

SOFIŚCI
I RETORZY
GRECCY
W
CESARSTWIE RZYMSKIM
(I–VII w.)

SŁOWNIK BIOGRAFICZNY

Paweł Janiszewski
Krystyna Stebnicka
Elżbieta Szabat

SOFIŚCI I RETORZY GRECCY

W
CESARSTWIE RZYMSKIM

(I–VII w.)

SOFIŚCI
I RETORZY
GRECCY
W
CESARSTWIE RZYMSKIM
(I–VII w.)

SŁOWNIK BIOGRAFICZNY

Paweł Janiszewski
Krystyna Stebnicka
Elżbieta Szabat

Recenzenci

Prof. dr hab. Maciej Salamon

Prof. dr hab. Ewa Wipszycka-Bravo

Projekt okładki i stron tytułowych

Anna Gogolewska

Redaktor prowadzący

Szymon Morawski

Redakcja

Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego

Redakcja techniczna

Zofia Kosińska

Skład i łamanie

Pracownia DTP Aneta Osipiak-Wypiór

Publikacja dofinansowana przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego
oraz Instytut Historyczny Uniwersytetu Warszawskiego

© Copyright by Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2011

ISBN 978-83-235-0687-4

ISBN 978-83-235-1039-0 PDF

Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego

00-497 Warszawa, ul. Nowy Świat 4

[http:// www.wuw.pl](http://www.wuw.pl); e-mail: wuw@uw.edu.pl

Dział Handlowy WUW: tel. (0 48 22) 55-31-333; e-mail: dz.handlowy@uw.edu.pl

Księgarnia internetowa: <http://www.wuw.pl/ksiegarnia>

Wydanie 1

SPIS TREŚCI

WYKAZ SKRÓTÓW	7
1. Skróty ogólne	7
2. Źródła	9
3. Opracowania	11
 WPROWADZENIE	 15
 I. SOFIŚCI I RETORZY	 25
<i>Anonymi</i>	462
 II. DUBII, FALSI, VARII	 483
<i>Anonymi</i>	592
 ANEKSY	 595
Aneks 1. Sofiści i retorzy w dziełach <i>Controversiae</i> i <i>Suasoriae</i> Seneki Starszego	597
Aneks 2. Sofiści – teoretycy medycyny	610
Aneks 3. Słownik wybranych pojęć retorycznych	621
Aneks 4. Tablice genealogiczne	623
 BIBLIOGRAFIA ŹRÓDEŁ LITERACKICH	 641

WYKAZY SKRÓTÓW

1. Skróty ogólne

- A – Damascius, *The Philosophical History*, ed. P. Athanassiadi, Athens 1999.
AJPh – *American Journal of Philology*
ANRW – Aufstieg und Niedergang der römischen Welt
AS – *Anatolian Studies*
B – *Selected Letters of Libanius from the Age of Constantius and Julian*, tr. S. Bradbury, Liverpool 2004.
Barrington Atlas – *Barrington Atlas of the Greek and Roman World*, ed. R.J.A. Talbert, Princeton 2000.
BCH – *Bulletin de Correspondance Hellenique*
BE – *Bulletin Épigraphique*
BHAC – *Bonner Historia Augusta Colloquium*
BL – *Les Belles Lettres*
BMC – *Catalogue of Greek Coins in the British Museum*, London 1873–1927.
BZ – *Byzantinische Zeitschrift*
C – R. Cribiore, *The School of Libanius in Late Antique Antioch*, Princeton–Oxford 2007.
CA – *Classical Antiquity*
CAG – *Commentaria in Aristotelem Graeca*, Berlin 1882–1909.
CCAG – *Catalogus Codicum Astrologorum Graecorum*, Brussels 1898–1953.
CCSG – *Corpus Christianorum. Series Graeca*
CCSL – *Corpus Christianorum. Series Latina*
CFHB – *Corpus Fontium Historiae Byzantinae*
CIL – *Corpus Inscriptionum Latinarum*
CJ – *Codex Justinianus*
CMG – *Corpus Medicorum Graecorum*, Leipzig–Berlin 1908–
CPh – *Classical Philology*
CQ – *Classical Quarterly*
CR – *Classical Review*
CRAI – *Comptes Rendus de l'Académie des Inscriptions et Belles Lettres*
CSCO (Scr.Syr.) – *Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium, Scriptores Syri*
CSEL – *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*
CSHB – *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae*
CTh – *Codex Theodosianus*
DHA – *Dialogues d'Histoire Ancienne*
DPhA – *Dictionnaire des Philosophes Antiques*, red. R. Goulet, t. I–IV i Suppl., Paris 1989–2005.
EA – *Epigraphica Anatolica*
EANS – *Encyclopedia of Ancient Natural Scientists*, ed. P. Keyser, G. Irby-Massie, New York 2008.

- Epit.Phot.* – *Damascii Vitae Isidori reliquiae*, ed. C. Zintzen, Hildesheim 1967.
- F – Libanii *Opera*, ed. R. Foerster, t. I–XI, t. XII: *Index* – E. Richtsteig, Teubner, Leipzig 1903–1923 (repr. Hildesheim 1963).
- GCS – Die griechischen christlichen Schriftsteller der ersten Jahrhunderte
- GRBS – *Greek, Roman and Byzantine Studies*
- HSCPh – *Harvard Studies in Classical Philology*
- IG – *Inscriptiones Graecae*
- IK – Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien
- Jacoby, *Continued* – F. Jacoby, *Die Fragmente der griechischen Historiker Continued*, part IV: *Biography and Antiquarian Literature*, ed. G. Schepens, A: *Biography*, fasc. 7: *Imperial and Undated Authors*, ed. J. Radicke, Leiden–Boston–Köln 1999.
- Jacoby, *FGrHist* – F. Jacoby, *Die Fragmente der griechischen Historiker*, t. I–III, Berlin 1923–1958 (repr. Leiden 1957–1969).
- JbAC* – *Jahrbuch für Antike und Christentum*
- JEA* – *Journal of Egyptian Archaeology*
- JHS* – *Journal of Hellenic Studies*
- JKPh* – *Jahrbucher für Klassische Philologie Suppl.*
- JÖAI* – *Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Instituts in Wien*
- JRS* – *Journal of Roman Studies*
- JS* – *Journal des Savants*
- JThS* – *Journal of Theological Studies*
- Loeb – The Loeb Classical Library
- MEFRA – *Mélanges de l'École Française de Rome, Antiquité*
- MGH – *Monumenta Germaniae Historica*
- Müller, *FHG* – *Fragmenta Historicorum Graecorum*, ed. K. Müller, Th. Müller, V. Langlois, t. I–V, Paris 1841–1872.
- N – Libanius, *Autobiography and Selected Letters*, ed. A.F. Norman, t. I–II, Loeb, London 1992.
- OCT – Oxford Classical Texts (Scriptorum Classicorum Bibliotheca Oxoniensis)
- OGIS – *Orientis Graecae Inscriptiones Selectae*
- PBE – *The Prosopography of the Byzantine Empire*, t. I: 641–867, ed. J.R. Martindale, Ashgate 2001.
- PCPhS – *Proceedings of the Cambridge Philological Society*
- PG – *Patrologia Graeca*
- PIR² – *Prosopographia Imperii Romani*, Berolini ²1933– (t. I: A–B, ed. E. Groag, A. Stein, 1933; t. II: C, ed. *eidem*, 1936; t. III: D–F, ed. *eidem*, 1943; t. IV 1: G, ed. *eidem*, 1952; t. IV 2: H, ed. *eidem*, 1957; t. IV 3: I–J, ed. L. Petersen, 1966; t. V 1: L, ed. *idem*, 1970; t. V 2: M, ed. *idem*, 1983; t. V 3: N–O, ed. *idem*, 1987; t. VI: P, ed. L. Petersen, K. Wachtel, 1998; t. VII 1: Q–R, ed. K. Wachtel, 1999; t. VII 2: S, ed. M. Heil, K. Wachtel, 2006; t. VIII 1: T, ed. W. Eck, M. Heil, J. Heinrichs, 2009).
- PL – *Patrologia Latina*
- PLRE – *The Prosopography of the Later Roman Empire*, t. I–III, ed. A.H.M. Jones, J.R. Martindale, J. Morris, Cambridge 1971–1992.
- PO – *Patrologia Orientalis*
- Proleg.Syll.* – *Prolegomenon Sylloge*, ed. H. Rabe, Leipzig 1931.
- RE – *Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*
- REA – *Revue des Études Anciennes*
- REG – *Revue des Études Grecques*
- RhM – *Rheinisches Museum*
- RHT – *Revue d'Histoire des Textes*

- Richtsteig – *Index nominum propriorum*, conguessit, [w:] Libanii *Opera*, ed. R. Foerster, t. XII, Teubner, Leipzig 1923.
- SC – Sources Chrétiennes
- SCI – *Scripta Classica Israelica*
- SEG – *Supplementum Epigraphicum Graecum*
- SNG – *Sylloge Nummorum Graecorum*
- TAPhA – *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*
- Teubner – Bibliotheca Scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana
- VC – *Vigiliae Christianae*
- YCS – *Yale Classical Studies*
- ZPE – *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*

2. Źródła

- Anecd. Gr.* – *Anecdota Graeca*, ed. I. Bekker, Berlin 1814–1821.
- Athenian Agora XV* – B. Meritt, J. Traill, „Inscriptions: The Athenian Councillors”, *Athenian Agora XV*, Princeton 1974.
- Athenian Agora XXIV* – A. Frantz, with contribution by H.A. Thompson, J. Travlos, „Late antiquity: A.D. 267–700”, *Athenian Agora XXIV*, Princeton 1988.
- Baillet – J. Baillet, *Les inscriptions grecques et latines des tombeaux des rois ou syringes*, Le Caire 1920–1926.
- Corinth* – *Corinth. Results of Excavations Conducted by the American School of Classical Studies at Athens*.
- VIII 1 – *Greek Inscriptions 1896–1927*, ed. B.D. Meritt, Cambridge, Mass. 1931.
- VIII 3 – *The Inscriptions 1926–1950*, ed. J.H. Kent, Princeton 1966.
- FD III – *Fouilles de Delphes*, t. III: *Épigraphie*, Paris 1929–1976.
- 1 – *Inscriptions de l'entrée du Sanctuaire au Trésor des Athéniens*, ed. G. Collin, 1929.
- 2 – *Inscriptions du Trésor des Athéniens*, ed. G. Daux, A. Salav, 1910–1913.
- 3,1 – N. 1–178. *Inscriptions depuis le Trésor des Athéniens jusqu'aux bases de Gélon*, ed. G. Daux, 1932.
- 3,2 – N. 179–441. *Inscriptions depuis le Trésor des Athéniens jusqu'aux bases de Gélon*, ed. G. Collin, 1943.
- 4,1 – N. 1–86. *Inscriptions de la terrasse du temple et de la région Nord du sanctuaire – Monuments des Messéniens, de Paul-Emile et de Prusias*, ed. R. Flacelière, 1930.
- 4,2 – N. 88–275. *Inscriptions de la terrasse du temple et de la région Nord du sanctuaire*, ed. A. Plassart, 1954.
- 4,3 – N. 276–350. *Inscriptions de la terrasse du temple et de la région Nord du sanctuaire – les inscriptions du temple du IVème siècle*, ed. J. Pouilloux, 1970.
- 4,4 – N. 351–516. *Inscriptions de la terrasse du temple et de la région Nord du sanctuaire*, ed. E. Bourguet, 1976.
- GVI – W. Peek, *Griechische Vers-Inschriften*, t. I: *Die Grabepigramme*, Berlin 1955.
- Halm – *Rhetores Latini Minores*, ed. C. Halm, Leipzig 1863.
- I. Byzantion* – *Die Inschriften von Byzantion*, ed. A. Łajtar, IK 58, Bonn 2000.
- I. Ephesos* – *Die Inschriften von Ephesos*, ed. H. Engelmann, D. Knibbe, R. Merkelbach, IK 11–17, Bonn 1979–1984.
- I. Erythrai* – *Die Inschriften von Erythrai und Kladzomenai*, ed. H. Engelmann, R. Merkelbach, IK 1–2, Bonn 1972–1973.
- I. Iasos* – *Die Inschriften von Iasos*, ed. W. Bümel, IK 28, Bonn 1985.
- I. Milet* – *Die Inschriften von Milet*, eds. A. Rehm, P. Hermann, t. I, Berlin 1997.
- I. Nikaia* – *Katalog der Antiken Inschriften des Museums von Iznik (Nikaia)*, ed. S. Şahin, IK 10,1–3, Bonn 1979–1987.

- I.Olympia* – *Die Inschriften von Olympia*, ed. W. Dittenberg, K. Purgold, Berlin 1896.
- I.Parion* – *Die Inschriften von Parion*, ed. P. Frish, IK 25, Bonn 1983.
- I.Pergamon* – *Die Inschriften von Pergamon*, ed. M. Fränkel, Berlin 1895.
- I.Pergamon Asklepieion* – *Die Inschriften des Asklepieions*, ed. Ch. Habicht, Berlin 1969.
- I.Perge* – *Die Inschriften von Perge*, ed. S. Şahin, IK 54, 61, Bonn 1999, 2004.
- I.Prusa* – *Die Inschriften von Prusa ad Olymum*, ed. Th. Corsten, IK 39–40, Bonn 1991–1993.
- I.Smyrna* – *Die Inschriften von Smyrna*, ed. G. Petzl, IK 23–24, Bonn 1982–1990.
- I.Thesp.* – P. Roesch, *Les Inscriptions de Thespies*, t. IV: nr 136–212 (*Listes de noms: suite. Concours: Les Mouseia. Les Erotideia. Concours indéterminé. Concours: Dédicaces de vainqueurs*), <http://www.hisoma.mom.fr/thespies.html>.
- IAph2007* – J. Reynolds, Ch. Roueché, G. Bodard, *Inscriptions of Aphrodisias*, <http://insaph.kcl.ac.uk/iaph2007/>.
- IC* – *Inscriptiones Creticae*, ed. M. Guarducci, t. I–IV, Roma 1935–1950.
- ICUR* – *Inscriptiones Christianae Urbis Romae septimo saeculo antiquiores*, G.B. De Rossi, A. Silvagni, A. Ferrua, Romae 1922–
- IGBulg* – *Inscriptiones Graecae in Bulgaria repertae*, ed. G. Michailov, Sofia 1958–1997.
- IGR* – *Inscriptiones Graecae ad res Romanas pertinentes*, t. I–III, ed. R. Cagnat, G. Lafaye, Paris 1906–1927.
- IGUR* – *Inscriptiones Graecae Urbis Romae*, ed. L. Moretti, t. I–IV, Romae 1968–1990.
- ILS* – *Inscriptiones Latinae Selectae*, t. I–III, ed. H. Dessau, Berolini 1892–1916.
- Klose, *Smyrna* – D. Klose, *Die Münzprägung von Smyrna in der römischen Kaiserzeit*, Berlin 1987.
- MAMA* – *Monumenta Asiae Minoris Antiqua*
- VI – *Monuments and Documents from Phrygia*, ed. W.H. Buckler, W.M. Calder, Manchester 1939.
- VIII – *Monuments from Lycaonia, the Pisidio-Phrygian Borderland, Aphrodisias*, ed. W.M. Calder, J.M. Cormack, Manchester 1962.
- IX – *Inscriptions from Aezani and the Aezanitis*, ed. B. Levick, S. Mitchell, J. Potter, M. Waelkens, London 1988.
- Merkelbach-Stauber – R. Merkelbach, J. Stauber, *Steinepigramme aus dem griechischen Osten*, Stuttgart–Leipzig 1998–2004.
- Mionnet – Th. Mionnet, *Descriptions de médailles antiques grecques et romaines*, Paris 1805–1837.
- PhMGM* – *Physici et Medici Graeci Minores*, ed. J.L. Ideler, Berlin 1841 (repr. 1963).
- Proleg.Syll.* – *Prolegomenon Sylloge*, ed. H. Rabe, Leipzig 1931.
- Roueché – Ch. Roueché, *Aphrodisias in Late Antiquity: The Late Roman and Byzantine Inscriptions*, <http://insaph.kcl.ac.uk/ala2004/>.
- Sardes VII 1* – *Greek and Latin Inscriptions*, ed. W.H. Buckler, D.M. Robinson, Leiden 1932.
- Schol.HeG* – *Scholia in Hippocratem et Galenum*, ed. F.R. Dietz, t. I–II, Königsberg 1834 (repr. Amsterdam 1966).
- Schönert-Geiss – E. Schönert-Geiss, t. I: *Die Münzprägung von Byzantion*, Berlin 1970, t. II: *Kaiserzeit*, Berlin 1972.
- Spengel – *Rhetores Graeci*, ed. L. Spengel, t. I–III, Teubner, Leipzig 1853–1856 (repr. Frankfurt am Main 1966).
- TAM* – *Tituli Asiae Minoris*, Vienna
- II – *Tituli Lyciae linguis Graeca et Latina conscripti*, ed. E. Kalinka, 1920–1944.
- V – *Tituli Lydiae linguis Graeca et Latina conscripti*, ed. P. Hermann, 1981–1989.
- Walz – *Rhetores Graeci ex codicibus Florentinis, Mediolanensibus, Monacensibus, Neopolitanis, Parisiensibus, Romanis, Venetis, Teurinensibus et Vindobonensibus*, t. I–X, ed. Ch. Walz, London 1823–1836 (repr. Osnabrück 1968).

3. Opracowania

- Amato (2009) – Severus Sophista Alexandrinus, *Progymnasmata quae exstant omnia*, ed. E. Amato, Teubner, Berolini.
- Ameling (1983) – W. Ameling, *Herodes Atticus*, t. I: *Biographie*, t. II: *Innschriftenkatalog*, Hildesheim–Zürich–New York.
- Anderson (1986) – G. Anderson, *Philostratus: Biography and Belles Lettres in the Third Century A.D.*, London–Dover.
- (1993) – *The Second Sophistic. A Cultural Phenomenon in the Roman Empire*, London.
- Argentieri (2007) – L. Argentieri, „Meleager and Philip as epigram collectors”, [w:] *Brill's Companion to Hellenistic Epigram Down to Philip*, ed. P. Bing, J.S. Bruss, Leiden 2007, ss. 147–164.
- Aujoulat (1986) – N. Aujoulat, „Le *Theophraste* d'Enee de Gaza: problemes de chronologie”, *KOINWNIA* 10(1986), ss. 67–80.
- Avotins (1975) – I. Avotins, „The holders of the chairs of rhetoric at Athens”, *HSCP* 79(1975), ss. 313–324.
- Barnes (1982) – T.D. Barnes, *The New Empire of Diocletian and Constantine*, Cambridge/Mass.–London.
- Bonamente (2003) – G. Bonamente, „Minor Latin historians of the fourth century A.D.”, [w:] *Greek and Roman Historiography in Late Antiquity, Fourth to Six Century A.D.*, ed. G. Marasco, Leiden–Boston 2003.
- Bornecque (1902) – H. Bornecque, *Les déclamations et les déclamateurs d'après Sénèque le Père*, Lille (repr. Hildesheim 1967).
- Bowersock (1969) – G. Bowersock, *Greek Sophists in the Roman Empire*, Oxford.
- Bowie (1989) – E.L. Bowie, „Greek sophists and Greek poetry”, *ANRW* II 33,1, ss. 209–258.
- (2002) – „Plutarch and literary activity in Achaea AD 107–117”, [w:] *Sage and Emperor. Plutarch, Greek Intellectuals, and Roman Power in the Time of Trajan (98–117 A.D.)*, ed. Ph.A. Stadter, L. van der Stockt, Leuven, ss. 41–56.
- Byrne (2003) – S.G. Byrne, *Roman Citizens of Athens*, *Studia Hellenistica* 40, Leuven.
- Cameron (1976) – A. Cameron, „The authenticity of the letters of St. Nilus of Ancyra”, *GRBS* 17(1976), ss. 181–196.
- Cameron A. i Av. (1966) – A. i Av. Cameron, „The Cycle of Agathias”, *JHS* 86(1966), ss. 6–25.
- Campanile (1994) – M.D. Campanile, *I Sacerdoti del koinon d'Asia (I sec. A.C. – III sec. D.C.)*, *Studi Ellenistici* 7, Pisa.
- Chaniotis (1988) – A. Chaniotis, *Historie und Historiker in den griechischen Inschriften. Epigraphische Beiträge zur griechischen Historiographie*, Stuttgart.
- Christ, Schmid, Stählin – W. von Christ, W. Schmid, O. Stählin, *Geschichte der griechischen Literatur*, München, t. I – ⁶1961, t. II 2 – 1913, t. VI 2 – 1924, t. VII 2 – ¹1889.
- Clinton (1974) – K. Clinton, *The Sacred Officials of the Eleusinian Mysteries*, *TAPhA* 64,3, Philadelphia.
- Cribiore (2001) – R. Cribiore, *Gymnastics of the Mind. Greek Education in Hellenistic and Roman Egypt*, Princeton–Oxford.
- (2007) – *The School of Libanius in Late Antique Antioch*, Princeton–Oxford.
- Crook (1995) – J.A. Crook, *Legal Advocacy in the Roman Empire*, London.
- Druon (1859) – H. Druon, *Étude sur la vie et les oeuvres de Synésios, évêque de Ptolémaïs, dans la Cyrenaïque, au commencement du Ve s.*, Paris.
- Évieux (1975) – P. Évieux, „Isidore de Péluse, la numérotation des lettres dans la tradition manuscrite”, *Revue d'Histoire des Textes* 5(1975), ss. 45–72.

- (1984) – „Isidore de Péluse. L'oeuvre et le milieu”, Lyons (doctoral diss.).
- (1995) – *Isidore de Péluse*, Paris.
- Fein (1994) – S. Fein, *Die Beziehungen der Kaiser Trajan und Hadrian zu den Litterati*, Stuttgart–Leipzig.
- Follet (1976) – S. Follet, *Athènes au IIème et au IIIème siècle. Études chronologiques et prosopographique*, Paris.
- Geiger (1994) – J. Geiger, „Notes on the Second Sophistic in Palestine”, *Illinois Classical Studies* 19(1994), ss. 221–230.
- Gloeckner (1901) – S. Gloeckner, *Quaestiones rhetoricae*, Breslauer Philologische Abhandlungen 8.2, Breslau.
- Gow, Page (1968) – *The Greek Anthology: the Garland of Philip, and Some Contemporary Epigrams*, ed. A.S.F. Gow, D.L. Page, t. I–II, London 1968.
- Halfmann (1979) – H. Halfmann, *Die Senatoren aus dem östlichen Teil des Imperium Romanum bis zum Ende des 2. Jh.n. Chr.*, Göttingen.
- (1982) – H. Halfmann, „Die Senatoren aus den kleinasiatischen Provinzen des römischen Reiches vom 1. bis 3. Jahrhundert”, [w:] *Epigrafia e ordine senatorio. Atti del Colloquio Internazionale AIEGL, Roma, 14–20 maggio 1981*, t. II, Tituli 5, Roma, ss. 603–650.
- Hauser-Meury (1960) – M.-M. Hauser-Meury, *Prosopographie zu den Schriften Gregors von Nazianz*, Bonn.
- Heath (1996) – M. Heath, „The family of Minukianus?”, *ZPE* 113(1996), ss. 66–70.
- (1998) – „Apsines and Pseudo-Apsines”, *AJPh* 119(1998), ss. 89–111.
- (2003) – „Porphyry's rhetoric”, *CQ* 53(2003), ss. 141–166.
- (2003a) – „Theon and the history of the *Progymnasmata*”, *GRBS* 43(2003), ss. 129–160.
- (2003b) – „Metalepsis, paragraphe and the scholia to Hermogenes”, *Leeds International Classical Studies* 2(2003), ss. 1–91.
- (2004) – *Menander. A Rhetor in Context*, Oxford.
- (2005) – „Notes on the Anonymus Segerianus”, *Leeds International Classical Studies. Discussion Paper 2* (2005), ss. 1–30 (<http://www.leeds.ac.uk/classics/lics/discussion/2005dp2.pdf>)
- Hunger (1978) – H. Hunger, *Die hochsprachliche profane Literatur der Byzantiner*, Handbuch der Altertumswissenschaft, t. I–II, München.
- Janiszewski (2006) – P. Janiszewski, *The Missing Link. Greek Pagan Historiography in the Second Half of the Third Century and in the Fourth Century AD*, The Journal of Juristic Papyrology. Suppl. VI, Warsaw.
- (2008) – *Greccy sofisci i retoryka w chrześcijańskich sporach dogmatycznych III i IV wieku*, „Labarum” VI, Poznań.
- Jones (1986) – C.P. Jones, *Culture and Society in Lucian*, Cambridge/Mass.–London.
- Kapetanopoulos (1972) – E. Kapetanopoulos, „The family of Dexippos I Hermeios”, *AE* (1972), ss. 133–172.
- (2003) – „P. Herennius Dexippos (I) Hermeios”, *Horos* 14–16(2000–2003), ss. 129–140.
- Kaster (1988) – R.A. Kaster, *Guardians of Language. The Grammarian and Society in Late Antiquity*, Berkeley–Los Angeles–London.
- Keil (1907) – B. Keil, „Zwei Identifikationen”, *Hermes* 42(1907), ss. 548–561.
- Kennedy (1983) – G.A. Kennedy, *Greek Rhetoric under Christian Emperors*, Princeton.
- (1984) – *New Testament Interpretation Through Rhetorical Criticism*, Chapel Hill.
- (2003) – *Progymnasmata: Greek Textbooks of Prose Composition and Rhetoric. Writings from the Greco-Roman World*, Atlanta.

- Kienast (1990) – D. Kienast, *Römische Kaisertabelle. Grundzüge einer römischen Kaiserchronologie*, Darmstadt.
- Lannoy de (1997) – L. de Lannoy, „Le problème des Philostrate. (État de la question)”, *ANRW II* 34,3, ss. 2362–2449.
- Liebeschuetz (1972) – J.H.W.G. Liebeschuetz, *Antioch. City and Imperial Administration in the Late Roman Empire*, Oxford.
- Millar (1969) – F. Millar, „P. Herennius Dexippus: the Greek world and the third-century invasions”, *JRS* 59(1969), ss. 12–29.
- Münsterberg (1915) – R. Münsterberg, „Die Münzen der Sophisten”, *Numismatische Zeitschrift* 48(1915), ss. 119–124.
- Nesselrath (2006) – H.-G. Nesselrath, „Sophisten bei Sokrates von Konstantinopel”, [w:] *Approches de la Troisième Sophistique. Hommages à Jacques Schamp*, ed. E. Amato, A. Roduit, M. Steinrück, „Collection Latomus” 296, Bruxelles.
- Norman (1987) – Libanius, *Selected Works*, ed. A.F. Norman, t. I–II, Loeb, London.
- (1992) – Libanius, *Autobiography and Selected Letters*, ed. A.F. Norman, t. I–II, Loeb, London.
- (2000) – *Antioch as a Centre of Hellenic Culture as Observed by Libanius*, tr. A.F. Norman, Liverpool.
- Oliver (1989) – J.H. Oliver, *Greek Constitutions of Early Roman Emperors from Inscriptions and Papyri*, Philadelphia.
- Patillon (2008) – M. Patillon, *Corpus Rhetoricum. Anonyme, Préambule à la rhétorique. Aphthonios, Progymnasmata. En annexe: Pseudo-Hermogène, Progymnasmata*, Teubner, Paris.
- (2009) – *Corpus Rhetoricum*, t. II: Hermogène, *Les états de cause*, Teubner, Paris.
- Penella (1990) – R.J. Penella, *Greek Philosophers and Sophists in the Fourth Century A.D. Studies in Eunapius of Sardis*, Leeds.
- (2007) – *Man and the Word. The Orations of Himerius*, Berkeley–Los Angeles–London.
- Pernot (1993) – L. Pernot, *La rhétorique de l'éloge dans le monde gréco-romain*, t. I–II, Paris.
- Petit (1956) – P. Petit, *Les étudiants de Libanius. Un professeur de faculté et ses élèves au Bas Empire*, Paris.
- (1994) – *Les fonctionnaires dans l'oeuvre de Libanius: analyse prosopographique*, Paris.
- Pflaum (1960–1961) – H.-G. Pflaum, *Les carrières procuratoriennes équestres sous le Haut-Empire romain*, t. I–IV, Paris.
- Puech (1992) – B. Puech, „Prosopographie des amis de Plutarque”, *ANRW II* 33,6, ss. 4831–4893.
- (2002) – *Orateurs et sophistes grecs dans les inscriptions d'époque impériale*, Paris.
- Rabe (1893) – Syriani *In Hermogenem commentaria*, t. I–II, ed. H. Rabe, Teubner, Leipzig.
- (1895) – „De Christophori commentario in Hermogenis librum Περί στάσεων”, *RhM* 50(1895), ss. 241–249.
- (1913) – *Hermogenes*, Leipzig.
- Robert (1938) – L. Robert, *Études épigraphiques et philologiques*, Paris.
- (1966) – „Inscriptions d'Afrodissias”, *L'Antiquité Classique* 35(1966), ss. 397–432.
- Roques (1987) – D. Roques, *Synésios de Cyrène et la Cyrénaïque du Bas-Empire*, Paris.
- (1989) – *Études sur la correspondance de Synésios de Cyrène*, Brussels.
- (2000) – Synésios de Cyrène, *Correspondance, Lettres I–CLVI*, t. 1–2, ed. D. Roques, A. Garzya, Paris.
- Rossner (1974) – M. Rossner, *Asiarchen und Archiereis Asias*, *Studii Classici* 16(1974), ss. 101–142.

- Rothe (1989) – S. Rothe, *Kommentar zu ausgewählten Sophistenviten des Philostratos*, Heidelberg.
- Rozema (2004) – B.J. Rozema, „Foreword Introduction”, [w:] N. Bradley, *An English Translation of the Poetry of Lucillius, A First-Century Greek Epigrammatist*, Lewiston, ss. 1–21.
- Russell (1983) – D.A. Russell, *Greek Declamation*, Cambridge.
- Sakolowski (1893) – P. Sakolowski, *De Anthologia Palatina Quaestiones*, Lipsiae.
- Sarikakis (1951) – Th. Sarikakis, *The Hoplite General in Athens*, Princeton.
- Schenkeveld (1991) – D.M. Schenkeveld, „The Philosopher Aquila”, *CQ* 41(1991), ss. 490–495.
- Schilling (1903) – L. Schilling, „Quaestiones rhetoricae selectae”, *Jahrbucher für Klassische Philologie. Suppl.* 28(1903), ss. 663–778.
- Schissel (1926) – O. Schissel, „Die Familie des Minukianos”, *Klio* 21(1926), ss. 361–373.
- Seeck (1906) – O. Seeck, *Die Briefe des Libanius zeitlich geordnet*, Leipzig.
- Settipani (2000) – Ch. Settipani, *Continuité gentilice et continuité familiale dans les familles sénatoriales romaines à l'époque impériale: mythe et réalité*, Oxford.
- Sievers (1868) – G.R. Sievers, *Das Leben des Libanius*, Berlin (repr. Amsterdam 1969).
- Skeat, Wegener (1935) – T.C. Skeat, E.P. Wegener, „A trial before the prefect of Egypt Appius Sabinus, c. 250 A.D.”, *Journal of Egyptian Archaeology* 21(1935), ss. 224–247.
- Spawforth, Walker (1985) – A.J. Spawforth, S. Walker, „The world of the Panhellenion: Athens and Eleusis”, *JHS* 75(1985), ss. 78–104.
- (1986) – „The world of the Panhellenion: three Dorian cities”, *JHS* 76(1986), ss. 86–123.
- Stebnicka (2006) – K. Stebnicka, „Die Münzen der Sophisten und Rhetoren aus der Zeit der Zweiten Sophistik”, *Palamedes. A Journal of Ancient History* 1(2006), ss. 167–184.
- Stephanis (1988) – I.E. Stephanis, *Dionysiakoi Technitai*, Hiraklion.
- Swain (2007) – *Seeing the Face, Seeing the Soul. Polemon's Physiognomy from Classical Antiquity to Medieval Islam*, ed. S. Swain [et al.], Oxford 2007, ss. 177–345.
- Szabat (2007) – E. Szabat, „Teachers in the Eastern Roman Empire (fifth-seventh centuries). A historical study and prosopography”, [w:] *Alexandria. Auditoria of Kom el-Dikka and Late Antique Education*, ed. T. Derda, T. Markiewicz, E. Wipszycka, Warsaw.
- Szymusiak (1965) – J.M. Szymusiak, *Grzegorz Teolog. U źródeł chrześcijańskiej myśli IV wieku*, Poznań.
- Townend (1961) – G.B. Townend, „The post of *ab epistulis* in the second century”, *Historia* 10(1961), ss. 375–381.
- Treadgold (1980) – W.T. Treadgold, *The Nature of the Bibliotheca of Photius*, Washington.
- Two Greek Rhetorical Treatises from the Roman Empire (1997) – *Two Greek Rhetorical Treatises from the Roman Empire*, introd., text and tr. of the *Arts of Rhetoric* attributed to Anonymous Seguerianus and to Apsines of Gadara, ed. M.R. Dilts, G.A. Kennedy, Leiden–New York–Köln 1997.
- Van Dam (1996) – R. Van Dam, „Governors of Cappadocia during the fourth century”, *Medieval Prosopography* 17(1996), ss. 7–93.
- Van den Hout (1999) – M.P.J. Van den Hout, *A Commentary on the Letters of M. Cornelius Fronto*, Leiden–Boston–Köln.
- Weir (2004) – R.G.A. Weir, *Roman Delphi and its Pythian Games*, Oxford.
- Wolf (1952) – P. Wolf, *Vom Schulwesen der Spätantike. Studien zu Libanius*, Baden-Baden.

WPROWADZENIE

Książka, którą oddajemy do rąk Czytelnika, jest alfabetycznym słownikiem (czyli prosopografią) sofistów i retorów greckich działających w czasach cesarstwa. Interesują nas wyłącznie greccy sofisci i retorzy, pomijamy nauczycieli retoryki łacińskiej oraz łacińskich mówców, nawet tych, którzy z pochodzenia byli Grekami. Uwzględniamy natomiast Favorinosa z Galii i Klaudiosa Ailianosa, bowiem zasłynęli oni jako mówcy greccy i jako tacy zostali przedstawieni przez Filostratos, autora *Żywotów sofistów*.

W prosopografii znalazły się przede wszystkim osoby określone w źródłach mianem „sofisty” (σοφιστής) lub „retora” (ῥήτωρ). Termin „sofista” najczęściej oznacza nauczyciela retoryki lub osobę zajmującą się wymową epideiktyczną, słowo „retor” zaś ma szersze znaczenie: określano nim mówców sądowych reprezentujących osoby prywatne, miasta czy świątynie na procesach; „retorami” nazywani byli również lokalni politycy, którzy przemawiali na zgromadzeniach i posiedzeniach rady miejskiej, witali uroczystymi oracjami cesarzy, namiestników lub innych dostojnych gości przybywających do miasta bądź występowali jako posłowie przed obliczem władców. Do grona retorów możemy także zaliczyć wysokiej rangi urzędników państwowych: Libanios wspomina (or. XVIII 159) o całej kategorii namiestników-retorów, którzy podejmowali cesarza Juliana w czasie jego podróży z Konstantynopola do Antiochii: „każdy witał go na granicy mową, darem o wiele cenniejszym niż świnię, ptaki czy jelenie, które prowadzono do cesarzy w milczeniu; wtedy zaś zamiast nich były przemówienia. Orszak przyjmowali po kolei namiestnicy – retorzy” (przekł. L. Małunowiczówna).

O charakterze działalności każdej z tych grup ludzi określanych mianem „retorów” dowiadujemy się wyłącznie z kontekstu lub na podstawie konwencji źródeł, które o nich wspominają. Reprezentanci innych środowisk, np. gramatycy, filozofowie, biskupi czy teologowie, wchodzili często w role zawodowych mówców i stąd w źródłach byli czasem nazywani „retorami” lub „sofistami”. Uwzględniamy ich, choć w tym przypadku jednych umieszczamy w katalogu głównym, innych w części II. *Dubii, falsi, varii* (zob. dalej o strukturze książki). Kluczem jest odpowiedź na pytanie, czy dana postać rzeczywiście zajmowała się retoryką, czyli np. uczyła retoryki lub wygłaszała mowy, często bowiem określenie „retor” bądź „sofista” miało charakter konwencyonalny i pełniło funkcję pochlebstwa: pochwały mądrości i wykształcenia opisywanej osoby. Tak określani są ludzie o wykształceniu ogólnym, będący również poetami i filozofami (np. Flavios Glaukos: ποιητής καὶ ῥήτωρ καὶ φιλόσοφος). Autorzy posługujący się tymi terminami wobec biskupów mają czasami na myśli ich biegłość w wygłaszaniu kazań. W materiale epigraficznym miano „retora” przydaje się nawet studentom bądź ludziom, którzy niedawno ukończyli szkołę retoryczną.

Trzeba też pamiętać, że poszczególne osoby nie zawsze zajmowały się działalnością retoryczną przez całe życie. Często zaraz po szkole retorycznej ludzie ci próbowali sił jako mówcy sądowi, nierzadko uczyli przez krótki czas retoryki lub okazynie wygłaszali mowy. Potem porzucali tego rodzaju działalność, ponieważ znaleźli inne zajęcie, np. zatrudnienie w administracji państwowej, albo też byli na tyle zamożni, by móc żyć z własnego majątku.

Wielokrotnie już nigdy nie powracali do aktywności typowo retorycznej, a jednak mimo incydentalnego kontaktu ze sztuką wymowy w źródłach nazywani są „retorami” lub „solistami”.

Poza osobami, które w tekstach antycznych określone zostały mianem „retora” lub „solisty”, uwzględniamy intelektualistów spełniających przynajmniej jeden z trzech warunków: 1) byli nauczycielami retoryki; 2) występowali publicznie, wygłaszając różnego typu mowy; 3) pisali traktaty z zakresu teorii retoryki.

W pierwszym przypadku nie mamy problemów, gdy źródła dokładnie podają, że konkretny człowiek uczył wymowy w szkole prywatnej, miejskiej lub cesarskiej. Trudności pojawiają się wtedy, gdy jest on określony jednym z ogólnych terminów używanych w odniesieniu do nauczycieli (np. *didaskalos*, *kathegetes*, *eksegetes*). Wówczas włączaliśmy do zbioru tylko te osoby, których działalność mogła wiązać się z nauczaniem retoryki. Uwzględniamy również intelektualistów, którzy zajmowali się retoryką tylko w pewnym okresie swojego życia, a potem poświęcali się np. karierze urzędniczej czy kościelnej (np. Grzegorz z Nazjanzu, Grzegorz z Nyssy, Bazyli z Cezarei). Trzeba jednak od razu zasygnalizować problem, jaki stwarzają osoby, które nauczały – jak powiedzielibyśmy dzisiaj – hobbyistycznie, towarzysko. Są to chociażby zamożni właściciele ziemscy (np. Kelsos, Severos 1), którzy zdobywszy retoryczne wykształcenie, osiedli w swoich majątkach i okazjonalnie dawali lekcje synom, kuzynom czy dzieciom przyjaciół, zanim udali się oni do szkół profesjonalnych nauczycieli.

Co do drugiego warunku klasyfikacji, czyli publicznego wygłaszania mów, napotykały na rozmaite trudności. Należy dobitnie podkreślić rzecz oczywistą: wygłaszanie mów popisowych na specjalnie w tym celu zorganizowanych wystąpieniach, uświetnianie dedykacji świątyni ułożoną na tę okazję oracją, udział w agonach w konkurencjach prozatorskich (do tej kategorii zaliczają się uwzględnieni przez nas *enkomiografai*) – to typowe zajęcia profesjonalnych sofistów i retorów, natomiast korzystanie ze zdolności krasomówczych podczas działalności politycznej, to stałe i naturalne zachowanie starożytnych elit. Okazjonalnymi mówcami bywali namiestnicy i inni wysocy urzędnicy państwowi, którzy przybywając do prowincji, wygłaszali wszelkiego rodzaju okolicznościowe mowy. Zostali przez nas uwzględnieni zatem tylko wówczas, gdy w źródłach pojawiają się jako retorzy bądź widzimy, że ich zainteresowania i umiejętności retoryczne wykraczają poza zwykłe wykonywanie urzędowych obowiązków. Niektórzy cesarze (np. Hadrian czy Julian) również występowali przy różnych okazjach z uroczystymi mowami oraz interesowali się retoryką, nie zamieściliśmy jednak ich biogramów w naszym zestawieniu, sądząc, że w tym miejscu należy wyznaczyć nieprzekraczalną granicę.

Trzecia kategoria, wyodrębniająca nasze grono, tj. opracowywanie traktatów z zakresu retoryki, jest o tyle problematyczna, że często brak jakichkolwiek informacji o ich autorach. Ponieważ inni intelektualiści, nie tylko retorzy, pisali prace z tej dziedziny, przyjęliśmy zasadę, że jeśli zachowany traktat ma ściśle retoryczny charakter, to jego autora umieszczamy w katalogu głównym (I. Sofiści i retorzy). Pominęliśmy natomiast twórców tych tekstów, które nie dotyczą zagadnień wąsko pojętej dziedziny retoryki. Dobrym przykładem jest działający w II w. Telefos z Pergamonu. Był on autorem wielu prac typowo erudycyjnych i gramatycznych, dowodzących jego filologicznych i językowych zainteresowań, także książek historycznych, w tym poświęconych rodzinnemu Pergamonowi, oraz utworu *O retoryce według Homera* (Περὶ τῆς καθ' Ὅμηρον ῥητορικῆς). Trzeba jednak zaznaczyć, że to niezachowane dziełko z pewnością wyrosło z typowego dążenia do ukazania Homera jako ojca wszelkich nauk i bardziej przypominało dostępny obecnie traktat Pseudo-Plutarcha *De Homero* niż podręczniki teorii retoryki wykorzystywane w edukacji na szczeblu wyższym. Telefos z Pergamonu nie znalazł się więc w naszej prosopografii. Natomiast sławny neoplatoński filozof Porfyrios, którego główną sferą działalności

pozostawała filozofia, pisywał także traktaty z zakresu teorii retoryki, a ponieważ chcieliśmy pokazać ten mniej znany aspekt jego działalności, poświęcone mu hasło umieściliśmy wśród II. *Dubii, falsi, varii*.

Poza opisanymi wyżej kategoriami doboru haseł uwzględniono jeszcze jedną grupę antycznych intelektualistów. Są to ludzie, którzy nie pojawiają się w źródłach jako „retorzy” czy „sofiści” ani też nie spełniają żadnego z trzech wskazanych wyżej warunków, ale przez nowożytnych i współczesnych badaczy bywają – często zbyt pochopnie – klasyfikowani jako retorzy lub sofisci, np. w opracowaniach dotyczących retoryki, w komentarzach czy indeksach do wydań zachowanych dzieł (np. indeks Richtsteiga do wydania prac Libaniosa). Czasami dostrzegamy zasadność takiego przyporządkowania i postacie te umieszczamy w katalogu głównym, jeśli natomiast naszym zdaniem nie ma do tego podstaw i klasyfikacja w literaturze przedmiotu wydaje nam się nieuzasadniona, wtedy sytuujemy je w kategorii *Dubii, falsi, varii*. Nie możemy, rzecz jasna, uwzględnić wszystkich, którzy kiedykolwiek zostali nazwani „retorami” lub „sofistami”, ponieważ nie sposób przeczytać całej literatury dotyczącej antyku, a co więcej, niektóre klasyfikacje ponad miarę rozszerzają znaczenie tych terminów. Znakomicie wykształcony Galen z Pergamonu, stosujący metody retoryczne podczas wykładów dotyczących medycyny, organizowanych często na wzór popisów sofistycznych, został przez Bowersocka włączony do książki poświęconej sofistom i tak też jest niekiedy określany w nowszej literaturze przedmiotu. Po namyśle zdecydowaliśmy, by nie włączać go do naszego słownika, ponieważ chociaż działał na styku różnych dyscyplin, przede wszystkim był lekarzem, a retoryka miała mu tylko pomóc w nauczaniu i propagowaniu wiedzy medycznej.

Reasumując, możemy stwierdzić, że – świadomi nieprecyzyjności przyjętych klasyfikacji – staraliśmy się uwzględnić jak najszerzy zbiór osób. Zdajemy sobie sprawę, że nasze decyzje niejednokrotnie mogą wydać się kontrowersyjne. Większy był w nas jednak strach przed tym, że kogoś pominiemy, niż że uwzględnimy zbyt wielu.

Z uwagi na chronologiczną rozpiętość książki odrębną grupę stanowią mówcy sądowi i prawnicy, nazywani w źródłach różnymi terminami (retor, *dikegoros*, *synegoros*, *scholastikos*). Często zresztą w ogóle nie pada żadne określenie, lecz osoby takie ukazane są tylko jako mówcy przemawiający na salach rozpraw.

Przygotowanie do wystąpienia w sądzie stanowiło przez wieki część edukacji retorycznej. Sofisci okresu tzw. drugiej sofistyki, cenieni za popisowe deklamacje w znacznej mierze poświęcone tematyce historycznej, przemawiali również w sądach. Czytając żywoty Filostrata, który koncentrował się przede wszystkim na szkolnictwie i cenił mowy improwizowane jako najdoskonalszy przejaw sztuki retorycznej, dostrzegamy, że bohaterowie jego biografii regularnie wygłaszali mowy sądowe. Nawet Polemon, pierwszy sofista swoich czasów, przemawiał na procesach. Także materiał epigraficzny dostarcza nam informacji o licznych gronie retorów wykorzystujących swoje umiejętności w czasie rozprawy. Innym problemem pozostaje znajomość prawa: Aurelios Annianos z Thyateiry (1 poł. III w.) został nazwany w inskrypcji honoryfikacyjnej „retorem i prawnikiem” (ῥήτωρ καὶ νομικός), co zapewne oznacza, że posiadał choćby w ograniczonym stopniu jakąś wiedzę z zakresu prawa.

Termin „retor” obejmuje także tych mówców, których spotykamy wyłącznie podczas sporów sądowych, co jednak nie oznacza, że nie zajmowali się również innymi dziedzinami retoryki. Z tego punktu widzenia ciekawy jest przypadek Libaniosa, najwybitniejszego mówcy IV w. Gdy został oskarżony przez konkurencyjnego nauczyciela retoryki o uprawianie magii i miał stanąć przed sądem namiestnika, zabrał ze sobą pomocników kompetentnych – jak się domyślamy – właśnie w dziedzinie prawa, ponieważ jako mówcy na pewno nie byli mu potrzebni. Libanios nie bez złośliwości pisał (or. I 67), że jego adwokaci (οἱ συνήγοοι), bojąc się o wynik rozprawy, tuż przed jej rozpoczęciem zapadli się

pod ziemię i dopiero po wygranej gratulowali mu sukcesu, tak jak Spartanie Ateńczykom po bitwie pod Maratonem. Inny słynny proces, o którym pisał Eunapios (VS 484–485), dowodzi, że nie chodziło o to, iż Libanios nie mógł przemawiać w swojej sprawie i dlatego mieli go reprezentować owi *synegoroí*. Kiedy mianowicie w Atenach pobili się stronnicy sofisty Apsinesa z Lakedaimonu i Iulianos z Kappadocji, proces toczył się przed rzymskim namiestnikiem. Na rozprawę dobrowolnie przyszedł nieuczestniczący w bójkę Apsines, który – jako znamienity mówca – chciał wystąpić z mową oskarżycielską. Namiestnik jednak zabronił mu, powołując się na prawo rzymskie i polecił mówić przywódcy stronników Apsinesa, niejakiemu Themistoklesowi. Ten był zaskoczony, ponieważ – tak jak wszyscy inni – liczył na pojedynek Iulianos z Apsinesem, dlatego nie umiał wykrztusić ani słowa. Wtedy Iulianos zaproponował, aby głos zabrał, również zatrzymany, jego dawny student i zwolennik Proairesios. Wygłosił on tak wspaniałą mowę, że namiestnik przyznał rację studentom Iulianos. Wydarzenie to pokazuje, że retorzy i sofisci, nie zaś zawodowi prawnicy, sami mogli bronić się przed sądem i nie musieli zatrudniać fachowych znawców prawa, których nie uwzględniamy w naszym zestawieniu.

W IV w. z różnych przyczyn (ich wyjaśnienie to temat na odrębne studium) nasiliło się zjawisko profesjonalizacji mówców sądowych. Wielu retorów odczuwało brak wiedzy technicznej, którą dają szkoły prawnicze. Przykładem jest tu uczeń Libaniosa, niejaki Apringios, który od dłuższego już czasu działał jako mówca sądowy, kiedy nagle postanowił rozpocząć studia prawnicze w Berytos. Miał wtedy ok. 40–50 lat, stąd Libanios – świadom wyjątkowości sytuacji – porównał go do Sokratesa, który zaczął się uczyć muzyki w podeszłym wieku. Dobrze ilustruje to problemy retorów, którzy po ukończeniu szkoły podejmowali pracę adwokata, szybko okazywało się jednak, że mają luki w wiedzy ściśle prawniczej. Stąd pomysł Apringiosa, aby studiować prawo, dzięki czemu mógł być lepszym mówcą sądowym. Do tej pory większości wystarczał tylko talent i przypadki prawne ćwiczone w szkołach retorycznych.

Sytuacja zmienia się w sposób zasadniczy w późnym antyku. Poczynając od IV w., wraz z rozrostem biurokracji we wschodnim cesarstwie rzymskim w praktyce dochodzi do powstania nowej, licznej warstwy urzędników zatrudnionych w administracji. Osoby te posiadają wykształcenie zarówno retoryczne, jak i prawnicze. Nic dziwnego, że w tym okresie bujnie rozwijają się szkoły prawnicze, na czele ze słynną uczelnią w Berytos, która istnieje już co najmniej od III w., ale jej największy rozkwit przypada na V w. W konsekwencji dochodzi do nieznanej dotąd specjalizacji warstwy biurokratycznej. Co więcej i co dla autorów niniejszego studium najważniejsze, znaczna część owych urzędników bywa nazywana „retorami”. Termin ów używany jest przede wszystkim na określenie obrońców sądowych i stanowi synonim słów greckich: *scholastikos*, *synegoros*, *dikegoros* (tak są nazywani np. Zenon, Agathias, Hefaistos czy Euangelos) oraz łacińskich: *patronus*, *advocatus*, *causidicus*. Dla Prokopiosa z Cezarei i Agathiasa (VI w.) słowo „retor” to termin oznaczający jednoznacznie prawnika – obrońcę sądowego.

Ponadto od V w. istniała kontrola dostępu do zawodu prawnika, czego efektem było m.in. ustalanie z góry odpowiedniej liczby retorów, którzy mogli działać w określonym sądzie. Służyły temu „listy” czy „katalogi retorów”: konkretny prawnik mógł występować tylko w tym sądzie, gdzie został zarejestrowany. Stopniowo restrykcje te w V i VI w. jeszcze bardziej się zaostrzają. Ioannes Lydos (*De magistratibus* II 8,3) wspomina o specjalnej procedurze wybierania retorów, którzy mogą brać udział w procesach karnych. Agathias (V 6,26) pisze o niejakiem Zenonie, człowieku znanym na dworze cesarskim, którego włączono do „katalogu retorów”. *Nota bene* Agathias także jest nazwany przez Ioannesa z Epifanei (fr. 1) retorem wpisanym do „katalogu retorów” (τοῖς ἐν Βυζαντίῳ ὀνόμασι καταλεγέντι διαφανῶς). Sam Agathias zaś mówi o sobie: „zawodowo zajmuję się rzymskimi prawami i rozprawami w trybunałach sądowych” (τέχνην δὲ τὰ

Ῥωμαίων νόμμα καὶ οἱ τῶν δικαστηρίων ἀγῶνες). Brat Prokopiosa z Gazy, Zacharias, jest nazwany (Prokopios z Gazy, ep. 40): „retorem na dworze prefektów” (ἐπαρχῶν ῥήτωρ), a wiemy też (ep. 39), że został dodany do „katalogu retorów” (εὐδαιμόνων ῥητόρων ἐγκατελέγης χορῶ). „Retorem prefektów”, a była to najwyraźniej zaszczytna pozycja, został także Sergios, natomiast Eusebios i Chrysermos stali się członkami kolegium retorów (τῶν περὶ τὰ ἀρχαία ῥητόρων). Chodzi zapewne o wybranych, wyselekcjonowanych prawników, działających w biurze namiestnika.

Z kwestią retorów – prawników i mówców sądowych wiąże się inna, źródłowa. Świadomie w pewnym tylko stopniu wykorzystujemy materiał papirologiczny. Po pierwsze jest to temat na odrębne, szeroko zakrojone badania, których celem byłoby wskazanie wszystkich pojawiających się w papirusach retorów i sofistów. Po wstępnej kwerendzie, która dała nam wiele poświadczeń tych terminów odnoszonych w materiale papirologicznym do konkretnych postaci, okazało się, że znaczna ich część pochodzi z akt procesowych i w większości są to lakoniczne stwierdzenia typu: „retor powiedział”, „retor odpowiedział” (wybiórczy przegląd retorów wymienianych w papirusach wraz z omówieniem kontekstu procesowego podał Crook¹). Drugą kategorią są wykazy nieznanych skądinąd ludzi, pojawiających się w rozmaitych (ale znów najczęściej procesowych) okolicznościach. Dlatego w ślad za literaturą wybraliśmy z tego materiału tylko niektóre, zwłaszcza spektakularne przypadki, gdy możemy powiedzieć coś więcej o życiu i ściśle retorycznej, najlepiej szkolnej działalności określonego człowieka. Mamy jednak świadomość pewnej luki w naszej prosopografii.

Nasza książka obejmuje okres od I do VII w., obie jednak granice czasami przekraczamy. W przypadku pierwszej z nich bogaty i bardzo interesujący materiał, pochodzący głównie z dzieł *Controversiae* i *Suasoriae* Seneki Starszego, często nie pozwala precyzyjnie określić, czy osoba działała w I w. n.e. czy jeszcze w I w. p.n.e. Poza tym niektórzy retorzy i sofisci, zwłaszcza kontynuatorzy szkół hellenistycznych, żyli i działali na przełomie obu er. Materiał pochodzący z pism Seneki jest tak jednorodny i specyficzny, że nie powinien być w prosopografii rozrzucony i wymieszany z innymi biogramami, dlatego postacie znane z obu tekstów Seneki zostały zestawione oddzielnie w Aneksie 1.

Z kolei drugą granicę chronologiczną (koniec VII w.) wyznacza po części drastyczny spadek liczby źródeł, stąd i bohaterowie biogramów znikają nam z pola widzenia. W prosopografii znajdują się, co prawda, nieliczne życiorysy osób działających nieco później, ale nie zmienia to faktu, że mamy do czynienia z wyraźną cezurą u schyłku VII w. Odrębną kwestią pozostaje merytoryczne uzasadnienie tej cezury, tzn. odpowiedź na niesłychanie trudne pytania: kiedy mamy do czynienia z kresem antycznej szkoły retoryki, zanikiem środowiska retorów i sofistów, a co za tym idzie, jakie są przyczyny tych zjawisk.

Bez wątpliwości pomiędzy retorami i sofistami żyjącymi w I–IV w. nie ma zasadniczych różnic. Reprezentują oni to samo środowisko elit miejskich, kierujące się tymi samymi wzorcami kulturowymi, których symbolicznym i często przywoływanym przez nich samych wyznacznikiem jest nieustanne odwoływanie się do historii klasycznej, w tym przysłówowych wręcz Maratonu i Salaminy. Do istotnych zmian dochodzi natomiast w V w.; są one wynikiem: 1) chrystianizacji, 2) rozrostu biurokracji, 3) kryzysu życia miejskiego. Od tego momentu znaczną część grona retorów wchłania Kościół. Widać to na przykładzie szkoły Troilosa, działającego w Konstantynopolu na przełomie IV i V w.: jego najlepsi uczniowie (Ablabios 3, Silvanos 2) zostali biskupami. Bogaty materiał pochodzący z listów Libaniosa pokazuje natomiast, że już w drugiej połowie IV w. większość jego uczniów wchłonał aparat państwa. Po studiach retorycznych działali oni krótko jako mówcy sądowi,

¹ Crook (1995), ss. 58–118.

potem zostawali assessorami namiestników prowincji, następnie niektórzy sami obejmowali zarząd nad nimi i dalej robili karierę w rozbudowującej się administracji państwowej.

We wcześniejszym okresie (przed IV w.) tego typu ludzie zazwyczaj dalej funkcjonowali w miastach jako retorzy i sofisci. W V w. podejmowanie kariery po studiach retorycznych w strukturach państwa lub Kościoła nasiliło się na niespotykaną dotąd skalę. Z listów Prokopiosa i Aineiаса z Gazy oraz z utworów Zachariаса Scholastyka znamy życiorysy wychowanków szkół retorycznych, którzy po nauce u gramatyka podjęli studia retoryczne w najlepszych w tym czasie szkołach aleksandryjskich lub gazejskich, a następnie najczęściej studiowali prawo w Berytos. Później pracowali w administracji świeckiej i w sądach, najczęściej w konstantynopolińskich biurach prefektów, albo znajdowali zatrudnienie w administracji kościelnej (ewentualnie wybierali życie monastyczne). Mamy wrażenie, że Kościół i biurokracja zaczynają drenować środowisko retoryczne. Ponadto naturalnym miejscem, w którym żyli i działali retorzy oraz sofisci, zawsze było miasto, toteż wraz z kryzysem życia miejskiego zanika ten podatny grunt ich działalności.

Prosopografia składa się z dwóch zasadniczych części. Pierwsza to biogramy retorów i sofistów znanych z imienia oraz zestawienie postaci anonimowych, ułożonych – na ile to było możliwe – chronologicznie. W tej części znalazły się też osoby, które uczyły retoryki i wygłaszały mowy popisowe w jakimś krótkim okresie swego życia, a potem zostały np. biskupami czy teologami (Grzegorz z Nazjanzu, Grzegorz z Nyssy, Bazyl z Cezarei). Część druga obejmuje autorów określonych przez nas jako *Dubii*, *falsi*, *varii* oraz niewielką liczbę postaci anonimowych.

Termin *dubii* przypisaliśmy osobom, co do których nie mamy pewności, czy byli retorami bądź sofistami. Umieszczamy tu również postacie wprowadzone w źródłach „retorem” lub „sofistą”, ale – jak wynika z kontekstu – ów termin ma w ich przypadku ewidentnie inne znaczenie. Dotyczy to w szczególności słowa „sofista”, którym określano również mędrców czy też mistrzów w jakiejś dziedzinie, niekoniecznie retoryce. Wśród *dubii* znalazły się również postacie, których chronologia jest na tyle wątpliwa, że mogli działać nawet poza wyznaczonymi przez nas ramami chronologicznymi. Z kolei *falsi* to osoby, które w ogóle nie istniały, lecz zostały powołane do życia w opracowaniach przez złe odczytanie tekstów albo też pojawiły się w sfalszowanych źródłach (np. na nieautentycznych monetach). Do grupy *varii* zaliczamy wszelkie inne postacie, chociażby filozofów neoplatonickich (Porfiryosa, Maksimosa z Efezu, Simplikiosa, Agapiosa, Marinosa), którzy na marginesie swej działalności zajmowali się teorią retoryki, a nawet pisali dzieła z tego zakresu, trudno jednak zaliczyć ich do grona typowych retorów czy sofistów. Ta kategoria różni się od osób takich jak wymieniani wyżej Ojcowie Kappadocy, którzy znaleźli się w katalogu głównym, ponieważ filozofowie ci zapewne nigdy nie działali tylko jako wyspecjalizowani nauczyciele retoryki lub mówcy popisowi, tymczasem Kappadocyjczycy byli przez pewien – krótki, co prawda – okres wyłącznie nauczycielami i występowali jako oratorzy. Wyjątkiem jest umieszczony w katalogu głównym Damaskios, gdyż wiemy, że przez kilka lat nauczał retoryki, aby potem zająć się tylko filozofią. Jesteśmy jednak świadomi, że granica jest nieostra. Generalnie mieliśmy wielki problem z oddzieleniem retorów i sofistów „pewnych” od postaci „wątpliwych”, nie było to bowiem zadanie łatwe ze względów klasyfikacyjnych, o których pisaliśmy wyżej.

Na początku książki zamieszczamy wykaz skrótów koniecznych do odczytania i zrozumienia biogramów (obejmujący: „1. Skróty ogólne”, „2. Źródła”, „3. Opracowania”). Co do bibliografii źródeł i opracowań, wydania dzieł samych retorów i sofistów oraz

literatura im poświęcona znajdują się pod biogramami konkretnych postaci. Na końcu książki zamieszczamy tylko bibliografię najważniejszych wydań i tłumaczeń źródeł służących do rekonstrukcji życia i działalności bohaterów haseł.

Do książki dołączone są cztery Aneksy. O jednym z nich już wspominaliśmy, jest to Aneks 1: „Sofiści i retorzy w dziełach *Controversiae* i *Suasoriae* Seneki Starszego”. Poza tym w Aneksie 2 znaleźli się: „Sofiści – teoretycy medycyny”, a Aneks 3 to „Słownik wybranych pojęć retorycznych”, które pojawiły się w prosopografii i nie były tłumaczone na język polski. Wreszcie Aneks 4 zawiera siedemnaście tablic genealogicznych.

Każde hasło posiada nagłówek, zawierający imię prezentowanej postaci oraz czas i miejsce jej działalności. Graficznie wyróżniono tę część imienia, która wyznacza zgodne z alfabetem miejsce osoby w katalogu (np. Kassios LONGINOS). Niekiedy, zgodnie z ustatkowaniem zwyczajem, podajemy również przydomek (np. MENANDROS Retor), *ethnikon* lub określenie miejsca działalności (np. DION z Prusy, BAZYLI z Cezarei). W większości przypadków określamy jedynie wiek, na który przypadł szczyt działalności (tzw. *akme*) danej postaci, czasami jednak lata życia można ustalić z większą dokładnością. Wszelkie wątpliwości w tym zakresie sygnalizujemy znakiem zapytania.

Hasło składa się z trzech części: w pierwszej podajemy źródła dotyczące postaci; w drugiej prezentujemy jej rodzinę, biografię i karierę; w trzeciej – działalność retoryczną, czyli nauczanie, występy publiczne oraz twórczość literacką. Wielokrotnie nie przestrzegaliśmy jednak przyjętego układu: czasami było to niemożliwe z powodu niedostatku informacji źródłowych, niekiedy chcieliśmy w ten sposób ułatwić lekturę hasła (np. Ulpianos 1, Gessios); z kolei przy poświadczonych w wielu źródłach słynnych postaciach zrezygnowaliśmy z pełnego wykazu owych źródeł, odsyłając wówczas Czytelnika do literatury przedmiotu (np. Dion z Prusy, Favorinos).

W hasłach staramy się zamieszczać te ustępy tekstów źródłowych w językach oryginalnych, które są istotne z punktu widzenia wiedzy o życiu i – przede wszystkim – działalności retorycznej konkretnej osoby. Cytatom tym towarzyszy parafraza lub przekład; o ile nie sygnalizujemy tego nazwiskiem tłumacza, przekłady pochodzą od autora hasła.

Do biogramów dodaliśmy listę wydań i istotnych tłumaczeń dzieł retorów i sofistów oraz literaturę przedmiotu (pod biogramami sławnych osób znalazły się jedynie najważniejsze pozycje). Zestawienie literatury zaczynamy od klasycznych pozycji prosopograficzno-encyklopedycznych: *PIR*, *PLRE* i *RE*. Podajemy również inne, bardziej specjalistyczne opracowania o charakterze prosopograficznym². W następnej kolejności zamieściliśmy książki i artykuły w układzie chronologicznym. Ponieważ w przypadku sławnych intelektualistów (np. Favorinos, Porfyrrios, Ojcowie Kappadoccy) koncentrowaliśmy się jedynie na retorycznym aspekcie ich działalności, pod tym też kątem dobraliśmy podaną literaturę.

Należy też wyraźnie zaznaczyć, że hasła różnią się poziomem szczegółowości oraz wkładem naszej własnej pracy badawczej. W przypadku wybitnych i sławnych postaci, znanych z wielu źródeł i szczegółowo opisanych w literaturze (np. Dion z Prusy, Libanios, Himerios, Themistios), zwykle jedynie zbieramy i systematyzujemy wcześniejsze ustalenia, niekiedy dodając do nich własne sugestie. Natomiast mniej znani retorzy bądź sofisci, którym nie poświęcono wiele miejsca w literaturze przedmiotu, zostali zazwyczaj omówieni znacznie obszerniej, z uwzględnieniem wyników naszych studiów. Nie powinno zatem dziwić, że dla niektórych słynnych sofistów czy retorów przeznaczaliśmy biogramy znacznie skromniejsze niż dla postaci zdawać by się mogło marginalnych, ale z punktu widzenia naszej książki istotnych (np. Epifanios, Ulpianos 1). Poza tym przekazy źródłowe dotyczące owych retorów są niekiedy na tyle niejasne, a identyfikacja postaci bywa tak

² Np. Seck (1906), Hauser-Meury (1960), Kaster (1988), Petit (1994), Van Dam (1996), Puech (2002).

złożona, że zmuszeni byliśmy do wywodu dłuższego niż wówczas, gdy opieraliśmy się na utrwalonych w literaturze przedmiotu badaniach.

W przypadku, gdy istniało kilka osób noszących to samo imię, zostały one uszeregowane w kolejności chronologicznej i opatrzone kolejnymi numerami; katalog główny oraz kategoria *Dubii, falsi, varii* mają odrębną numerację.

System odwołań do innych biogramów jest następujący: gdy w hasle imię sofisty lub retora uwzględnionego w prosopografii pojawia się po raz pierwszy, stosujemy odnośnik (zob. I) – w przypadku hasła z katalogu głównego, lub też (zob. II) – w przypadku hasła z katalogu *Dubii, falsi, varii*. Gdy w prosopografii figuruje więcej osób o tym samym imieniu, w nawiasie pojawia się imię wraz z numerem, pod którym występuje, np.: (zob. I: Maksimos 1) lub (zob. II: Maksimos 1). Do postaci anonimowych odsyłamy zapisem: (zob. I: Anonymus 1) lub (zob. II: Anonymus 1). Z kolei do osób ujętych w Aneksach odsyłamy tylko numerem Aneksu: (zob. Aneks 1) lub (zob. Aneks 2). Aneks 4 zawiera tablice genealogiczne, do których odsyłamy podając ich numer, np.: (zob. tab. I). Nie zamieszczamy odsyłaczy do Filostrata, Libaniosa, Eunapiosa z Sardes, Damaskiosa i Prokopiosa z Gazy, którzy są wymieniani bardzo często jako autorzy źródeł dotyczących innych sofistów i retorów.

Pisownia imion oraz nazw własnych zgodnie z coraz bardziej rozpowszechnionym w literaturze naukowej obyczajem została podana w wersji greckiej: tak więc Kassios, nie Cassius; Kyrinos, nie Quirinus; Akylas, nie Aquila; Flavios, nie Flavius; Ailios, nie Aelius itd. Jeżeli grecki intelektualista znany jest jedynie ze źródeł łacińskich, wówczas pozo-stawiliśmy pisownię zlatinizowaną. Pewne imiona, które są głęboko zakorzenione w tradycji polskiej (np. Lukian z Samosat, Grzegorz z Nazjanzu, Grzegorz z Nyssy, Grzegorz Thaumaturgos, Bazyl z Cezarei, Paweł z Samosat, Kassjusz Dion czy imiona cesarzy) pozostały w wersji spolonizowanej.

Opracowując prosopografię podzieliliśmy się materiałem według kryterium chronologicznego zgodnie z naszymi zainteresowaniami, których wyrazem były już wcześniejsze publikacje³. Krystyna Stebnicka jest autorką biogramów sofistów i retorów działających od I do połowy III w., Paweł Janiszewski – od połowy III do końca IV w., zaś Elżbieta Szabat – od V do VII w.; niekiedy zdarzają się odstępstwa od tej zasady. Każdy biogram jest sygnowany inicjałami autora, co oznacza, że podpisujący bierze odpowiedzialność za jego treść. W pewnym sensie jednak prosopografia jest plonem wspólnej pracy, wielu godzin konsultacji, regularnych cotygodniowych spotkań naszego małego zespołu badawczego. Była to fascynująca przygoda intelektualna oraz niezapomniane, przyjacielskie przeżycie.

³ K. Stebnicka, „Historiografia w drugiej sofistyce”, *Przegląd Historyczny* 87(1996), ss. 327–343; *eadem*, „The second sophistic in Palestine, the rabbinical writings and Diocletian”, [w:] *Euergetas Charin. Studies Presented to Benedetto Bravo and Ewa Wipszycka by Their Disciples*, ed. T. Derda, J. Urbanik, M. Węcowski, Warsaw 2002, ss. 265–278; *eadem*, „Druga sofistyka”, [w:] *Chrześcijaństwo u schyłku starożytności. Studia źródłoznawcze*, t. V, ed. T. Derda, E. Wipszycka, Kraków 2004, ss. 13–75; *eadem* (2006); *eadem*, „Sekundos – milczący sofista?”, [w:] *TIMAI. Studia poświęcone profesorowi Włodzimierzowi Lengauerowi przez uczniów i młodszych kolegów z okazji Jego 60. urodzin*, ed. A. Wolicki, Warszawa 2009, ss. 117–133; E. Szabat, „Wprowadzenie do badań nad edukacją późnoantyczną”, [w:] *Chrześcijaństwo u schyłku starożytności. Studia źródłoznawcze*, t. VI, ed. P. Janiszewski, E. Wipszycka, R. Wiśniewski, Warszawa 2007, ss. 110–171; *eadem*, „Teachers in the Eastern Roman Empire. A historical study and prosopography”, [w:] *Alexandria: Auditoria of Kom El-Dikka and Late Antique Education*, ed. T. Derda, T. Markiewicz, E. Wipszycka, Journal of Juristic Papyrology. Suppl. VIII, Warszawa 2007, ss. 177–345; P. Janiszewski, „Trzecia sofistyka”, [w:] *Chrześcijaństwo u schyłku starożytności, op. cit.*, ss. 76–152; *idem*, *Greccy sofisci i retoryka w chrześcijańskich sporach dogmatycznych III i IV wieku*, Poznań 2008.

Praca powstała w ramach grantu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego. Dziękujemy naszym Kolegom z Uniwersytetu Warszawskiego: prof. Adamowi Łajtarowi za wnikliwą lekturę całego tekstu, dr. Markowi Węcowskiemu i dr. Aleksandrowi Wolickiemu za przeczytanie partii książki. Dług wdzięczności mamy również wobec recenzentów: prof. dr hab. Ewy Wipszyckiej i prof. dr. hab. Macieja Salamona. Winę za wszystkie błędy ponoszą, oczywiście, wyłącznie autorzy.

Paweł Janiszewski
Krystyna Stebnicka
Elżbieta Szabat

I. SOFIŚCI I RETORZY

A

ABAS (Ἄβας)

III w.? / ?

Znany z *Liber Suda* (α 20): Ἄβας· σοφιστής, Ἱστορικὰ ὑπομνήματα καὶ Τέχνην ῥητορικὴν καταλιπὼν („Abas: sofista, pozostawił po sobie *Komentarze historyczne* i *Sztukę retoryczną*”). W przypadku pierwszego dzieła nie musiała być to praca historyczna; niewykluczone, że Abas był autorem komentarzy do dzieł Herodota, Tukidydesa lub Ksenofonta, podobne do tych, jakie pisali inni sofisci (zob. I: Sabinos). Można przypuszczać, że działał współcześnie z Hermogenesem (zob. I) bądź żył nieco później (ten ostatni zmarł ok. 230 r.), gdyż jest cytowany w datowanych na ok. poł. III w. scholiach do Hermogenesa (Walz VII, s. 203).

Znanych jest jeszcze dwóch autorów greckich o tym imieniu. Pierwszy napisał *Τρωικά*, utwór o dynastiach trojańskich (Jacoby, *FGrHist* 46), o drugim wspomina jedynie Focjusz (cod. 190) jako o postaci pojawiającej się w *Historii nowej* (Καينὴ ἱστορία) Ptolemaiosa Chennosa (I w.). Jacoby przyjął, że ten ostatni Abas jest także autorem mitycznych dziejów trojańskich i wykluczył jego utożsamienie z sofistą (s. 526: „scheint swindel autor nicht der nach Hermogenes lebenden retor der Ἱστορικὰ ὑπομνήματα verfasste”). Podobnie postąpił Tomberg, wydawca fragmentów Chennosa (s. 170, przyp. 19: „Auch der Autor Abas sei erschwindert und nicht mit dem rhetor, der i. v. schrieb [*Liber Suda*], identisch”).

Literatura: Schwartz, *REI* (1894), Abas 11, col. 19; Jacoby, *FGrHist* 46; K. Tomberg, *Die Kaine Historia des Ptolemaios Chennos. Eine literarhistorische und quellenkritische Untersuchung*, Bonn 1967. **KS**

ABLABIOS [1] (Ἀβλάβιος)

kon. IV w. / Galacja (Ankara?)

Adresat dwóch listów Libaniosa z 390 i 391 r. (ep. 921, 1015). Urodził się i działał w Galacji (ep. 921: ταὐτὸ δὲ καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους ἡμῖν πέπρακται Γαλάτας). Według Libaniosa komponował mowy lepsze od tych, które wygłaszały na forum w Rzymie (ep. 921: τὸν στενωπὸν δὲ ἐκείνον τὸν ἔχοντά σοι τὴν οἰκίαν, ἐν ἧ σὺ σκοπεῖς περὶ τῶν λόγων, οὐς εἰς τὸν λεῶν οἴσεις, λαμπρότερον ἔγωγε πάσης ἀγορᾶς εἶναι φημι καὶ αὐτῆς γε τῆς ἐν τῇ Ῥώμῃ τὰ ἄλλα ἀποκρυπτούσης). W 390 r. Libanios żalił się (ep. 921), że Ablabios dotąd nie przysłał do niego żadnego ze swoich studentów. Rok później (ep. 1015) przybył Letoios, który chciał też, aby i inni jego koledzy ze szkoły Ablabiosa – za zgodą nauczyciela – udali się do Antiochii. Ablabios był zapewne poganinem (ep. 921: καὶ γὰρ τὸν Ὀλυμπὸν τὸ ὄρος τῶν κεκοσμημένων στοῶν διὰ τὸ τοὺς θεοὺς ἐν αὐτῷ διατρίβειν). Według *PLRE* być może sprawował jakiś urząd (ep. 1015: ὑπὸ τοῦ παρόντος σχήματος).

Chyba inny Ablabios przywiózł Libaniosowi list Juliana Apostaty z Galii, na który retor odpowiedział w maju 356 r. (ep. 493=B24). Nie ma poza imieniem podstaw do jego identyfikacji z Ablabiose z Galacji. Natomiast ten ostatni bywa utożsamiany z sofistą Ablabiose (zob. I: Ablabios 2) znanym z listów Grzegorza z Nazjanzu (zob. I) i Grzegorza z Nyssy (zob. I) oraz z Ablabiose (zob. I: Ablabios 3) uczniem sofisty Troilosa (zob. I), nowacjańskim prezbiterem w Konstantynopolu, a potem biskupem Nikai. Pierwsza identyfikacja wydaje się możliwa, druga raczej nie, ze względów chronologicznych. Jakiś Ablabios (Jacoby, *FrGrHist* 708) pojawia się w *Getica* Jordanesa

jako historyk Gotów, który pisał o najstarszych dziejach tego plemienia, do jego przybycia nad Morze Czarne (rozdz. 28). Wspominał też o podziale Gotów na dwa szczepy (rozdz. 82) i wyjaśniał etymologię nazwy Herulów (rozdz. 117). Jego datowanie i identyfikacja są niepewne. Niektóre cechy relacji mogą wskazywać na sofistę, stąd ostrożne sugestie (Janiszewski) utożsamienia z Ablabiose z Galacji lub innym z jego imienników (zob. I: Ablabios 2 i 3).

Literatura: *PLRE* I Ablabius 2; Sievers (1868), ss. 186, 269; Seeck, *RE* I (1894), Ablabius 2 i 3, coll. 103–104; Seeck (1906), s. 35 (I); Criore (2007), ss. 71, 98; P. Janiszewski, „Ablabios *descriptor Gothorum gentis egregius* i studia nad fragmentami zaginionych dzieł historyków antycznych”, [w:] *Chrześcijaństwo u schyłku starożytności. Studia źródłoznawcze*, t. VI, red. P. Janiszewski, E. Wipszycka, R. Wiśniewski, Warszawa 2007, ss. 9–31.

PJ

ABLABIOS [2] (Ἀβλάβιος)

2 poł. IV w. / ?

Adresat trudnego do datowania listu (ep. 233) Grzegorza z Nazjanzu (zob. I) oraz być może listu (ep. 21) Grzegorza z Nyssy (zob. I). Grzegorz z Nazjanzu gani go (przekł. J. Stahr poprawiony za wydaniem): „Dowiaduję się, że palisz się do sofistyki (σε σοφιστικῆς ἐρᾶν) i że cudowna to rzecz: napuszyście gadać, dumnie spoglądać, kroczyć wyniośle i z głową zadartą, a duchem przenosić się hen, do Maratonu i Salaminy – to wszak wasze zabawki – o niczym innym nie myślę, jak o Miltiadesach, Kynaigeirosach, Kallimachosach, Lamachosach, nastroić się całkiem sofistyczne, i jak najzgodniej z zawodem”. Ostrzega go, aby pochłonięty sofistyką (τὸ ὅλον εἰ σοφιστής) nie zapomniał o ich przyjaźni i zapowiada: „poigrasz na krótko wśród młokosów (ἰσθὶ βραχέα μὲν παίζων ἐν τοῖς μειρακίοις), ale sam z siebie długo naigrywać się będziesz, kiedy ci rozum przyjdzie do głowy”. Trudno powiedzieć, gdzie Ablabios działał, ale na pewno był nauczycielem retoryki.

List (ep. 21) Grzegorza z Nyssy zaczyna od pytania: „Jaka jest owa sztuka myśliwska gołębi?” (Τέχνη τίς ἐστι περιστερῶν θηρευτικὴ τοιαύτη). Otóż ptaki namaszczają wonnościami skrzydła jednego z nich i wysyłają go na zewnątrz stada. Miła woń oswaja i przyciąga inne gołębie, które przystępują do nich. Teraz następuje drugie pytanie: „Co chciałem przez to powiedzieć na wstępie?” (τί βουλόμενος ἐντεῦθεν προοιμιάζομαι:). Otóż Grzegorz wysłał Ablabiosowi Diogenesa, syna Bazylego, który ma już namaszczone skrzydła duszy wonnym olejkiem (τῷ θεῷ μύρον τὰς τῆς ψυχῆς πτέρυγας διαχρίσας) i dlatego będzie miłym towarzyszem dla Ablabiosa i przyciągnie do niego innych. Taki list polecający mógł być wysłany do nauczyciela, ale i do biskupa. W rękopisach list jest różnie adresowany: τοῦ αὐτοῦ Ἀβλαβίω ἐπισκόπῳ, τοῦ αὐτοῦ, πρὸς ἐλευθέραν. Pierwszy z adresów sugeruje identyfikację z biskupem Ablabiose, do którego Grzegorz z Nyssy wysłał inny list (ep. 6: Ἀβλαβίῳ ἐπισκόπῳ). Utożsamienie adresatów obu listów Nysseńczyka jest jednak niepewne. Być może biskupowi Ablabiosowi Grzegorz dedykował grecki traktat *Ad Ablabium. Quod non sint tres dei*. Oba listy Grzegorza z Nyssy nie muszą być jednak adresowane do sofisty Ablabiosa znanego z pisma Grzegorza z Nazjanzu.

Identyfikowany bywa z sofistą Ablabiose (zob. I: Ablabios 1) uczącym w latach 390–391 retoryki w Galacji, znanym z przekazu Libaniosa, oraz z Ablabiose (zob. I: Ablabios 3), który po 412 r. został nowacjańskim biskupem Nikai i tu nauczał retoryki. W pierwszym przypadku utożsamienie wydaje się możliwe, w drugim na przeszkodzie stoi chronologia.

Literatura: *PLRE* I Ablabius 2.

PJ

ABLABIOS [3] (Ἀβλάβιος)

IV/V w. / Konstantynopol, Nikaja

Znany z przekazu Sokratesa (*HE* VII 12), który pisze o nowacjańskim biskupie Konstantynopola Chrysanthiosie (przekł. S.J. Kazikowski): „a o Kościół swój dbał tak

gorliwie, że ze szkoły Troilosa Sofisty ściągnął Ablabiosa, najzdolniejszego ze współczesnych sobie retorów, i wyświęcił go na prezbitera. Jego to wytworne, a zarazem mocne powiedzenia krążyły podawane z ust do ust. Ale później Ablabios został biskupem Kościoła nowacjańskiego w Nikai, gdzie jednocześnie nauczał wymowy” (οὕτω δὲ ἦν περὶ τὴν ἑαυτοῦ ἐκκλησίαν σπουδαῖος, ὥς καὶ Ἀβλάβιον τὸν {ἑαυτοῦ} γενναιότατον ῥήτορα τοῦ σοφιστοῦ Τρωίλου συλλαβεῖν καὶ πρὸς τὴν τοῦ πρεσβυτέρου τάξιν προχειρίσασθαι. οὐ γλαφυραὶ προσομιλῖαι καὶ σύντονοι φέρονται. Ἀλλ’ Ἀβλάβιος μὲν ὕστερον τὴν ἐν Νικαίᾳ τῶν Ναυατιανῶν ἐκκλησίαν ἐπίσκοπος κατέστη, ἐν ταῦτ’ καὶ σοφιστεύων ἐν ταύτῃ). Ponieważ Chrysanthios był biskupem w latach 412–419¹, w tym też okresie Ablabios został prezbitarem w Konstantynopolu, wcześniej zatem uczył się u Troilosa (zob. I), później zaś został biskupem Nikai. Sokrates podziwiał jego powszechnie znane, napisane wykwinnym stylem i mocne wypowiedzi czy też teksty określone mianem προσομιλῖαι².

Identyfikowany z Ablabiose z Galacji (zob. I: Ablabios 1), znanym z listów Libaniosa, oraz Ablabiose (zob. I: Ablabios 2), znanym z listów Grzegorza z Nazjanzu (zob. I) i może też Grzegorza z Nyssy (zob. I). Pierwsza propozycja wydaje się błędna: Ablabios z Galacji w 390 i 391 r. był już uznanym sofistą prowadzącym szkołę w rodzinnej prowincji (w Ankyrze?), a ponadto był zapewne poganinem. Jest mało prawdopodobne, aby potem uczył się u Troilosa i zaczął karierę kościelną po 412 r. Przeciwnie drugiej identyfikacji może natomiast przemawiać to, że sofista znany Grzegorzowi z Nazjanzu musiał działać przed jego śmiercią w 390 r., tymczasem Ablabios znany z przekazu Sokratesa dopiero ponad 20 lat po śmierci Grzegorza został prezbitarem w Konstantynopolu.

Literatura: PLRE I Ablabius 2; Seeck, RE I (1894), Ablabius 2, col. 103; Seeck (1906), s. 35 (I); P. van Nuffelen, *Un héritage de paix et de piété. Étude sur les histoires ecclésiastiques de Socrate et Sozomène*, Leuven–Paris–Dudley 2004, ss. 7, 14–20, 42; Cribiore (2007), ss. 71, 98. PJ

ABURGIOS / ABUREIOS (Ἀβούργιος / Ἀβουρήϊος)

2 poł. IV w. / Arabia

Według indeksu Richtsteiga sofista Aburgios (Ἀβούργιος σοφιστής) to adresat listu (ep. 1016) Libaniosa z 388 r., wspomniany w innym, z 392 r. (ep. 1035), różny od Aburgiosa z Cezarei Kappadockiej (Ἀβούργιος ἄρχων), prefekta *praetorio Orientis* w 378 r. (PLRE I Aburgios), adresata dwóch innych listów (ep. 907, 960). W przypadku listów (ep. 1016, 1035), w których pojawia się sofista, Foerster (i Richtsteig), przyjmując imię „Aburgios”, dokonał korekty, ponieważ w rękopisach pojawiają się formy: ἄβουρηϊώ, ἄβουρήϊος (ep. 1016) i ἀπουρήϊον (ep. 1035). Seeck raz przyjmuje imię Aburgios (RE), raz Abureios ([1906], ss. 35, 448). Schmid (RE), PLRE i Cribiore pozostają przy „Abureios”.

Jego szkołę umieszcza się (Cribiore) w Arabii, ponieważ w liście (ep. 1035) wysłanym w 392 r. do Bonosa (zob. I), wówczas namiestnika tejże prowincji, Libanios wspomina, że „mądry” Aburgios napisał panegiryk na cześć Bonosa (Foerster: τὸν μὲν σοφὸν Ἀβούργιον εὐφραυνε τῇ φωνῇ). W liście (ep. 1016) wysłanym nieco wcześniej, w 388 r., do samego Aburgiosa Libanios nazywa go „szlachetnym” i życzy, aby Muzy wspierały go jako nauczyciela budzącego zapal do retoryki (Ἀβούργιος ὁ γενναῖος, ὃν φυλάττειεν αἱ Μοῦσαι τῇ ῥητορικῇ ἐπιθυμοῦση νεότητι). Przy okazji Libanios wspomina, że Aburgios:

¹ Według Sokratesa Chrysanthios został wyświęcony na biskupa Konstantynopola w 407 r., po śmierci Sisinniosa (HE VII 6), ale zbiegł z miasta, nie chciał bowiem objąć tronu (VII 12). Wrócił dopiero, gdy usunięto biskupa Sabbatiosa (VII 5 i 12) i od tego czasu był zwierzchnikiem nowacjan w mieście aż do śmierci w 419 r., czyli przez siedem lat (VII 17), tj. w okresie: 412–419.

² Liddell–Scott: s.v. προσομιλίεω, προσομιλία – *association*; ἡ προσομιλητική (τέχνη) – *the art of discourse*; Lampe: s.v. προσομιλία – *address, sermon*; zob. Eusebios, *Vita Constantini* IV 45 tit. – ‘różne wystąpienia biskupów na zgromadzeniach’, ‘uroczyste mowy wygłaszane przed cesarzem’ (także autorstwa Euzebiusza).

„tworzy ozdoby świata greckiego dla rodzaju ludzkiego” (ποιεῖ δὲ ἀγάλματα, κόσμον Ἑλλήνων τῷ γένει), których koryfeuszem jest Maksentios (zob. I). Rozumiemy, że tymi „ozdobami” byli uczniowie Aburgiosa, spośród których wyróżniał się Maksentios.

Według Sieversa (s. 268) był może ojcem Parthenopaiosa (zob. I), z kolei według Schmida (*RE*) należy go prawdopodobnie utożsamiać z prefektem Aburgiosiem.

Literatura: *PLRE* I Abureius; Sievers (1868), ss. 268–269; W. Schmid, *RE* I (1894), Abureios, col. 127; Seeck, *RE* I (1894), Aburgius 1, col. 127; Seeck (1906), ss. 35, 448; Cribiore (2007), s. 78. **PJ**

ADAMANTIOS [1] (Ἀδαμαντίος)

1 poł. IV w.? / ?

W rękopisach zachowanej parafrazy dzieła *Physiognomonica* Polemona ze Smyrny (zob. I: Polemon 1) jako autor tego streszczenia pojawia się Adamantios sofista (Ἀδαμαντίου σοφιστοῦ Φυσιognωμονικά). Na pewno był poganinem, czas jego życia pozostaje niepewny. W I rozdziale swego traktatu zwraca się do Konstancjusza: φίλτατε Κωνσταντίε, παρασχέιν σοι τοῦθ' ἡμᾶς προεκαλέσω τὸ σύγγραμμα („Najdroższy Konstancjuszu, wezwalesz mnie, abym dostarczył ci tę pracę”), nie wydaje się jednak, że autor w ten sposób zwracał się do cesarza, tylko do nieznanego nam swojego przyjaciela.

Na ogół utożsamiany jest z Adamantiosiem, którego lekarz Oreibasios (zob. Aneks 2) wymienia kilkakrotnie jako autorytet w swoim kompendium wiedzy medycznej, wysłanym cesarzowi Julianowi (*Synopsis* II 58; III 24. 25. 28. 29. 35; VII 6; IX 57). W pewnym momencie (VII 6) Oreibasios mówi o Adamantiosie w czasie przeszłym, co sugeruje, że wtedy Adamantios już nie żył. Z innego fragmentu (II 58) wynika, że Adamantios był autorem dziełka *O wagach i miarach* (Περὶ σταθμῶν καὶ μέτρων). Przyjmuje się również, że to sofista Adamantios napisał zachowany właśnie pod tym imieniem traktat o powstawaniu wiatrów (Περὶ ἀνεμῶν γενέσεως). Dziełko to ze względów stylistycznych datowane jest na okres po III w. (znał je Oreibasios, Aetios i Paweł z Eginy). W zakończeniu traktatu o wiatrach wymieniony został utwór *O powstawaniu snów* (Περὶ ὀνείρων γενέσεως), natomiast Aetios pod imieniem Adamantiosa wymienia traktat *O znakach zsyłanych przez gwiazdy* (Περὶ ἐπισημασιῶν ἀστέρων).

Wydania: R. Foerster, *Scriptores physiognomonici Graeci et Latini*, Leipzig 1893, t. I, ss. 297–426; V. Rose, *Anecdota Graeca et Graeco-Latina. Mitteilungen aus Handschriften zur geschichte der griechischen Wissenschaft*, t. I, Leipzig 1893, ss. C–CIX (traktat o wiatrach); I. Repath, „The *Physiognomy* of Adamantius the Sophist”, [w:] Swain (2007), ss. 493–547.

Literatura: M. Wellmann, *RE* I (1893), Adamantios 1; S. Follet, *DPhA* I (1989), A 17, ss. 51–53; I. Repath, „The *Physiognomy* of Adamantius the Sophist”, [w:] Swain (2007), ss. 487–492. **KS**

ADAMANTIOS [2] (Ἀδαμαντίος)

poł. IV w. / Antiochia?

Adresat listu (ep. 488) Libaniosa z 356 r.; z treści wynika, że był zdolnym adwokatem, dopiero rozpoczynającym karierę. Miał jakiś krewnych w Antiochii.

Literatura: *PLRE* I Adamantius 1; Seeck (1906), ss. 48 (II), 327. **PJ**

ADAMANTIOS [3] (Ἀδαμαντίος)

2 poł. IV w. / ?

Adresat listu (ep. 235) Grzegorza z Nazjanzu (zob. I), wysłanego po 360 r. i zaczynającego się od słów (przekł. J. Stahr): „żadasz ode mnie zwojów (πυκτία), bo dorastasz do retoryki (εἰς ῥητορικὴν ἀνηβάσκων), z której się otrząsałem, kiedym przez Boga i dla Boga wzwyż spojrział”. Grzegorz szczyci się, że sam umiał „oddać Słowu słowa” (δοῦναι τῷ Λόγῳ τοὺς λόγους), tj. porzucił retorykę dla Jezusa, i pisze, że wolałby, aby adresat: „żądał ksiąg boskich”, ale „skoro jednak zwycięża, co gorsze, a przekonać cię nie można – masz oto ode mnie te zwoje (τὰ πυκτία), których żadasz”. Grzegorz domaga się za swoje stare i dawno już nieużywane – jak zaznacza – książki zapłaty: „tylko zapłać ty mi z góry za sofistykę (τῆς σοφιστικῆς) nie skąpo, nie ubogo, ale wprost okazale, po pańsku, boć i wy umiecie sobie cenić Kynaigeirów i Kallimachów, trofea Maratonu

i Salaminy, dzięki którym zdaje się wam, żeście i sami szczęśliwi i młodych takimi czynicie (ποιεῖν τοὺς νέους)”. Na koniec życzy adresatowi, żeby użył retoryki „ku dobru” (εἰς καλὸν): „Użyjesz zaś tak, jeśli bojaźń Boża (τοῦ θεοῦ φόβος) – a Boga wszyscy wszędzie czcić powinni – pokona, wedle możliwości, próżność, chociaż się jej nigdy całkiem nie wyzbywamy”. Zapewnia, że pieniądze uzyskane za książki przekaże na rzecz ubogich.

Adamantios nauczał zatem retoryki, choć trudno orzec gdzie, i był jakimś znajomym Grzegorza. Ten ostatni dopiero wiosną 359 r. wrócił z Aten do Nazjanzu, potem, w 360 r., udał się do pustelni pontyjskiej, a w następnych latach poświęcił się Kościołowi. Wzmianka o dawno nieużywanych księgach może sugerować, że od czasu jego studiów w Atenach upłynęło już nieco czasu. Adamantios mógł więc poznać Grzegorza jeszcze w Atenach (Seeck) albo też działał gdzieś w Kappadocji lub innej wschodniej prowincji. Istotną z punktu widzenia identyfikacji Adamantiosa jest kwestia religii, jaką wyznawał. Odwołania Grzegorza do Boga można jednak odczytać dwójako: albo był to wspólny Bóg adresata i odbiorcy, albo też dotyczą one tylko pierwszego z nich. Ton całego listu zdaje się wskazywać, że Grzegorz już wybrał Boga, a Adamantios służy jeszcze retoryce, co byłoby przesłanką (słabą co prawda) za tym, że pozostawał jednak poganinem. Trudno powiedzieć, czy należy go utożsamiać z sofistą Adamantiosem (zob. I: Adamantios 1), autorem parafrazy *Physiognomonica* Polemona ze Smyrny (zob. I: Polemon 1), która powstała po III w. Zwracamy jednak uwagę, że Grzegorz umieszcza adresata swego listu wśród tych, którzy cenią „Kynaigeirów i Kallimachów, trofeę Maratonu i Salaminy” (por. Herodot VI 114), co może nawiązywać do popularnej mowy Polemona na ten temat. To zaś byłoby jakąś (znów słabą!) przesłanką identyfikacji z autorem parafrazy dzieła Polemona.

Literatura: PLRE I Adamantius 2; Seeck (1906), s. 48 (III); S. Follet, *DPhA* I (1989), A 17, ss. 51–53.

PJ

ADRASTOS (Ἀδραστος)

I w. / ?

Pod imieniem Lukilliosa, poety żyjącego w czasach Nerona i jeszcze po śmierci tego cesarza (na temat utworów i postaci poety por. Sakolowski, Rozema), zachował się epigram (*Anth.Gr.* XI 392): Μύρμηκος περὶόεντος ὑπὲρ καθεσθεις / Ἀδραστος ῥήτωρ τοῖον ἔλεξεν ἔπος / ᾧ Ἴπτασο· τὸν σὸν ἔχεις, ὦ Πήγασε, Βελλεροφόντην, / φέρτατον ἡρώων, ἡμισθανὴ σκελετόν („Retor Adrastos, usiadłszy na grzbiecie mrówki, wypowiedział te słowa: «Leć, Pegazie, masz swojego Bellerofonta!», najodważniejszego z herosów, w połowie trupa”). Wiersz opowiada o bardzo szczupłym, może starym i chorym retorze, albo też górnolotność Adrastosa nie odpowiadała jego realnym zdolnościom retorycznym. Podobny motyw dosiadania mrówki wykorzystał Lukillios w innym epigramie (*Anth.Gr.* XI 104).

Literatura: Sakolowski (1893), ss. 5–27; Rozema (2004), ss. 1–21.

KS

Claudius AELIANUS – zob. I: Ailianos

AERIOS (Ἀέριος)

1 poł. V w. / Syria?, *Euphratensis*?, Antiochia?

Znany z sześciu listów Theodoreta z Cyru, których był adresatem (ep. 30, 66, VII, X, XXIII, L, wszystkie do: Αερίω σοφίστη). W jednym z listów (ep. 66) Theodoret zaprasza Aeriosa do Cyru z okazji wybudowania nowej świątyni na cześć świętych apostołów i proroków, rozpoczynając list słowami: Εἰς τὴν τριτόθητον ὑμᾶς πανήγυριν ἢ τετοκῶια καὶ θεοεπαμένη καλεῖ („Na tę wspólną uroczystość wzywa cię rodzicielka i żywicielka”). Aerios zapewne pochodził z Cyru lub z prowincji *Euphratensis*, a przynajmniej był z nimi blisko związany, np. poprzez zdobyte tu wykształcenie.

W innym liście (ep. X) Theodoret skarży się, że Aerios nie chce dzielić się swoją wiedzą i piękną wymową, bo nie tylko nie chce przemawiać w obecności osób nieznanych, ale nawet przyjaciółom odmawia tej przyjemności (καὶ δέον τοῖς ἀγνοοῦσι προτιθέναι τὰ νάματα, οὐδὲ τοὺς γνωρίμους τούτων ἔξ ἀπολαύειν). W kolejnym (ep. VII) Theodoret porównuje go do pszczoły attyckiej i przywołuje spotkania, które Aerios uświetniał swoją wymową i filozofią (Σὺ μὲν, ὦ ἄριστε, συγγινόμενος, αἰεὶ τὴν ἐκ ῥητορικῆς καὶ φιλοσοφίας πεποιημένην πανδαισίαν προσφέρεις, καὶ τῆς Ατθίδος μελίττης χαριέστερα ὑφαίνων τὰ τοῦ λόγου κηρία). Temu samemu listowi towarzyszył także podarunek dla Aeriosa w postaci wyjątkowo wyborowego wina. Do tego daru, aby nie wywołać zazdrości, Theodoret dołączył również bochen niezbyt dobrego chleba, co miało stanowić dowód, że Cyr jest miastem opuszczonym; temu jednak, dodaje Theodoret, Aerios może zarażać, jeśli przyśle piekarza.

Ciekawe informacje o działalności Aeriosa znajdują się w następnym liście (ep. 30). Theodoret określa tu szkołę Aeriosa i zgromadzony wokół niego krąg, zapewne przyjaciół i uczniów, terminem ἀκαδημία, przywołuje także zasłyszane wieści, że w tejże akademii, która gromadzi ludzi o świetnym pochodzeniu i tradycjach kulturalnych, prowadzi się dysputy na temat cnoty i nieśmiertelności duszy (Ἀκούω γὰρ σύλλογον λαμπρὸν ἀναίρεσθαι πρὸς ὑμᾶς, καὶ τὸ συνέδριον ἔξ ἀνδρῶν εἶναι προγονικὴ περιφανεῖα σεμνυνομένων, καὶ τὴν γλῶτταν κεκαθαρμένων, καὶ τοὺς λόγους ὑμῖν γίνεσθαι περὶ τε ἀρετῆς καὶ ἀθανασίας ψυχῆς, καὶ τῶν ἄλλων ὅσα τούτοις συμβαίνει). Ta charakterystyka ukazuje Aeriosa nie tyle jako nauczyciela retoryki, ale raczej jako filozofa, zresztą sam termin ἀκαδημία odnosi się zazwyczaj do miejsca studiów filozoficznych. Wydaje się, że położenie nacisku na kwestie moralne jako główny temat dysput w szkole Aeriosa, jak również użycie terminu ἀκαδημία, to ze strony Theodoretę przerysowanie i zabieg celowy: w ten sposób chciał odwołać się do moralnego obowiązku niesienia pomocy człowiekowi znajdującemu się w potrzebie. Można także dopatrywać się ironicznej wymowy całego listu Theodoretę oraz złośliwości pod adresem Aeriosa i jego kręgu, wyrażonej zwłaszcza w słowach otwierających list (przekł. J. Radożycki): „Oto nadeszła chwila, w której wasza akademia (ἀκαδημία) może dowieść użyteczności prowadzonych dysput”. O zainteresowaniach filozoficznych sofisty Aeriosa Theodoret wspomina także w przywoływanym już wyżej liście (ep. VII).

W dwóch listach (ep. 30, XXIII) Theodoretę znalazły odbicie wydarzenia związane z podbojem Afryki przez Wandalów. W pierwszym Theodoret poleca opiece Aeriosa Kelestiakosa z Kartaginy, który znajduje się w trudnym materialnie położeniu, bez wątpienia w wyniku działań wojennych w Afryce. W drugim natomiast mowa o nieszczęściach, jakie spadły na Libię i Kartaginę i jakie zrelacjonował Theodoretowi jeden z uciekinierów z Afryki, niejaki Maksymian – Theodoret poleca go opiece i gościnności Aeriosa.

Theodoret ukazuje Aeriosa jako chrześcijańskiego sofistę o zainteresowaniach filozoficznych. Miejsce jego działalności nie jest znane, z pewnością jednak nie było położone daleko od (rodzinnego?) Cyru (może w Syrii, *Euphratensis* lub Palestynie), a skoro Aerios gromadził wokół siebie ludzi szczycących się dobrym urodzeniem i tradycjami, a jego opiece polecane są osoby potrzebujące wsparcia, było to chyba także miasto o strategicznie korzystnym położeniu i znaczącej pozycji administracyjnej, np. Antiochia.

Literatura: *PLRE* II Aerius; Y. Azema, „Introduction”, [w:] Theodoret de Cyr, *Correspondance*, t. I, Paris 1955, s. 45.

ESz

AETIOS [1] (Αἰτίος)

1 poł. I w. / Macedonia?

W *Antologii greckiej* zachował się epigram nagrobny autorstwa Filipposa z Tessaloniki (*Anth. Gr.* VII 362): Ἐνθάδε τὴν ἱερὴν κεφαλὴν σορὸς ἦδε κέκευθεν / Αἰτίου χρηστοῦ, ῥήτορος εὐπρεπέος. / ἦλθεν δ' εἰς Αἰδαο δέμας, ψυχὴ δ' ἐς Ὀλυμπον· [τέρπεθ' ἅμα Ζηνί

καὶ ἄλλοισιν μακάρεσσιν / ἄθανατον δὲ / οὔτε λόγος ποιεῖν οὔτε θεὸς δύναται] („Ten sarkofag skrywa świętą głowę wspaniałego Aetiosa, wybitnego retora. Do Hadesu poszło jego ciało, dusza zaś – na Olimp. Przebywa razem z Zeusem i innymi szczęśliwymi bogami. Ani wymowa, ani bóg nie mogą uczynić człowieka nieśmiertelnym”). *Lemma* do tego utworu głosi, że został skierowany εἰς Αἰτίον ὁήτορα. Planudes odnotował, że wiersz został napisany przez anonimowego poetę. Filippus z Tessaloniki, autor drugiego po *Wieńcu* Meleagra zbioru epigramów, żył w latach pięćdziesiątych I w. (Argienteri). Rozumiemy, że także zmarły Aetios był greckim retorem z 1 poł. I w. i może podobnie jak Filippus działał w Macedonii.

Literatura: A. Cameron, „The *Garlands* of Meleager and Philip”, *GRBS* 9(1968), ss. 323–349; Argienteri (2007), ss. 158–164. **KS**

AETIOS [2] (Ἀέτιος)

2 poł. IV w. / Antiochia, Fenicja, Ankyra

Adresat dwóch listów Libaniosa z 362 r. (ep. 733, 769), wspomniany w dwóch innych z 361 (ep. 674, 675). Pochodził z Ankyry (ep. 674, 733), kształcił się jednak w Antiochii (ep. 733). W 360 r. zmarł *praefectus praetorio Illyrici* (PLRE I Anatolius 3) Anatolios z Berytos (zob. II), co zniweczyło nadzieje Aetiosa na karierę, dlatego w 361 r. udał się do Fenicji, gdzie miał jakieś dobra (ep. 674, 675). W 362 r. działał w Ankryze jako adwokat (ep. 769: ὅς γε ῥεῖς ἐν δικαστηρίοις ὑπὲρ τὰς κρήνας). Był wtedy bardzo bogatym człowiekiem, który dał córce duży posag (ep. 769).

Literatura: PLRE I Aetius 2; Seeck (1906), ss. 49 (II), 392, 394; Petit (1956), ss. 24, 54, 110, 130, 180, 183. **PJ**

AFTHONIOS [1] (Ἀφθόνιος)

IV w. / ?

Autor zachowanych Προγυμνάσματα, w rękopisach występujący jako sofista (Ἀφθονίου σοφιστοῦ προγυμνάσματα), znany też z krótkiego hasła w *Liber Suda* (α 4630), które brzmi następująco: Ἀφθόνιος, σοφιστής, ἔγραψεν εἰς τὴν Ἑρμογένους τέχνην προγυμνάσματα („Afthonios, sofista, napisał *Progymnasmata* do sztuki [retorycznej] Hermogenesa”). Heath (*Suda On Line*) proponuje inne rozumienie tej noty („He wrote [a commentary] on Hermogenes’ Art; Progymnasmata”), wskazując, że podobnie w leksykonie przywołano (π 2098) komentarz Porfyrios (zob. II) do *Sztuki [retorycznej]* Minukianosa (Εἰς τὴν Μινουκιανοῦ τέχνην). W *Liber Suda* odnotowano zatem dwie prace Afthoniosa: zaginiony komentarz do dzieła Hermogenesa i zachowane Προγυμνάσματα. Te ostatnie powstały zapewne przed 391 r., ponieważ ich autor jako przykład ekfrazy (ἐκφρασις) podaje opis Serapeionu w Aleksandrii, zburzonego w tym właśnie roku. Z drugiej strony w tej samej ekfrazie wspomina kolumnę wystawioną w Aleksandrii w 297 r. przez Dioklecjana. Afthonios działał zatem w IV w.

Inne informacje biograficzne pochodzą od późniejszych bizantyńskich autorów, do których trzeba mieć ograniczone zaufanie. Georgios Plethon (XIV/XV w.) nazywa go Antiocheńczykiem (Walz I, s. 6: ὁ Ἀντιοχεὺς Ἀφθόνιος). Jan Argyropulos (XV w.) we wprowadzeniu do pracy Afthoniosa pisze o autorze: ὁ Σύρος, ὁ Λιβανίου τοῦ / καὶ Φασγανίου μαθητής. Z tym, że w manuskrypcie paryskim (*Cod. Paris. Gr. 2925*) jest τοῦ, we wrocławskim (*Rehdig*. 12) zaś – καὶ (zatem albo: „Syryjczyk, uczeń Libaniosa, syna Fasganiosa”, albo: „Syryjczyk, uczeń Libaniosa i Fasganiosa”). Imię Fasganios nosił jednak nie ojciec, a wuj Libaniosa (zob. II: Fasganios 1), stąd może Afthonios byłby uczniem „Libaniosa i Fasganiosa” (zob. II: Fasganios 2), jakiegoś retora, którego nie znamy. Naszym jednak zdaniem bizantyńscy autorzy błędnie wzięli wielokrotnie wymienianego wuja Libaniosa za jego ojca. Tę samą błędną tradycję przekazuje *Liber Suda* (λ 486) w hasle poświęconym Libaniosowi, który występuje tu jako syn Fasganiosa (Φασγανίου πατρός).

Omawiany sofista najczęściej (por. literatura) identyfikowany jest z Afthoniosem (zob. I: Afthionios 2) pojawiającym się w liście (ep. 1065) Libaniosa z 392 r., ponieważ ten Afthionios był, być może, uczniem Antiocheńczyka. Petit (1956) jednak nie wymienia Afthioniosa wśród uczniów Libaniosa, Cribiore zaś pisze ([2007], ss. 59–60), że problem jest nierozwiązywalny. Dlatego uczniem Libaniosa zajmiemy się oddzielnie. Znamy też innego Afthioniosa (zob. I: Afthionios 3), którego również możemy brać pod uwagę w przypadku potencjalnych prób identyfikacji.

W rękopisach zachował się zbiór czterdziestu bajek Μῦθοι Ἀφθονίου ῥήτορος, ale przypisanie ich „naszemu” Afthioniosowi bywa kwestionowane. Są też sugestie (Brzoska, col. 2797), że bajki te to wzmiankowane przez Focjusza (codd. 132–135) μελέται διάφοροι innego Afthioniosa (zob. I: Afthionios 3).

Wydania: Aphthionius, *Progymnasmata*, ed. H. Rabe, Teubner, Lipsiae 1926; Aphthionius, *Progymnasmata*, [w:] Patillon (2008), ss. 47–162.

Przekład: Teón, Hermógenes, Aftonio, *Ejercicios de retórica*, tr. M.D. Reche Martínez, Madrid 1991; *Progymnasmata. Greek Textbooks of Prose Composition and Rhetoric*, tr. A. Kennedy, Atlanta 2003, ss. 89–127.

Literatura: PLRE I Aphthionius; Brzoska, RE I (1894), Aphthionios 1, coll. 2797–2800; D.L. Clark, „The rise and fall of progymnasmata in sixteenth and seventeenth century grammar schools”, *Speech Monographs* 19(1952), ss. 259–263; R.E. Nadeau, „The *Progymnasmata* of Aphthionius in translation”, *Speech Monographs* 19(1952), ss. 264–285; G.L. Kustas, „Hermogenes, Aphthionius, and the neoplatonists”, [w:] *Studies in Byzantine Rhetoric*, Thessalonike 1973, ss. 5–26; G.A. Kennedy, *Greek Rhetoric under Christian Emperors*, Princeton 1983, ss. 54–73; J. Irigoín, „La tradition des rhéteurs grecs dans l’Italie byzantine (X–XII siècle)”, *Sicilorum Gymnasium* 39(1986), ss. 73–82; G. Morelli, „Su un passo di Aftonio”, *Giornale Filologico Ferrarese* 12(1989), ss. 89–90; H. Cichocka, „Progymnasmata as a literary form”, *Studi Italiani di Filologia Classica* 1/2(1992), ss. 1–9; H. Cichocka, *Teoria retoryki bizantyńskiej*, Warszawa 1994, ss. 86–92; G. Bolonyai, „A classification of kinds of speech in Aphthionius’ commentaries”, *Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae* 40(2000), ss. 25–33; A.M. Milazzo, „Retorica e mitologia”, *Cassiodorus* 6/7(2000/2001), ss. 173–181; C.A. Gibson, „Learning Greek history in the ancient classroom”, *CPh* 99(2004), ss. 103–129; Heath (2004), ss. 34, 50, 71, 83, 218, 245, 270; C. Saliou, „De la brique à l’agora, de Tégée à Selgè”, *ZPE* 148(2004), ss. 187–192; B. Czaplá, „Die «Progymnasmata» des Aphthionios in Übersetzungen und Kommentaren vom 15. bis zum 18. Jahrhundert”, *Pontes* 3(2005), ss. 214–234; G. Knappe, „«Beowulf» and Aphthionios?”, *Pontes* 3(2005), ss. 126–140; L. Paret, „Un fragmento dimenticato dagli «Hedyphageta» di Ennio?”, *Rivista di Filologia e di Istruzione Classica* 134(2006), ss. 140–149; B. Awianowicz, *Progymnasmata w teorii i praktyce szkoły humanistycznej od końca XV do połowy XVIII wieku*, Toruń 2008.

PJ

AFTHONIOS [2] (Ἀφθόνιος)

kon. IV w. / Ateny

Adresat listu (ep. 1065) Libaniosa z 392 r., w którym został ukazany jako nauczyciel działający w Atenach i autor wielu prac prezentujący „nasienie” wiedzy (χαίρω δὲ καὶ τοῖς πόνοις σου χαίροντος τοῖς ἐν τῷ παιδεύειν οὖσιν, ὅτι πολλὰ τε γράφεις καὶ πάντα καλὰ καλῶς δεικνύοντα τὴν σποράν). Jest to, być może, aluzja do studiów pod kierunkiem Libaniosa, który miałby niejako „zasiać” w nim owo „nasienie” (Cribiore, s. 60). Petit (1956) nie uwzględnił jednak Afthioniosa wśród jego uczniów. Seeck (s. 79) przedstawiał Afthioniosa tylko jako Antiocheńczyka nauczającego w Atenach, podobnie klasyfikował go Richtsteig (s.v. Ἀφθόνιος Ἀντιοχεύς, ῥήτωρ). Odrębną kwestią pozostaje często dokonywana (Brzoska, PLRE, Kennedy, Heath) identyfikacja z autorem zachowanych Προγυμνάσματα (zob. I: Afthionios 1). Jeśli ją przyjmujemy, Afthionios był uczniem Libaniosa w Antiochii, potem działał w Atenach, napisał Προγυμνάσματα oraz zaginiony komentarz do Hermogenesa (*Liber Suda* α 4630). Jakiś Afthionios (zob. I: Afthionios 3) był też autorem znanych Focjuszowi (codd. 132–135) μελέται διάφοροι.

W liście (ep. 1065) Libaniosa Afthionios został przedstawiony jako bliski przyjaciel Eutropiosa (zob. I: Eutropios 5) identyfikowanego (Brzoska) z autorem *Breviarium ab*

Urbe condita (zob. I: Eutropios 2) lub/i sofistą Eutropiossem (zob. I: Eutropios 3), który pozostawił graffiti w Dolinie Królów w Egipcie (Puech [2002], nr 107 i 108).

Literatura: *PLRE* I Aphthonius; Brzoska, *RE* I (1894), Aphthonios 1, coll. 2797–2800; Seeck (1906), s. 79; H. Rabe, „Aus Rhetoren – Handschriften: 2. Aphthonios der Schüler des Libanios”, *RhM* 62(1907), ss. 262–264; *Progymnasmata. Greek Textbooks of Prose Composition and Rhetoric*, tr. A. Kennedy, Atlanta 2003, s. 89; Heath (2004), s. 218; Criboire (2007), ss. 59–60. **PJ**

AFTHONIOS [3] (Ἀφθόνιος)

IV w.? / ?

Znany ze wzmianki Focjusza (codd. 132–135), który pisze (przekł. O. Jurewicz): „Przeczytaliśmy różne *meletai* sofisty Palladiosa, Afthoniosa, sofisty Eusebiosia i sofisty Maksimosa z Aleksandrii. Wśród nich najczęściej Palladios wyróżnia się wszelkimi zaletami pisarskimi” (Ανεγνώσθη Παλλαδίου σοφιστοῦ μελέται διάφοροι, καὶ Ἀφθονίου καὶ Εὐσεβίου σοφιστοῦ καὶ Μαξίμου σοφιστοῦ Ἀλεξανδρέως. Ἀλλὰ τῶν ἄλλων ὁ Παλλάδιος κατὰ πᾶσαν ἀρετὴν τὴν ἐν λόγοις ἐπὶ πλείστον διενήνοχεν). Wymienieni przez Focjusza autorzy (zob. I: Palladios 2, Eusebios 11, Maksimos 1) działali zapewne w IV w. (Treadgold, ss. 178–179). Sam Afthonios najczęściej był identyfikowany z autorem Προγυμνάσματα (zob. I: Afthonios 1) oraz uczniem Libaniosa (zob. I: Afthonios 2). W rękopisach zachował się również zbiór czterdziestu bajek Μῦθοι Ἀφθονίου ῥήτορος, które mogą być identyczne z μελέται διάφοροι wymienionymi przez Focjusza (Brzoska), przypisanie tego zbioru bajek Afthoniosowi bywa jednak kwestionowane.

Literatura: *PLRE* I Aphthonius; Brzoska, *RE* I (1894), Aphthonios 1, coll. 2797–2800; Treadgold (1980), ss. 142, 178–179 i 181. **PJ**

AFTHONIOS [4] (Ἀφθόνιος)

2 poł. V w. / Aleksandria

Znany z *Vita Severi* (s. 25) Zachariasia Scholastyka (zob. II), który poznał go osobiście w czasie swych studiów w Aleksandrii. Był chrześcijaninem, nauczał retoryki i miał wielu uczniów. W czasie konfliktów religijnych między poganami a chrześcijanami, do których doszło w latach 80. V w., zachęcił swych chrześcijańskich uczniów do ataku na pogańskich studentów zajmujących się praktykami magicznymi. W wydarzeniach tych wraz z Afthoniossem brał udział sam Zacharias.

Literatura: *PLRE* II Aphthonius 3.

ESz

AGAPETOS (Ἀγαπητός)

poł. III w. / Ateny

Znany z hasła w *Liber Suda* (γ 132) poświęconego sofście Genethliosowi (zob. I), działającemu w Atenach na początku 2 poł. III w. Agapetos występuje tu – obok Minukianos (zob. I: Minukianos 2) – jako jeden z dwóch jego nauczycieli (μαθητὴς Μινουκιανοῦ καὶ Ἀγαπητοῦ). Ponieważ Genethlios zmarł w wieku 28 lat i rywalizował w nauczaniu z sofistą Kallinikosem (zob. I), który zginął, jak się zdaje w 272 r., działalność Agapetosa powinna przypadać na poł. III w. W *Liber Suda* nie nazwano go sofistą, podobnie jak Minukianos, musiał nim jednak być, biorąc pod uwagę kontekst, w jakim pojawia się w źródle. Działał zapewne w Atenach.

Literatura: *PLRE* I Agapetus; Schmid, *RE* I (1894), Agapetos 3, col. 734; Heath (2004), s. 79.

PJ

AGATHIAS (Ἀγαθίας)

2 poł. VI w. / Konstantynopol

Znany historyk, prawnik (nazywany ῥήτωρ oraz σχολαστικός) i poeta. O jego życiu i działalności dowiadujemy się z jego własnych pism, przede wszystkim z *Historii*. Pochodził z Myriny, jego ojcem był Memnonios (zob. I) (*Historiae*, praef. 14; por. *Anth.Gr.* XVI 16). Rodzina Agathiasa w pewnym momencie przeniosła się do Konstantynopola, gdzie jego matka zmarła, gdy miał trzy lata (*Anth.Gr.* VII 552). Studiował w Aleksandrii, dokąd został wysłany przez rodzinę ze stolicy, a po zakończeniu nauki powrócił do Konstantynopola (*Hist.* II 16,4: ἐμοὶ γοῦν ἐκ τῆς Ἀλεξάνδρου

ὑπὸ τὸν αὐτὸν χρόνον κατὰ τὸ Βυζάντιον ἀνακομιζομένῳ). Agathias przebywał w Aleksandrii ze względu na παιδείας πρὸς τὸν νόμον³ (*Hist.* II 15, 7), naukę poprzedzającą czy przygotowującą do studiów prawa, która obejmowała z pewnością gramatykę, retorykę, może też naukę łaciny. Zamierzał udać się do Berytos na studia prawnicze, ale w wyniku trzęsienia ziemi w 551 r. zmuszony uczyć się prawa w Konstantynopolu. Z okresu studiów pochodzi epigram, który towarzyszył ufundowanemu przez Agathiasa i jego trzech szkolnych kolegów wizerunkowi z ich podobiznami, dedykowanemu archaniołowi Michałowi z intencją zapewnienia pomyślności w nadchodzących egzaminach (*Anth. Gr.* I 35). W *Cykl* (zob. niżej) Agathiasa, być może zresztą jego autorstwa, włączony był także poemat o szkole prawa w Konstantynopolu (*Anth. Gr.* IX 660).

Po zakończeniu studiów rozpoczął długą działalność prawniczą w stolicy (ἐμοὶ Ἀγαθίας μὲν ὄνομα, Μύρινα δὲ πατρίς, Μεμνόνιος δὲ πατήρ, τέχνη δὲ τὰ Ῥωμαίων νόμματα καὶ οἱ τῶν δικαστηρίων ἀγῶνες – „Na imię mam Agathias, moją ojczyzną Myrina, ojcem Memnonios, zawodowo zajmuję się rzymskimi prawami i rozprawami w trybunałach sądowych”). Jako prawnik został wpisany do katalogu retorów (Ioannes z Epifanei, fr. 1: Ἀγαθία τῷ Μυριναίῳ ἀνδρὶ τοῖς ἐν Βυζαντίῳ ῥήτορσι καταλεγέντι διαφανῶς). Określany jest terminem ῥήτωρ również przez Ewagriusza (*HE* VI 24, V 24), Nikeforosa Kallistosa (*HE* XVII 13) oraz w jednym z epigramów (*Anth. Gr.* XVI 316). Jako σχολαστικός wymieniany bywa w tytułach utworów swego autorstwa zachowanych w *Antologii greckiej*, a także w *Liber Suda* (α 112) oraz w dziele Ioannesa z Nikiou (92,20).

Jego działalność, co typowe dla większości prawników tego okresu, była związana z „królewskim portykiem” (*Hist.* II 29,2: ἀλλ’ ἔγωγε ἡμενος ἐν τῇ βασιλείῳ στοᾷ βιβλίδια πολλὰ δικῶν ἀνάπλεα καὶ πραγμάτων ἐξ ἐωθινοῦ μέχρι καὶ ἐς ἥλιον καταδύντα ἐκμελετῶ καὶ ἀνελίττω), prawniczym centrum Konstantynopola (Prokopios z Cezarei, *De aedificiis* I 11,12). Prawnikami byli także ojciec Agathiasa, Memnonios, oraz być może jego nieznany z imienia brat; wszyscy trzej zostali uhonorowani pomnikiem w Myrinie jako γενέτης σύμβολα σεμνοτάτης (*Anth. Gr.* XVI 316). Coś łączyło Agathiasa także ze Smyrną, na co wskazuje kilka przypisywanych mu utworów, gdzie pojawia się jako *pater civitatis* tego miasta (*Anth. Gr.* IX 642, 643, 644)⁴.

Obok znanego dzieła historycznego Agathias był autorem wielu utworów poetyckich, w tym niezachowanego poematu *Daphniaca* oraz ponad stu zachowanych wierszy, włączonych w tzw. *Cykl*, antologię, która powstała z jego inicjatywy i obejmowała utwory o różnej tematyce, tworzone zarówno przez jego rówieśników, jak i przez wcześniejszych autorów. *Cykl* został opublikowany za czasów Justyniana lub Justyna II i nie zachował się w wersji pierwotnej, ale został włączony w zbiory późniejsze: *Antologię palatyńską* oraz *Antologię planudejską*. Wśród bliskich przyjaciół, których zachęcił do udziału w tworzeniu antologii, byli głównie ludzie zajmujący się, tak jak on, działalnością prawniczą (wielu nosi przydomek *scholastikos*). Wśród nich wyjątkiem był znany poeta, który zdobył uznanie cesarza, Paulos Silentiarios, bliski przyjaciel Agathiasa. Cała twórczość Agathiasa, łącznie z pisarstwem historycznym, powstawała najprawdopodobniej bez oficjalnego cesarskiego patronatu (Cameron, s. 6).

Literatura: PLRE III Agathias; Cameron (1970).

ESz

³ Przyjmuję tu lekcję zepsutego miejsca, którą proponuje McCail: zamiast πρὸς τῶν νόμων (Keydell) lub πρὸ τῶν νόμων (Cameron); R.C. McCail, „The education preliminary to the law”, *Byzantion* 47(1977), ss. 364–367.

⁴ W jednym z epigramów (*Anth. Gr.* IX 662) Agathias nazwany jest πατήρ πόλεως (*curator civitatis*), który ufundował przebudowę budynków w Smyrnie. Można byłoby uznać to za pomyłkę w rękopisach (zamiast Myrina – Smyrna), ale w innym utworze (IX 631) Agathias opisuje łaźnie Agamemnona, które znajdowały się właśnie w Smyrnie. Ponadto Agathias może być również autorem kolejnego wiersza (IX 615), w którym także jest mowa o przebudowach prowadzonych w Smyrnie.

M. Antonios Popillios AGELAOS (M. Ἀντώνιος Ποπίλλιος Ἀγέλαος)**II w. / Afrodiasias**

Znany z inskrypcji opublikowanej w 2007 r. (*I Aph2007* 12.807), wyrytej na bazie z białego marmuru znalezionej w Afrodiasias: Ἀγαθὴ Τύχη vac. / Μάρκος Ἀντώνιος Ποπίλλιος Ἀγέλαος σοφιστ[η]ς / [πρω]τονεωποιὸς [---]ς („Dobremu Losowi. M. Antonios Popillios Agelaos sofista, główny budowniczy statku [ufundował/złożył w ofierze?]”). Na podstawie kryteriów paleograficznych tekst datowany jest na II w. Agelaos był zapewne spokrewniony z M. Antoniosem Zenonem Ulpianosem (*I Aph2007* 12.708), a jego przodkiem był *stefanoforos* M. Antonios Agelaos (*I Aph2007* 12.414). **KS**

M. Flavius AGRIPPA**I w.? II w.? / Cezarea Palestyńska**

Znany z łacińskiej inskrypcji, wyrytej na granitowej kolumnie należącej do posagu (a nie nagrobka, jak twierdził Levine) Flaviusa Agrippy (*CIL* III Suppl. 12082; *ILS* 7206; B.H. MacClean, „The inscriptions of Caesarea and their relation to the physical remains of the city. Part I: The ancient city and its harbor”, *The Ancient World* 28/2[1997], 1, s. 186): *Ma(rcum) Fl(aviu)m Agrippam pontificem* / *Ilviral(em) / Col(oniae) I (primae) Fl(aviae) Aug(ustae) Caesareae, oral torem, ex dec(urionum) dec(reto) pec(unia) publica*) („M. Flaviusa Agrippę, pontifeksa, duumvira [uczciła] *Colonia Prima Flavia Augusta Caesarea*, mówcę, na mocy dekretu dekurionów za pieniądze publiczne”). Inskrypcja powstała w końcu I w. (Cezarea status kolonii otrzymała za czasów Wespazjana) bądź na początku II w. Tekst łaciński, który wskazuje na romanizację Cezarei, jest kalką greckiego, czego dowodzi użycie nieobecnego w inskrypcjach łacińskich słowa *orator* będącego tłumaczeniem słowa ῥήτωρ. Nie wiadomo, czy Flavius Agrippa, jeden z dekurionów, nauczał retoryki (tak Lifschitz, w co wątpimy, bowiem Palestyna do IV w. nie należała do centrów retoryki) czy też swoje talenty w tej dziedzinie wykazywał w mowach okolicznościowych, poselstwach bądź procesach.

Niemożliwa jest identyfikacja retora z dwiema znanymi i noszącymi to samo imię postaciami, które były aktywne w tym okresie, a mianowicie z urodzonym w 78 r. synem historyka Józefa Flawiusza, Agrippą (*Vita* 76: Σιμωνίδης [...] ὁ καὶ Ἀγρίππας ἐπικληθεὶς) oraz z Agrippą znanym z inskrypcji wyrytej na łuku Hadriana, wzniesionym w Gerasie ok. 129–130 r. (M.M. Rostovtzeff, „L'inscription de l'arc de triomphe de Djerash”, *CRAI* 1934, ss. 271–272).

Literatura: L.I. Levine, *Caesarea under Roman Rule*, Leyde 1975, s. 37; J. Ringel, *Césarée de Palestine*, Paris 1975, ss. 145–146; B. Lifschitz, „Césarée de Palestine, son histoire et ses institutions”, *ANRW* II 8 (1977), ss. 498–499; Puech (2002), nr 2, ss. 41–43. **KS**

AGROIKIOS (Ἀγροΐκιος)**poł. IV w. / Antiochia?, Armenia?**

Razem z bratem Eusebiosem (zob. I: Eusebios 9) współadresat listu Libaniosa z 361 r. (ep. 638), został wymieniony także w trzech innych listach z lat 359/60–362 (ep. 293=B72, 294=C6, 750).

Pochodził z Armenii. Miał wyżej wymienionego brata Eusebiosa (ep. 638, 750) oraz pięć niezamężnych w 359/60 r. siostr (ep. 293). W 361 lub 362 r. jedna z nich została żoną (ep. 750) niejakiego Aleksandrosa z prowincji *Euphratensis* (Seeck, s. 56 [XII]). Razem z bratem studiowali u Libaniosa (ep. 750: Ἀγροΐκιος καὶ Εὐσέβιος τῶν ἐμοὶ πεπλησιακότων ἐστών) przed 358–360 r. (Petit [1956], s. 62). Potem dzięki protekcji Libaniosa obaj zaczęli pracować jako retorzy chyba w biurze Modestosa (*PLRE* I Modestus 2), który jako *comes Orientis* pełnił urząd w latach 358–362 (ep. 293: τοὺς ἐμὸνς ἐταίρους, τοὺς σοὺς ῥήτορας, τοὺς ὑπ' ἐμοῦ σοι δοθέντας, τοὺς ὑπὸ σοῦ θαυμασθέντας). Wtedy niejaki Eusebios z Armenii (Seeck [1906], ss. 140–141 [X]) zażądał (ep. 296, 297), aby bracia wzięli na siebie obowiązki członków stanu dekurionów

(w Armenii?). Libanios, chcąc ich przed tym wybronić, pisał w 359/60 r. do owego Eusebiosia, który był jego szkolnym kolegą z czasu studiów w Atenach (ep. 294: ἐπὶ τὴν αὐτὴν Ἀθηναίων ὑπὲρ ὁμοίων καταφεύγομεν πραγμάτων), oraz do wspomnianego Modestosia. W liście do Modestosia (ep. 293) Libanios donosi, że obaj bracia nie są zdolni wypełniać tego rodzaju obowiązków z powodu biedy: znaczną część ich majątku pochłonęły wydatki na lekarzy, ponieważ Agroikios potrzebuje ich stałej opieki, a do tego muszą jeszcze wydać za mąż pięć siostr. Libanios apeluje też do Modestosia, aby miał wzgląd na stare prawo broniące retorów (ep. 293: σοὶ τε οὐ καλὸν νόμον παλαιὸν βοηθοῦντα ὀήτορσιν) i nie pozwolił zatriumfować członkom Rady nad sobą.

Agroikios i jego brat pracowali zapewne jako adwokaci w biurze Modestosia, ale być może, starając się o zwolnienie z obowiązków członków stanu dekurionów, mieli się także za mówców. Bradbury (B, s. 109, przyp. 67) zwraca uwagę, że adwokaci nie byli automatycznie zwolnieni z owych obowiązków, a ustawa z 383 r. (*CTh* XII 1,98) przypominała, że nie należy im się takie zwolnienie, choć w praktyce wielu z nich je uzyskiwało.

Literatura: Sievers (1868), s. 221; Seeck (1906), ss. 50 (I), 141, 385; Petit (1956), ss. 20, 62, 134, 158, 160, 181.

PJ

AIDESIOS (Αἰδέσιος)

2 poł. III w. / Antiochia

Znany ze wzmianki w mowie (or. IV 9) Libaniosa z 388/9 r. Jej autor najpierw wymienia słynnych sofistów działających w przeszłości (or. IV 7–8: Herodes Attikos [zob. I: Herodes 1], „Spartanin”, „Kappadocyjczyk”, „Egipcjanin” [zob. I: *Anonymi* 25, 26, 27]), następnie przechodzi do bliższych sobie czasów i tu pojawia się Aidesios, działający jednak także przed Libaniosem. Czytamy, że Aidesios zachował sprawny umysł aż do śmierci (Ἀλλὰ τῶν ἐνταῦθα με βούλει μεμνήσθαι; οὐκοῦν ὑγιαίνων μὲν Αἰδέσιος τὰς φρένας ὄρχετο, ταῦτ' δὲ ὑπὲρξε τοῖς μετ' ἐκείνῳ). Poza tym starszy z dwóch jego uczniów zmarł, będąc w tym samym wieku, co piszący te słowa Libanios (ur. 314, w 388 r. miał 74 lata), który przyznaje też, że żałował wtedy tego ucznia Aidesiosa bardziej niż innych, sam będąc pozbawionym płynności wymowy swego nauczyciela, potem jednak miał go za gadułę, ponieważ jako sofista poczynił postępy w retoryce (ὧν ἐγὼ τῷ προεσβύτερω τὸν ἴσον βεβίωκα χρόνον καὶ οἶδά γε θρηνήσας αὐτὸν ὑπὲρ τοὺς ἄλλους, νέος τῶν ἐκείνου ῥευμάτων ἀποστερούμενος. καίτοι ληροῦντος ἀπελθόντος τί θρηνεῖν ἔδει; ἀλλ' οἶμαι τὸν σοφιστὴν εὐρίσκομεν καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἐπιδιδόντα). Skoro w przytoczonym tekście mówi się o starszym uczniu Aidesiosa (προεσβύτερος), należy rozumieć, że był jeszcze jakiś „młodszy” uczeń, ale autor o nim w tym miejscu nie wspomina. Libanios w młodości studiował u tego starszego ucznia Aidesiosa. Problemem pozostaje jego identyfikacja.

Foerster (komentarz *ad loc.*: Libanios, or. XXXVI 10), Richtsteig (s.v. Αἰδέσιος Ἀσκαλωνίτης σοφιστής) i *PLRE* (I Aedesius 1) sugerowali identyfikację Aidesiosa z niewymienionym z imienia Askalończykiem, sofistą działającym w Antiochii (zob. I: Anonymus 33), a wspomnianym w innej mowie Libaniosa (or. XXXVI 10). Schemmel jednak uznał, że Askalończykiem był Ulpianos (zob. I: Ulpianos 1), sofista działający w Emesie i Antiochii, zmarły ok. 330 r. Podobnie Norman ([2000], s. 129, przyp. 16) w komentarzu do przekładu mowy (or. XXXVI) Libaniosa uważa, że Askalończyk to Ulpianos, nie Aidesios. Schemmel datował aktywność Aidesiosa jako sofisty działającego w Antiochii na okres przed 295 r. Potem jego szkołą mieli kierować: Ulpianos (ok. 295–329), Zenobios (zob. I: Zenobios 2) z Elusy (329–354) i Libanios (355–393).

Podstawą wszelkich sugestii jest przywołany wyżej passus z mowy (or. IV 9) Libaniosa o dwóch uczniach Aidesiosa: Foerster (komentarz *ad loc.*) i Richtsteig (indeks) w przypadku starszego z nich sugerowali Zenobiosa z Elusy, co do młodszego – nie wypowiedzieli się. Schemmel w starszym dopatrywał się Ulpianos „Askalończyka” (zm. ok. 329), w młodszym zaś Zenobiosa (zm. 354/5). Trzeba to jakoś pogodzić z inną

wzmianką Libaniosa, który pisze (or. XXXVI 11), że po śmierci Askalończyka „hegemonię” przejął człowiek pochodzący z Palestyny (ὁ τοίνυν ἐκείνου τεθνεώτος ἐκδεξάμενος τὴν ἡγεμονίαν ἦν μὲν ἐκ Παλαιστίνης καὶ αὐτός). Jeśli – jak chcą Foerster i Richtsteig – Askalończykiem jest Aidesios, jego następcą, owym Palestyńczykiem, może być Zenobios z Elusy w Palestynie. Jeśli zaś – jak chcą Schemmel i Norman – Askalończykiem jest Ulpianos musimy z niego „zrobić” także Palestyńczyka, bo *Liber Suda* zwie go Emeseńczykiem (o 911: Ἐμεσηνός) lub Antiocheńczykiem z Syrii (o 912: Ἀντιοχεὺς τῆς Συρίας). Można tak uczynić, przyjmując, że Ulpianos pochodził wprawdzie z Askalonu, ale działał w Emesie i Antiochii (szerzej zob. Anonymus 33 oraz Ulpianos 1).

Bez wątplenia Aidesios był znanym antiocheńskim sofistą z 2 poł. III w., być może rzeczywistie nauczycielem Ulpianosa „Askalończyka” i Zenobiosa. Trzeba mieć jednak świadomość, że podana przez Schemmela chronologia zbudowana jest częściowo na wątpliwych podstawach: data śmierci Aidesiosa (ok. 295 r.) bierze się stąd, że gdy do Antiochii przybył Proairesios (zob. I), najstynniejszym sofistą w mieście był Ulpianos (tzn. Aidesios już nie żył). Nie wiemy, kiedy w mieście pojawił się Proairesios, ale skoro urodził się ok. 276 r., ok. 295 miał tyle lat, ile oczekiwilibyśmy od studenta. Proairesios uczył się retoryki już wcześniej, do Antiochii mógł więc przybyć nieco później. Data śmierci Ulpianosa (ok. 329/30 r.) jest pewniejsza, jeśli uznamy, że to o jego zgonie pisze Libanios (or. I 8), odnosząc wydarzenia do początków swej nauki retoryki (od 328 r.) w Antiochii. Z kolei Zenobios zmarł zimą 354/55 r.

Literatura: *PLRE* I Aedesius 1; Sievers (1868), s. 10; F. Schemmel, „Zu Libanius ed. R. Foerster, or. IV Bd. I S. 289 Z. 14–20 und or. XXXVI Bd. III S. 232 Z. 1–19”, *Wochenschrift für Klassische Philologie* 34(1917), 8, coll. 188–191; Libanios, *Discours*, t. II: *Discours II–X*, ed. J. Martin, BL, Paris 1988, ss. 287–288; Crihiore (2007), s. 38 (nie s. 138 jak podano w indeksie).

PJ

Klaudios AILIANOS (Claudius Aelianus; Κλαύδιος Αἰλιανός) ok. 175–235 / Rzym

Rzymianin zaliczony przez Filostratos (VS 624–625) do grona sofistów greckich, bowiem doskonale władał dialektem attyckim i zachwycał poprawnością języka greckiego. Całe życie mieszkał w Rzymie i nie wyjeżdżał poza Italię. Był uczniem Pausaniasa z Cezarei (zob. I: Pausanias 2), który przebywał w Rzymie między 190 a 197 r. Filostratos przytacza anegdotę o spotkaniu Aelianusa i Filostratos z Lemnos (zob. I: Filostratos 2). Aelianus pochwalił się, że opracował oskarżenie Gynnidos (κατηγορία τοῦ Γύννιδος), czyli Heliogabala, a Filostratos odrzekł, że podziwiałby go, gdyby stało się to za życia cesarza; do spotkania doszło więc po 222 r. Aelianus nie deklamował, ale oddał się pisaniu.

Liber Suda zawiera hasło poświęcone Aelianusowi (α 178): Αἰλιανός, ἀπὸ Πραινεστοῦ τῆς Ἰταλίας, ἀρχιερεὺς καὶ σοφιστής, ὁ χρηματίσας Κλαύδιος ὃς ἐπεκλήθη μελίγλωσσος ἢ μελίφθογγος· καὶ ἐσοφίστευσεν ἐν Ῥώμῃ αὐτῇ ἐπὶ τῶν μετὰ Ἀδριανὸν χρόνων („Aelianus, z Preneste w Italii, arcykapłan i sofista, nosił imię Klaudios. Zwano go «o języku jak miód» bądź «o głosie jak miód». Był sofistą w Rzymie w czasach po Hadrianie”). *Liber Suda* wyraźnie korzysta z innego źródła niż Filostratos. Wyrażenie „w czasach po Hadrianie” nie musi oznaczać rozbieżności chronologicznej między źródłami: wydaje się, że *Liber Suda* nie mówi o cesarzu, lecz wymienia sofistę Hadrianosa z Tyru (zob. I), który jako kierownik cesarskiej szkoły retoryki greckiej przebywał w Rzymie od 180 r. i zmarł za panowania Kommodusa w końcu lat osiemdziesiątych. Następnym wielkim sofistą – może również kierownikiem katedry greckiej – był właśnie Aelianus.

W momencie publikacji *Żywotów sofistów* Filostratos ok. 237 r. Aelianus już nie żył. Ponieważ w chwili śmierci miał 60 lat, urodził się ok. 175 (według Kindstranda: 170), zmarł zaś ok. 235 r. (Schettino przyjmuje lata: 176–236/7).

Zachowały się następujące greckie dzieła Aelianusa: *O właściwościach zwierząt* (Περὶ ζώων ιδιότης; *De natura animalium*), *Opowiastki rozmaite* (Ποικίλη ιστορία; *Varia*

historia), *Listy wieśniaków* (Ἀγροικῶν ἐπιστολαί; *Epistulae rusticae*). Napisał także znane z kilku cytowanych w *Liber Suda* i Eustathiosa fragmentów dzieło *O przeznaczeniu* (Περὶ προνοίας) oraz *O boskich interwencjach* (Περὶ θεῶν ἐναργειῶν).

Wydania i przekłady: Claudii Aeliani *Varia historia*, ed. M.R. Dils, Leipzig 1974; Claudii Aeliani *Epistulae rusticae*, ed. P.A.M. Leone, Milano 1974; Claudii Aeliani *Epistulae et fragmenta*, ed. D. Domingó-Forasté, Teubner, Stuttgart 1994; Klaudiusz Elian, *O właściwościach zwierząt (wybór)*, przeł. i oprac. A.M. Komornicka, Biblioteka Antyczna, Warszawa 2005; *Opowiadki rozmaite. Listy wieśniaków*, przeł. i oprac. M. Borowska, Biblioteka Antyczna, Warszawa 2005; *De natura animalium*, ed. M. García Valdés, L.A. Llera Fuego, L. Rodríguez-Noriega Guillén, Teubner, Berolini–Novi Eboraci 2009.

Literatura: S. Follet, *DPhA* I (1989), A 62, ss. 79–81; A. Lukinovich, A.-F. Morand, „Introduction”, [w:] Aelian, *Histoire Variée*, ed. A.-F. Morand, BL, Paris 1991, ss. VII–XXVI; J.F. Kindstrand, „Claudius Aelianus und sein Werk”, *ANRW* II 34,4 (1998), ss. 2954–2996; M. Schettino, „Il passato e il presente di Roma nell’ opera di Aeliano”, [w:] *La cultura storica nei primi due secoli dell’ Impero romano*, ed. L. Troiani, G. Zecchini, Roma 2005, ss. 283–310. **KS**

AIMILIANOS (Αἰμιλιανός)

1 poł. I w. / Nikaia, Rzym?

W napisanym ok. 83 r. (Ogilvie) traktacie Plutarcha *De defectu oraculi* niezna-ny bliżej historyk Filippos z Prusias nad Hypiosew w Bitynii opowiada (419B–E), że od swojego nauczyciela Epitersesa zasłyszał historię o żyjącym za panowania cesarza Tyberiusza Egipcjaninie Tamosie, który podczas podróży do Rzymu wykrzykiwał na bezwietrznym morzu, iż Pan umarł. Owego Epitersesa Filippos nazywa ojcem retora Aimilianosa, którego – jak mówi – „niektórzy z was mieli okazję słyszeć” (οὗ καὶ ὑμῶν ἔνιοι διακηκόασιν). Stefan z Bizancjum wymienia Epitersesa, gramatyka, obywatela Nikai, który pisał o attyckim słownictwie komedii i tragedii (s.v. Νικαία: περὶ Λέξεων Ἀττικῶν καὶ Κωμικῶν καὶ Τραγικῶν); zapewne także i w tym miejscu wspomniany został ojciec retora Aimilianosa. Seneka Starszy (*Contr.* X 5,25) pisze o retorze Aimilianosie (*Aimilianus quidam, Graecus rhetor*; zob. Aneks 1), utożsamianym w literaturze przedmiotu z retorem znanym z Plutarcha (*RE*; Bornecque [1902], s. 143).

Rodzi się pytanie, czy żyjący w latach osiemdziesiątych I w. słuchacze Filipposa byli świadkami wystąpień cytowanego przez Senekę retora Aimilianosa, który zasłynął w latach trzydziestych I w. (Seneka Starszy zm. ok. 37–41 r.). Bowersock, który widział trudności chronologiczne takiej identyfikacji, uznał, że Epiterses i Aimilianos to ta sama osoba, co wydaje nam się niepotrzebną komplikacją, mało prawdopodobną wobec przekazu Plutarcha. Nie jest bowiem wykluczone, że przedstawiciele starszego pokolenia, aktywnego w latach osiemdziesiątych I w., za młodu słuchali retora działającego jeszcze w latach czterdziestych, a nawet pięćdziesiątych I w. (skoro ojciec Aimilianosa działał za panowania Tyberiusza, to jego syn żył jeszcze w tych latach).

Nie mamy natomiast wątpliwości, że to znany z przekazu Plutarcha retor Aimilianos był autorem niezbyt kunsztownych wierszy, zachowanych w rękopisach pod imieniem Aimilianosa z Nikai – jego ojciec Epiterses był obywatelem Nikai (*Anth. Gr.* VII 623; IX 218 – w tym jednym wierszu został nazwany: Νικαέως; IX 756). Beckby (t. I, s. 38 i „Dichterverzeichnis”, t. IV, s. 732) bezpodstawnie przyjął, że jest to retor znany z dzieła Seneki i jego *akme* przypada na ok. 10 r., Gow i Page natomiast uważają, że nie ma podstaw do takiej identyfikacji i chodzi o zupełnie inną osobę.

Literatura: Seeck, *RE* I (1894), Aemilianus 1, col. 541; Gerth, *RE* Suppl. III (1918), Aemilianus 1, col. 23; Reitzenstein, *RE* I (1894), Aemilianus 16; G. Bowersock, „Some persons in Plutarch *Moralia*”, *CQ* 15(1965), ss. 268–269; R.M. Ogilvie, „The date of *De defectu oraculorum*”, *Phoenix* 21(1967), ss. 108–119; Gow, Page (1968), t. II, ss. 13–14; Puech (1992), ss. 8832–8833. **KS**

AINEIAS (Αἰνεῖας)

V/VI w. / Gaza

Jeden ze sławnych sofistów ze szkoły w Gazie przełomu V i VI w., obok Prokopiosa (zob. I) i Chorikiosa (zob. I). Informacji o życiu Aineiasa zachowało się bardzo niewiele

i pochodzą przede wszystkim z jego pism: zbioru 25 listów oraz dialogu *Theophrastus* (Αἰνείου σοφιστοῦ Θεόφραστος). Powstanie tego dialogu można dokładnie datować na okres między 485 a 490 r. (Segonds 1989, ss. 82–83) i jest to jedyna pewna data działalności Aineiаса. Mógł się urodzić ok. 450 r., był zapewne nieco starszy (ok. 10 lat) od Prokopiosa z Gazy. Nie wiemy, skąd pochodził ani kim byli jego rodzice; hipoteza, że mógł być synem lekarza Elpidiosa, o którym pisze w jednym z listów (ep. 19), ubolewając nad jego śmiercią, nie ma żadnych podstaw (Positano [1962], s. 66). Śmierć Aineiаса zwykle datuje się na okres między 512 a 518 r. (Segonds, Starowieyski), choć Positano ([1952], ss. 205–206) wskazuje 529 r. jako bardziej prawdopodobny, uważając, że Aineiас w jednym z listów (ep. 16) czyni aluzję do zamknięcia szkoły ateńskiej w 529 r. Jest to bardzo mało prawdopodobne, zwłaszcza że samo wydarzenie i datowanie „zamknięcia” szkoły są dyskusyjne.

Aineiас był związany z Aleksandrią; tutaj studiował i utrzymywał bliskie kontakty z aleksandryjską elitą intelektualną, podobnie jak inni nauczyciele gazejscy. W liście do dawnego szkolnego kolegi Stefanosa, wówczas prezbitera, wspomina dawne czasy spędzone nad Nilem, ich ćwiczenia retoryczne i „igranie z Muzami” (ep. 15: ἦν δὲ ἡμῖν ὁ λόγος παρὰ τῷ Νεῖλω, οὗ παρὰ τὰς ὄχθας τότε ταῖς Μούσαις συνῆπαιζον). Często elementów biografii Aineiаса doszukuje się w życiu fikcyjnego bohatera dialogu *Theophrastus* o imieniu Euksitheos, a choć jest to ryzykowne i niepewne, z pewnością wiele wątków losu Euksitheosa ma swe źródło w autentycznych doświadczeniach Aineiаса. Dialog ten, wzorowany na dialogach platońskich, podejmuje zagadnienia filozoficzne o nieśmiertelności duszy, przedstawiając fikcyjne dyskusje, jakie w szkołach aleksandryjskich prowadził ów chrześcijański bohater ze słynnymi pogańskimi nauczycielami, filozofem Ammoniosem oraz iatrosofilem Gessiosem (zob. Aneks 2). Aineiас na pewno miał w Aleksandrii kontakt z obydwojma (zapewne w okresie studiów), a z Gessiosem wymieniał później korespondencję (por. niżej). Euksitheos, *porte parole* autora, wspomina także swoje studia w Aleksandrii pod kierunkiem najznakomitszego filozofa Hieroklesa (*Theophrastus* 2–3). Stąd przypuszczenie, że i Aineiас mógł w Aleksandrii pobierać nauki u Hieroklesa (ok. 402 – ok. 470). Niewykluczone, że podczas podróży szkolnych odwiedził również Ateny (do Aten udał się także Euksitheos), gdyż wśród filozofów wymienia działających w Atenach Syrianosa (zob. I) oraz Proklosa (*Theophrastus* 14,7). Także na podstawie wzmianki w dialogu (*Theophrastus* 67,8–13) uważa się, że ok. 485/6 r. odwiedził Konstantynopol, gdzie widział męczenników z Tipasy (Segonds, ss. 82–83).

Aineiас był znajomym Zachariasa Scholastyka (zob. I: Zacharias): ten przedstawia go jako sławnego sofistę chrześcijańskiego, z którym miał kontakt listowny (*Vita Severi*, s. 90; por. *Vita Isaiae*, s. 8). Zacharias w swym dialogu *Ammonius, sive De mundi opificio* wzoruje się na *Teofraście* Aineiаса i cytuje wybrane passusy z tego dzieła (*De mundi opificio* 1132a, 1080b), nazywając autora „jednym z naszych sofistów” (τις τῶν παρ’ ἡμῖν σοφῶν). W *Żywocie Izajasza* przypisywanym Zachariasowi mowa o wzajemnych stosunkach Aineiаса z Izajaszem: sofista miał wiele razy odbywać dysputy z mnichem na temat nauk Platona, Arystotelesa i Plotyna, mimo że abba nie miał wykształcenia filozoficznego (*Vita Isaiae*, s. 12). Cała historia brzmi dość tendencyjnie: Aineiас był postacią dobrze rozpoznawalną jako świetny sofista i filozof, więc tego typu motyw podkreśla niezwykłą mądrość świętego mnicha. Wiadomo skądinąd, że Izajasz w swym mistycyzmie przejawiał tendencje antyintelektualne, a kontakty między środowiskiem sofistów a ośrodkiem monastycznym w Gazie w ogóle nie są poświadczone (Ashkenazi).

Według badaczy (Segonds, Positano) Aineiас nauczał także prawa; ma to wynikać z listu (ep. 11), w którym rekomenduje ekskonsulowi Marinanosowi swego dawnego ucznia Pontona (zob. II): Τῶν ἐμῶν γυμνασίων ὁ καλὸς Πόντων φιλοπονίᾳ τοὺς ἄλλους

παραδραμών, μέγα δὲ τοῦτο συμβάλλεται πρὸς μαθημάτων συλλογὴν. ἀμέλει ῥητορικῆς ἔγνω παλαισμάτα, καὶ νόμων προσέθηκε ποικιλίαν, καὶ οὕτω τῶν πόνων ἐμπίμπλαται. („Pontos przewyższał w gorliwości – która jest niemałą pomocą w zdobyciu wiedzy – innych uczniów mojej szkoły i poznał zaiste retoryczne zagadnienia, dorzucił do tego wieloraką znajomość praw, ale i te trudy go nie zadowoliły”; przekł. M. Starowieyski). Passus ten nie jest jednoznaczny: Aineias chce podkreślić świetne wykształcenie Pontona, zarówno w dziedzinie retoryki, jak i prawa, potrzebne do rozpoczęcia kariery; bardziej prawdopodobne wydaje się, że – jak większość młodych ludzi w tym okresie – Ponton po nauce retoryki udał się na gruntowne studia prawnicze w Berytos.

Niewielki zbiór 25 listów Aineiasa dostarcza cennych informacji na temat jego działalności oraz kręgu znajomych. Wśród adresatów są m.in.: Dionysios (zob. I: Dionysios 10), dawny uczeń Epifanios (zob. I: Epifanios 2), lekarz aleksandryjski Gessios (zob. Aneks 2), architekt Ioannes (ep. 25), Sopatros (zob. I: Sopatros 6), dawny uczeń Theodoros (zob. I: Theodoros 9), Zonainos (zob. I) oraz Zosimos (zob. I: Zosimos 4). Niektórzy adresaci mogą być identyfikowani z adresatami Prokopiosa, np. dwaj sofisci: Zosimos (ep. 153) oraz Epifanios (zob. II).

Positano oraz Starowieyski przyjmują ustalenia Légiera dotyczące biografii Aineiasa i utożsamiają go ze wspomnianym w listach (ep. 43, 44) Prokopiosa z Gazy Aineisem, który działał jako ἑκδικος (*defensor civitatis*). Prokopios, polecając go swemu bratu, zajmującemu wysoką pozycję w Konstantynopolu, tak o nim pisze (ep. 43) (przekł. M. Starowieyski): „pochodzi ze znakomitego rodu, otrzymał wyborne wykształcenie i zna prawo. [...] gdy pełnił funkcję przełożonego nad sędziami oraz urząd ἑκδικος, wykazał, że stoi na wysokości zadania, tak że nawet przewyżczył donosicieli. Nikt bowiem nie potrafił mu w niczym nic niesprawiedliwego zarzucić. Lecz wkrótce wydało się to śmieszne tym, którzy u was rządzą: oni zaś umieją tylko brać, on natomiast nie był z tych, którzy dają. I dlatego też został usunięty, inni zaś, jak się tego należało spodziewać, to uczynili i z otrzymanych dochodów dawali. On teraz pragnie odzyskać stanowisko, które utracił, a jako dar przynosi wam sprawiedliwe usposobienie” (Αἰνεῖας γὰρ ὁ τὴν ἐπιστολὴν ὑμῖν ἐπιδίδους πολίτης ἐστὶν ἡμέτερος, ὃν εὐτυχεῖν βούλομαι δι’ ὑμῶν. γένους τε γὰρ ἔχει καλῶς, καὶ τὸν τρόπον ἐστὶν ἐλεύθερος, καὶ τέχνην οἶδε τοὺς νόμους).

Według Positano sofista Aineias pojawia się właśnie jako ἑκδικος w liście (ep. 24) skierowanym do pretora Marcjana, gdzie wstawia się za pokrzywdzonym biednym handlarzem daktyli, a także w liście (ep. 3) do prezbitera Alfiosa, gdzie wspomina o nieznanym bliżej konflikcie dotyczącym sporu o prawo własności ziemi, do jakiego doszło między prezbiterem a niejakim Atanasiosem; obaj byli przyjaciółmi Aineiasa, który żąda od nich szybkiego porozumienia się i zawarcia zgody. W listach tych Aineias występuje jednak jako przyjaciel służący swymi wpływami i nic nie wskazuje na jego zawodową działalność prawniczą. Identyfikacja z (raczej dużo młodszym od sofisty) prawnikiem i sędzią Aineiasem z listów Prokopiosa jest bardzo wątpliwa; słusznie odrzuca ją Segonds oraz autorzy *PLRE*.

Zachował się anonimowy epigram na jego cześć (*Anth. Gr. Appendix III 176*).

Wydania: Enea di Gaza, *Teofrasto*, ed. M.E. Colonna, Napoli 1958; *Epistole di Enea di Gaza*, ed. L. Massa Positano, Napoli 1962.

Literatura: *PLRE* II Aeneas 3; Freudenthal, *RE* I (1894), Aineias 4, coll. 1021–1022; A. Segonds, *DPhA* I (1989), A 64, ss. 82–87; K. Seitz, *Die Schule von Gaza*, Heidelberg 1892 (diss.); E. Légier, „Essai de biographie d’Énée de Gaza”, *OC* 7(1908), ss. 346–369; L.M. Positano, „Ancora sulle epistole di Enea di Gaza”, *Giornale Italiano di Filologia* 5(1952), ss. 205–207; G. Downey, „The Christian schools of Palestine. A chapter in literary history”, *Harvard Library Bulletin* 12(1958), ss. 297–319; R.-J. Loenerz, „Observations sur quelques lettres d’Énée de Gaza”, *Historisches Jahrbuch* 77(1958), ss. 438–443; A. Garzya, „Enea di Gaza, ep. 25”, *Bollettino del Comitato per la Preparazione dell’Edizione Nazionale dei Classici Greci e Latini* 9(1961), ss. 42–43; M. Starowieyski, „Eneasz z Gazy i jego listy”,

Meander 28(1973), ss. 3–22; N. Aujolat, „Le Théophraste d'Énée de Gaza: problèmes de chronologie”, *KOINWNIA* 10(1986), ss. 67–80; Y. Ashkenazi, „Sophists and priests in late antique Gaza according to Choricus the Rhetor”, [w:] *Christian Gaza in Late Antiquity*, ed. B. Bitton-Ashkelony, A. Kofsky, Leiden 2004, ss. 195–207. ESz

AKAKIOS [1] (Ἀκάκιος)

poł. IV w. / Fenicja?, Antiochia, Palestyna (Cezarea?)

Znany z przekazu Eunapiosa (*VS* 496/7) oraz z *Liber Suda* (α 784, λ 486), pojawia się też w pismach Libaniosa, ale nie zawsze wiemy, czy imienne powołania odnoszą się do niego czy do sofisty Akakiosa z Cylicji (zob. I: Akakios 2), czy też do Akakiosa, namiestnika Frygii i Galacji (*PLRE* I Acacius 8). Poza tym, jeśli uznamy, że był on anonimowym sofistą rywalizującym w Antiochii z Libaniosem w latach 353–361, wtedy zyskujemy kilkanaście nowych poświadczeń. Z powodu tych wątpliwości przedstawimy Akakiosa w kolejnych tekstach, nie zaś według chronologii jego biografii.

Według Eunapiosa (*VS* 496) Akakios pochodził z Cezarei Palestyńskiej (Παλαιστίνης Καισαρεία τὸν Ἀκάκιον ἤνεγκε) i żył współcześnie z – urodzonym w 314 r. – Libaniosem (ἦν συνανασχὼν τῷ Λιβανίῳ κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους), od którego był znacznie lepszym sofistą (*VS* 497). Został też obdarzony wyjątkową siłą i duchem retoryki (τόνου δὲ σοφιστικοῦ καὶ πνεύματος, εἴπερ τις ἄλλος, γέμων), jego zaś rytmiczny sposób mówienia nawiązywał do dawnych zwyczajów (ἡ λέξις μετὰ κρότου πρὸς τὸν ἀρχαῖον ἐπέστρεφε τύπον). Dlatego przełamał supremację Libaniosa w środowisku mówców i sam stanął na ich czele (συνανασχὼν δὲ Λιβανίῳ, κατέσεισε τὰ πρῶτα, καὶ περιὴν ἰσχυρῶς). Libanios napisał dedykowane mu – niezachowane – dziełko (βιβλίδιον) *O talentie* (Περὶ εὐφυΐας), w którym przyznał, że Akakios przewyższa go wielkością swej natury (τὸ μέγεθος τῆς ἐκείνου φύσεως), czemu mógł przeciwstawić tylko własną skłonność do erudycyjnej pracy (αὐτὸς δὲ ἑαυτῷ μαρτυρῶν τὴν περὶ τὰ λῆξιδια στάσιν καὶ ἀκριβείαν). Posłużyło to Eunapiosowi do złośliwych uwag skierowanych pod adresem Libaniosa. Na koniec czytamy, że Akakios szybko zaczął wieść prym wśród sofistów, ale niestety zmarł młodo (ἀπῆι νεὸς ὢν ἔτι).

W *Liber Suda* znajdujemy echa podobnej tradycji, nieprzychylniej Libaniosowi i przeciwstawiającej mu Akakiosa. W nocie na temat Akakiosa czytamy (α 784): Ἀκάκιος: ῥήτωρ δεινότητος, ἐπὶ Ἰουλιανοῦ καὶ Λιβανίου τοῦ σοφιστοῦ. ὃς ἐπεκάλει τὸν Ἰουλιανὸν καὶ διεμέμφετο τὰς κρίσεις αὐτοῦ σὺν Τουσκιανῷ τῷ ἐκ Φρυγίας, καὶ αὐτῷ ῥήτορι ὄντι δεινῷ („Akakios, bardzo biegły retor, [działał] za czasów Juliana [Apostaty] i Libaniosa sofisty. Atakował Juliana i razem z Tuskianosem z Frygii, sławnym retorem, ostro ganił jego ocenę”). Z kolei w nocie poświęconej Libaniosowi (λ 486) podano, że cesarz Julian wyrażał się o nim z największym uznaniem, również dlatego, by sprawić przykrość Proairesiosowi (zob. I). Cesarz był stale za to krytykowany przez Akakiosa oraz Tuskianosa (zob. I) i ostro ganiony za taki osąd (Ἀκάκιος γοῦν τις αὐτῷ τῶν περὶ ῥητορικὴν δεινῶν καὶ ὁ ἐκ Φρυγίας Τουσκιανὸς αἰεὶ πρὸς ταῦτα ἐπεκάλουν καὶ διεμέμφοντο τὰς κρίσεις). Zatem Tuskianos i Akakios bronili Proairesiosa i wstępowali przeciw Libaniosowi, który zawdzięczał powodzenie przychylności Juliana. Akakios dożył więc panowania tego cesarza (360–363).

W przypadku świadectw Libaniosa *PLRE* podaje, że Akakios był adresatem siedmiu listów z lat 361–365 (ep. 274, 289, 754=N90, 815=N101, 1284, 1306, 1479), wspomniany zaś został w siedmiu innych z lat 355/6–364 (ep. 259=C165, 454=N14, 722=N85, 755, 1283, 1304, 1307), do czego trzeba być może dołączyć wzmianki w jednej z mów (or. XXXI 42) i w dwóch listach (ep. 50, 560=B87). Według indeksu Richtsteiga do Akakiosa nie została jednak adresowana ep. 815 (którą Libanios wysłał do Akakiosa z Cylicji, ale według Normana – [1992], komentarz do przekładu ep. 815=N101, s. 153 – jej adresatem był Akakios z Cezarei), ale za to do niego

Libanios skierował ep. 1458=B159 (*PLRE* nie łączy jej ani z Akakiossem z Cezarei, ani z Akakiossem z Cylicji; według Bradbury'ego list ten wysłano do namiestnika Frygii i Galacji). Jeśli chodzi o wzmianki, Richtsteig łączy z Akakiossem z Cezarei następujące listy: 50, 259=C165, 390=N3, 391=N4, 405=N6, 408, 429, 454=N14, 504, 506=B54, 529=B28, 537, 555, 560=B87, 561=B173, 722=B85, 755, 1283, 1307. Spośród listów wymienianych w *PLRE* brakuje tu tylko ep. 1304, ale akurat w tym przypadku list został bez wątpienia wysłany do Akakiosa z Cezarei, ponieważ w tekście pojawia się Eutropios (zob. I: Eutropios 1), bratanek lub siostrzeniec i uczeń „Akakiosa sofisty” (Ἀκακίου τοῦ σοφιστοῦ), z innych zaś listów wiemy, że Eutropios był kuzynem Akakiosa z Cezarei. Pozostałe rozstrzygnięcia okazują się bardziej dyskusyjne.

Kluczowe są informacje Libaniosa podane w tzw. *Autobiografii* (or. I 90, 109, 110, 113–115) na temat wspomnianego wyżej anonimowego rywala. Pojawia się on jeszcze raz być może w innej mowie (or. XXXII 21–22) i w wielu wymienionych wyżej listach. Według większości badaczy (Wolf [1952], ss. 93–94; Petit: Libanios, *Discours*, t. I: *Autobiographie (Discours I)*, ed. J. Martin, P. Petit, BL, Paris 1979, ss. 228–229; Norman [1992], t. I, s. 155, i t. II, ss. 118–119) ten anonimowy rywal Libaniosa z początków jego działalności w Antiochii to Akakios, który dopiero w 361 r. przeniósł się do Cezarei Palestyńskiej, chociaż nie brak i innych identyfikacji (według Swain'a – s. 377, przyp. 75 – był to Eubulos [zob. II]). Libanios pisze o tym rywalu (or. I 90–91) jako o „Fenicjaninie” (Φοίνιξ) podziwianym za swoje umiejętności (zob. I: Anonymus 46), sofiscie, synu sofisty (zob. I: Anonymus 35) i wnuku sofisty (zob. I: Anonymus 34), który cieszył się uznaniem nie z tego powodu, ale za sprawą swych mów (Ἦν δὲ τις τῆδε Φοίνιξ θαυμαζόμενος ἐπὶ τῇδε τῇ τέχνῃ, σοφιστοῦ μὲν υἱός, σοφιστοῦ δὲ υἱοῦς, καὶ τὸ τιμᾶσθαι γε οὐχ ἥττον ἐντεῦθεν ἢ ἢ παρὰ τῶν λόγων αὐτῷ). Określenie „Fenicjanin” nie musi stać w sprzeczności z przekazem Eunapiosa o pochodzeniu Akakiosa z Cezarei Palestyńskiej, może to być bowiem epitet lub wskazanie na miejsce, z którego wywodziła się jego rodzina. Problem w tym, że według Eunapiosa Akakios z Cezarei, rówieśnik Libaniosa, miał umrzeć młodo (véος), tymczasem pojawia się on jeszcze w liście (ep. 1479) z 365 r.: miał wtedy ok. 50 lat. Może więc Eunapios przesadza, może jest nieprecyzyjny w datowaniu urodzin Akakiosa, a może myśli o wieku Libaniosa w chwili śmierci (ok. 79 lat) i stąd pisze o zmarłym 30 lat wcześniej Akakiosie, że zmarł młodo.

Gdy w 354 r. Libanios na stałe osiadł w Antiochii, Akakios ostro z nim rywalizował o miejską katedrę retoryki oraz względy studentów i ich rodziców. Szczegóły tej walki opisał Libanios w tzw. *Autobiografii*. Ostatecznie w 361 r. Akakios przeniósł się do Cezarei Palestyńskiej i od tego czasu wzmianki Libaniosa na jego temat stają się coraz rzadsze. Ostatnie listy adresowane do niego są wręcz pełne serdeczności.

Akakios był wujem lub stryjem Eutropiosa (zob. I: Eutropios 1) (ep. 754 i 755: ὁ θεῖος; 1307: αὐτῷ τὸν θεῖον), którego również uczył retoryki (ep. 1304: Ἀκακίου τοῦ σοφιστοῦ καὶ ἀδελφιδοῦς καὶ μαθητῆς Εὐτρόπιος οὐτοσί). Według niektórych badaczy (Bonamente, s. 106), Eutropios ów to autor łacińskiego *Breviarum* (zob. I: Eutropios 2), który w źródłach występuje jako sofista.

Literatura: *PLRE* I Acacius 6; Seeck, *RE* I (1894), Akakios 3, coll. 1140–1141 (tu jednak kilka postaci razem); Seeck (1906), ss. 37, 39–43 (II); Penella (1990), ss. 107–108; Bonamente (2003), ss. 85–119; S. Swain, „Sophists and emperors: the case of Libanios”, [w:] *Approaching Late Antiquity: The Transformation from Early to Late Empire*, ed. S. Swain, M. Edwards, Oxford 2004, ss. 355–400; Cribiore (2007), ss. 17, 20, 21, 38–40, 75, 93, 180, 192–193.

PJ

AKAKIOS [2] (Ἀκάκιος)

pol. IV w. / Cylicja (Tars?)

Znany z listów Libaniosa; według *PLRE* adresat dwudziestu czterech z nich (ep. 26=C191, 44=C192, 59=C194, 60=C195, 121=C197, 127=N58, 148=C196,

190=C199, 316, 338, 345=N27, 371=C188, 373=C189, 685, 695=B147, 719=C201, 735=B127, 1121, 1286, 1301=N138, 1342=B148, 1372, 1388, 1538=C202), w siedmiu innych wspomniany (ep. 326=N26, 378, 481, 700, 715=B126=C200, 781=C85, 782=C86). Cała korespondencja pochodzi z lat 356–365. W tym samym czasie Libanios pisywał jednak do innego sofisty – Akakiosa z Cezarei (zob. I: Akakios 1), oraz czynił o nim wzmianki, stąd różnice zdań, co do tego, który z nich pojawia się w konkretnych listach. Indeks Richtsteiga w trzech przypadkach różni się w tym względzie od *PLRE*: a) słusznie podaje, że Akakios z Cylicji pojawia się w ep. 379=N32, nie zaś w ep. 378, w której w ogóle nie występuje żaden Akakios (musi tu chodzić o Akakiosa z Cylicji, ponieważ adresatem ep. 379 z 358 r. jest Kalykios, zięć Cylicyjczyka); b) błędnie stwierdza, że o Akakiosie z Cylicji wzmiankuje jeszcze ep. 1304 (Ἀκακίου τοῦ σοφιστοῦ), wysłana w 364 r. do Themistiosa, ponieważ mówi się tu o nim jako o wuju lub stryju Eutropiosa (zob. I: Eutropios 1), a wiemy, że był nim Akakios z Cezarei; c) Richtsteig uważa, że Akakios z Cylicji był również adresatem ep. 815=N101 z 363 r., ale według Normana ([1992], komentarz *ad loc.*, s. 153) chodzi tu o Akakiosa z Cezarei.

Akakios był Cylicyjczykiem (tab. XII) pochodzącym prawdopodobnie z Tarsu (ep. 371, 481, 715, 735, 1121). Studiował w Atenach, gdzie zaprzyjaźnił się z Aristainetosem (ep. 481: Ἀρισταίνετος, ἀνὴρ Βιθυνός, Ἀθήνησιν αὐτῷ συμφοιτᾷ καὶ φίλιαν ἐκτησάσθην ταῖς ὑμετέραις ὑμνουμέναις ἰσῆν), który potem w Nikomedii został bliskim przyjacielem Libaniosa (or. I 57) i zginął w tym mieście w 358 r. podczas trzęsienia ziemi jako *vicarius Pietatis* (*PLRE* I Aristaenetus 1). Akakios i Aristainetos studiowali, zdaje się, w Atenach, zanim w 336 r. przybył do tego miasta Libanios. Mimo to Akakios nawiązał bliską z nim znajomość i posłał do jego szkoły w Antiochii swego syna Titianosa oraz kuzynów i synów przyjaciół.

W drugiej połowie lat pięćdziesiątych IV w. Akakios przebywał w Cylicji i zajmował się retoryką, choć chyba nie prowadził typowej szkoły. Libanios nazywa go retorem (ep. 316: σὺ γὰρ οὐτ' ἂν φίλον μὲν δεξιόν, ῥήτορα δὲ μὴ δεξιόν ῥήτορα προσείποις δεξιόν οὐτ' ἂν μὴ φίλον μὲν, ῥήτορα δὲ ἀγαθὸν φαῦλον ἡγήσαιο ῥήτορα; ep. 781: Ἀκάκιον τὸν ῥήτορα). W listach wysłanych do niego zimą 362 r. (ep. 695) i wiosną 363 r. (ep. 1342) donosi, że Titianos przyniósł do szkoły mowę ojca, w której ten dziękował Asklepiosowi za uleczenie. Libanios pochwalił orację i dziwił się, że Akakios nalegał, aby ją poprawił, skoro była tak znakomita. *Nota bene* w jednym z listów (ep. 1388) wysłanych do Akakiosa w 363 r. znajdujemy informację, że został on uczczony przez jakieś miasto (według *PLRE*: Apamea?), może więc wystąpił w interesie tegoż miasta z jakąś mową. Co do nauczania, to Libanios, chwalać Titianosa, pisze (ep. 190), że Akakios jest dla niego i ojcem, i nauczycielem (τοῦτο μὲν ὡς πατέρα, τοῦτο δὲ ὡς παιδευτήν). Jako nauczyciel własnego syna Akakios pojawia się również w innym liście (ep. 373: ὁ διδάσκαλος, αὐτὸς ὁ πατήρ). Z kolei z jeszcze innego (ep. 127) dowiadujemy się, że wysyłał synowi w listach techniczne wskazówki dotyczące retoryki. Uczył też w domu retoryki swego syna i jego kuzynów, zanim udali się oni do Antiochii, ale unikał zaangażowania się w nauczanie – jak przypuszcza Libanios – z obawy przed „trudami katedry” (ep. 735=B127: ἀλλ', οἶμαι, τοῦ θρόνου τοὺς πόνους ἔδεισας). Być może Akakios uczył retoryki tylko prywatnie, w domu, krewnych, kuzynów oraz przyjaciół, a potem posyłał ich do Antiochii do szkoły Libaniosa. Sam pisywał okolicznościowe mowy, a niewykluczone, że działał też jako adwokat.

Akakios parał się również działalnością poetycką: w adresowanym do niego liście (ep. 127) z 359/60 r. czytamy, że napisał poemat (μεθ' ὧν ἔγραψας τὰ ἐπὶ θεῶν), gdyż jest jednocześnie dobrym poetą i znakomitym retorem (σὺ γὰρ δὴ μόνος ἀμφοτέρων, ποιητής τ' ἀγαθὸς κρατερός τε ῥήτωρ). Z kolei, jak dowiadujemy się z listu (ep. 1301)

adresowanego do niego w 364 r., napisał komedię zainspirowaną atakami podagry, jakich doświadczał Libanios, któremu przesłał ten tekst do Antiochii, a sztuka zdobyła podziw słuchaczy (ἡσθησαν καὶ ἐγέλασαν ἅπαντες οἱ τῆς κωμῳδίας ἀκούσαντες). Seeck (s. 44) uważał, że Akakios był autorem pseudolukianowego (zob. I: Lukian 1) dziełka pt. *Ocypos* (ed. Macleod, t. I, ss. 358–376). Norman ([1992], komentarz do ep. 1301=N138, s. 277) pisze, że jest to prawdopodobne, ale zaznacza, iż temat był dość typowy dla sofistyki, stąd trudno o pewność.

Akakios starał się także o posadę w administracji cesarstwa. We wspomnianym wyżej liście (ep. 127) z 359/60 r. Libanios wyraża opinię, że kwalifikacje w zakresie poezji i retoryki pomogą mu pozyskać prefekta *praetorio Orientis*, Hermogenesa (*PLRE* I Hermogenes 3). Z tekstu wynika, że Akakios liczył na urząd (ἀρχή) lub wprowadzenie do senatu Konstantynopola (mowa jest o zaszczycie, jakiego dostąpił po przekroczeniu Bosforu). Jak wynika z innego listu (ep. 44) z 359/60 r., Akakios pisał w tej sprawie do Hermogenesa, a Libanios osobiście dostarczył pismo i zyskał poparcie prefekta. Niestety, Hermogenes na początku 360 r. ustąpił z urzędu. Z innego listu (ep. 338) dowiadujemy się, że Akakios pisywał już do poprzednika Hermogenesa, Strategiosa Musoniosa (*PLRE* I Musonius 3), prefekta *praetorio Orientis* w latach 354–358. Wyraźnie więc w drugiej połowie lat pięćdziesiątych Akakios szukał zatrudnienia w administracji. Co dały te zabiegi, nie wiemy, ale nie słyszymy, aby sprawował jakiś urząd. Co prawda, według Seecka (*RE*) został namiestnikiem Frygii, potem zaś Galacji, ale chodzi tu o innego Akakiosa (*PLRE* I Acacius 8), który według świadectwa Libaniosa (ep. 298) pierwszą funkcję pełnił w 361 r., nie może być zatem tożsamy z Akakiosem z Cylicji (Seeck w *RE* łączy trzy postacie: Akakiosa z Cezarei, Akakiosa z Cylicji i Akakiosa namiestnika).

Z listów (ep. 316, 685, 695, 1342, 1388) Libaniosa wynika, że Akakios był poganinem. Jego syn Titianos dostał imię na cześć „pewnego boskiego męża” (ep. 127: τὸν γὰρ ἄνδρα ἐκείνον τὸν θεῖον); według Normana ([1992], komentarz do ep. 127=N58, s. 31) – prefekta Flawiusza Titianusa (*PLRE* I Titianus 6), który był prokonsulem Azji między 324 a 337 r. Syn Akakiosa został studentem Antiocheńczyka na przełomie lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych IV w. (ep. 26, 44, 59, 121, 148, 190, 316, 338, 345, 371, 373, 695, 715, 719, 735, 782, 1121), urodził się zatem chyba krótko po 340 r. Córka (jej imienia nie znamy) w 358 r. poślubiła (ep. 26, 60, 148) Kalykiosa, ucznia Libaniosa, syna namiestnika Syrii Hieroklesa (zob. I), który także pochodził z Cylicji. Kuzyn Akakiosa (bratanek?), Filoksenos (siostrzeniec późniejszego prefekta Egiptu, Ekdikiosa Olympos z Tarsu; *PLRE* I Ecdicius Olympus 3), również uczył się u Libaniosa. W 361 lub na początku 362 r. Akakios odwiedził syna w Antiochii, gdzie wykazał troskę o innego ucznia Libaniosa, Gaios, syna swego przyjaciela z Cylicji, Athanasiosa (ep. 781 i 782). W 362 r. nosił się z zamiarem wysłania syna do szkoły w Atenach, ale – ku radości Libaniosa – zmienił zdanie (ep. 735). Postąpił tak pod wpływem ówczesnego namiestnika Cylicji, Kelsosa (zob. I), któremu Libanios gorąco za to podziękował (ep. 715).

Literatura: *PLRE* I Acacius 7; Seeck, *RE* I (1894), Akakios 3, coll. 1140–1141; Seeck (1906), ss. 43–46 (III); A.J. Festugière, *Antioche païenne et chrétienne*, Paris 1959, ss. 164–179; Cribiore (2007), ss. 68–69, 114, 120, 125, 163.

PJ

AKONTIOS (Ἀκόντιος)

pol. IV w. / Armenia?, Antiochia?

Wspomniany w trzech listach Libaniosa (ep. 226, 227, 1495). Jak wynika z listu (ep. 1495) wysłanego w 365 r. do Themistiosa (zob. I), był bratem Antoninosa z Armenii (*PLRE* I Antoninus 2), który wtedy udał się do Konstantynopola. Córka Akontiosa poślubiła Eutropios, brata Kelsosa z Antiochii (zob. I: Kelsos), i w 365 r. utrzymywała niezamożnego ojca, dysponując majątkiem odziedziczonym po matce (tab. XIV). Libanios uczył syna Antoninosa w 365 r. (ep. 1330). Antoninos, starszy od Libaniosa,

przybył do Antiochii, gdy ten był jeszcze dzieckiem, co oznacza, że Akontios pochodził z Armenii, a w latach sześćdziesiątych był już starszym człowiekiem.

Akontios padł ofiarą fałszywych oskarżeń i Libanios wysłał w tej sprawie dwa listy w 360 r.: pierwszy do *assessores* Helpidiosa (ep. 226: Τοῖς Ἐλπίδιου παρέδροις) – prefekta *praetorio Orientis* (PLRE I Helpidius 4) i swego kuzyna (tab. IX); drugi (ep. 227) zaś do Polychroniosa, innego współpracownika (*domesticus*?) tegoż Helpidiosa (PLRE I Polychronius). W liście (ep. 226) skierowanym do *assessores* Libanios ukazuje Akontiosa jako człowieka należącego do grona retorów (καὶ νῦν δὴ ζητεῖ μὲν ὑμεῖς ἐν λόγοις, ζῆ δὲ Ἀκόντιος, καὶ προστάτης ἡμῶν αὐτὸς ὁ θεὸς Ἑρμῆς ὁ Διός. ἐπέθετο δὴ τῷ ῥήτορι μοχθηρὸν καὶ κεντροῦτον ἀνθρώπων).

Literatura: PLRE I Acontius; Seeck (1906), ss. 77–78, 151, 241, 373.

PJ

AKUSILAOS (Ἀκουσίλαος)

I/II w. / Ateny, Rzym

Znany z *Liber Suda* (α 943): Ἀκουσίλαος Ἀθηναῖος ὢν, Ἀγαθοκλείας. οὗτος ἠράσθη λόγων ἐν Ἀθήναις καὶ ἐλθὼν εἰς Ῥώμην ἐπὶ Γάλβα διέτριβεν ἐν λόγοις ῥητορικοῖς. καὶ χρηματισάμενος ἐν τῷ τελευταίῳ κατέλιπεν Ἀθηναίους δώδεκα μυριάδας ἐκ τόκων („Akusilaos, Ateńczyk, syn Agathoklei. W Atenach był on rozmiłowany w mowach, a przybywszy do Rzymu za panowania Galby poświęcił się mowom retorycznym. Po śmierci zostawił Ateńczykom z odsetek 120 tysięcy drachm”). Z *Liber Suda* dowiadujemy się, że Akusilaos ukończył studia retoryczne w Atenach, a następnie w 68 r. wyjechał do Rzymu, gdzie zajmował się retoryką i dorobił się znacznego majątku (najprawdopodobniej był mówcą sądowym). Nic bliższego nie wiadomo o jego retorycznej działalności.

Wryta na marmurowej steli inskrypcja z Aten potwierdza testamentarną donację Akusilaosa z demu Azenia na rzecz *polis* i już pierwszy wydawca (B.D. Meritt, „Greek inscriptions”, *Hesperia* 32[1963], nr 25, ss. 24–25) nie miał wątpliwości, że należy go identyfikować z retorem znanym z przekazu *Liber Suda* (S. Follet, „Un amie de Plutarque, l’orateur athénien Glaukias”, [w:] *Opôra. La belle saison de l’hellénisme*, red. A. Billaut, Paris 2001, ss. 90–92, ll. 2–6): [---] Ἀκουσίλαου Ἀζηνιέ<ω>ς κατα[λιπόντος κατὰ διαθήκην] / [τῇ μὲν πόλει μυ]ριάδας δέκα εἰς χωρίων ἀγόρα[σιν ἐπὶ ὑπάτων Σεττιδίου] / [Φίρμου καὶ] Κλαυδίου Σεουήρου ♦ Κλαυδ[ίου δὲ --- καὶ ---] / [--- τὸ ἀργύρι]ον ἀριθμησάντων ἀργυρο[ταμίαις καὶ? Αουδίου ---] / [Νιγρείνου τ]οῦ πρεσβευτοῦ καὶ ἀντιστ[ρατήγου ---] – „Akusilaos z demu Azenia zostawił [na mocy testamentu miastu] sto tysięcy [denarów] na zakup ziemi za konsulat [Settidiusa Firmusa] i Claudiusa Severusa. Klaudios --- przekazał [pieniądze] skarbcowi publicznemu [i? Avidius Nigrinus], *leg.pr.pr.*”).

W dalszej części tekstu (ll. 7 i 13) występuje Glaukias (prawdopodobnie tożsamy z retorem o tym imieniu; zob. Glaukias 1), który – podobnie jak Nigrinus – miał dopilnować klauzuli testamentu i nadzorować operacje finansowe. Inskrypcja powstała ok. 114–116 r., bowiem linie 10–11 ([---] Αουίδου Νιγρείνου τοῦ π[ρεσβευτοῦ καὶ ἀντιστρατή] / [γου περὶ τῶν ἀγορα]σθέντων χωρίων ἐν ὄρο[ις ---] – „Avidios Nigrinos, *leg.pr.pr.* [---], w sprawie ziem kupionych w granicach [miasta]”) nawiązują do urzędu nadzorca miast Achai (*corrector*), który Gaius Avidius Nigrinus pełnił w tym okresie: widzimy go w roli rozsądzającego spory terytorialne w Delfach (FD III 4,3,290–296; por. Oliver, Guerber).

Akusilaos urodził się ok. 38 r., jako dorosły człowiek przyjechał do Rzymu, a zmarł na początku II w.

Literatura: J.H. Oliver, „Imperial commissioners in Achaia”, *GRBS* 14(1973), ss. 389–405; E. Guerber, „Les correctores dans la partie hellénophone de l’empire romain du règne de Trajan à l’avènement de Dioclétien”, *Anatolia Antiqua* 5(1997), ss. 211–148; Puech (2002), nr 1, ss. 37–41; Byrne (2003), nr 142, s. 151. **KS**

(T. Flavius Sempronios?) AKYLAS [1] (Τ. Φλάβιος Σεμπρώνιος? Ἀκύλας)**2 poł. II w. / Ankyra?**

Filostratos w żywocie Chrestosa z Bizancjum (zob. I) wśród uczniów tego sofisty, którzy zostali sławnymi retorami (ὀήτορες τε εὐδόκιμοι) wymienia także Akylasa z Galacji (VS 591: Ἀκύλας ὁ ἐκ τῆς ἐφου Γαλατίας). Znamy kilku retorów o tym imieniu (L. Pernot, *DPhA* I [1989], nr 295, ss. 317–321): 1) słynny retor i filozof neoplatoniski, autor dzieła o kategoriach Arystotelesa, żył między poł. II a V w., datowany przez Schekenvelda na IV w., może tożsamy z uczniem Libaniosa o tym imieniu (por. *PLRE* I Aquila 1 i 2 [zob. Akylas 2]); 2) retor Antoninus Aquila, uczeń Frontona (*PIR*² I nr 792; Stein odrzuca identyfikację z Akylasem znanym z dzieła Filostratos), nie wiadomo jednak, czy w ogóle uprawiał retorykę grecką, czy był jedynie retorem łacińskim; 3) retor Aquila Romanus (*PIR*² I nr 983, *PLRE* I Aquila 3), datowany na III w. (trzeba podkreślić, że nie ma żadnych wyraźnych podstaw do takiego datowania), który na pewno pisał po łacinie, bowiem zachował się jego traktat *De figuris sententiarum et elocutionis*.

Identyfikacja ucznia Chrestosa z którymkolwiek z wymienionych retorów jest bardzo wątpliwa. Chrestos prowadził w Atenach szkołę retoryczną w latach ok. 165–190, a skoro w tym okresie Akylas uczył się u niego retoryki, urodził się między 145 a 170 r. Pochodził z Galacji, dlatego już od dawna w literaturze przedmiotu uznano, że należy go identyfikować z T. Flaviosem Semproniosem Akylasem z Ankyry, poświadczonym w materiale epigraficznym z Ankyry i Isaury (Puech [2002], nr 31–33), który w inskrypcjach nie jest jednak nazwany retorem ani sofistą. Sempronios Akylas pełnił urząd prokuratora *ab epistulis Graecis* w okresie panowania Hadrianusa (Townend) bądź w końcu II w. (Bowie, s. 59). Ponieważ urząd ten w II w. często powierzano greckim intelektualistom, identyfikacja wydaje się bardzo kusząca (Nutton, Bowie, Puech). Przy okazji należy zauważyć, że utożsamienie go ze znanym ze scholiów do Hermogenesa Akylasem (wyżej, nr 1) jest niemożliwe z powodów chronologicznych (a tak Rothe [1989], s. 130).

Córka Akylasa nazywała się Sempronia Romana (*IGR* III 188, ll. 3–5: Σεμπρονία Ῥωμανά, θυγάτηρ / Σεμπρονίου Ἀκύλου γενομέ/[v]ου ἐπὶ ἐπιστολῶν Ἑλληνικῶν) i jej imię może wskazywać na pokrewieństwo z wymienionym wyżej Aquilą Romanusem, autorem zachowanego łacińskiego traktatu (Barnes, Nutton, Puech). Wydaje się bardzo prawdopodobne, że ojciec Sempronii Romany studiował u Chrestosa, w czasach Septymiusza Sewera został mianowany sekretarzem cesarskiej korespondencji; pisał po grecku i po łacinie.

Ponieważ pełne imię cesarza Gordiana brzmiało Marcus Antonius Gordianus Sempronianus Romanus, a pierwsza część *cognomen* wskazuje na galackie bądź kappadockie pochodzenie władcy, niewykluczone, że rodzinę sofisty łączyło jakieś pokrewieństwo z rodem późniejszego cesarza. Niektórzy badacze uważają, że wymieniona w inskrypcji Sempronia Romana była matką Gordiana.

Literatura: *PIR*² I nr 981; Townend (1961), s. 379; T.D. Barnes, „Philostratos and Gordian”, *Latomus* 27(1967), s. 593; V. Nutton, „Herodes and Gordian”, *Latomus* 29(1970), s. 726; E. Bowie, „The importance of sophists”, *YCS* 27(1982), ss. 41 i 59; D.M. Schenkeveld, „The philosopher Aquila”, *CQ* 41(1991), ss. 490–495; Puech (2002), ss. 126–130.

KS**AKYLAS [2] (Ἀκύλας)****2 poł. III – IV w.? / Ateny?**

Filozof zajmujący się teorią retoryki, znany przede wszystkim z komentarza filozofa Syrianosa (zob. I) do dzieła *O staseis* Hermogenesa (zob. I), a także z *Liber Suda* (α 1041) oraz kilku niepewnych wzmianek u innych autorów (por. niżej). W *Liber Suda* przedstawiony jest jako autor dzieła o syllogizmach (α 1041): Ἀκύλας· φιλόσοφος, σχόλια λογικά γεγραφὼς περὶ συλλογισμῶν („Akylas, filozof, który napisał komentarze logiczne na temat syllogizmów”). Wielokrotnie przywoływany bywa, często wraz z filozofem

Euagorasem (zob. I: Euagoras 2), przez Syrianosa (*In Herm.* II 35,2; 41,12; 55,6; 56,21; 60,24; 128,23; sam Akylas: 37,26; 39,8; 43,13; 50,24). Nazywani są zawsze filozofami, a nawet najdoskonalszymi filozofami (56,21: τοὺς ἀρίστους φιλοσόφους Εὐαγόραν τε καὶ Ἀκύλαν) oraz są zaliczani do τεχνουργοί (35,1). Syrianos znał dzieła Akylasa z dzieżyny teorii retoryki, w których omawiane były podziały i *staseis*. Według niego, Akylas wraz z Euagorasem „poprzez połączenie wiedzy boskiej filozofii z badaniem zagadnień związanych ze *staseis* sformułowali znacznie bardziej precyzyjne definicje oraz podziały twierdzeń i zagadnień retorycznych” (128,23: οὗτοι δὲ τὴν ἐκ τῆς θείας φιλοσοφίας ἐπιστήμην τοῖς περὶ τῶν στάσεων ἐγκαταμίξαντες θεωρήμασιν ἀκριβεστέρους τοὺς τε ὅρους καὶ τὰς τῶν προβλημάτων ἐποίησαντο διακρίσεις; por. 35,1–5; 56,20–24).

Poglądy Akylasa przywoływane są także w komentarzach (niewydanych) do dzieła *O staseis* Hermogenesa autorstwa Georgiosa z Aleksandrii (zob. I: Georgios) i Neilosa (Gloeckner, ss. 64–71; Schilling, ss. 693–702) oraz w kompilacji nazywanej w literaturze przedmiotu „three-man commentary” (Walz IV, ss. 148,17; 162,9; 187,19; 204,5; por. Heath [2003b], ss. 27–29). Ponadto wzmianka o Akylasie jako autorze komentarza do *Kategorii* Arystotelesa pojawia się w łacińskim traktacie gramatycznym C. Iuliusa Romanusa (ok. 270 r.), z którego wyciąg zachował się w *Ars grammatica* Fl. Sosipatra Charisiosa, napisanym zapewne między 361 a 363 r. (Schenkeveld, s. 491). Romanos, dowodząc, że filozofowie mają rozbieżne opinie na temat definicji dialektyki, cytuje kilka z nich, m.in. definicję z komentarza Akylasa do *Kategorii* (Flavii Sosipatri Charisii *Artis grammaticae libri V*, ed. K. Barwick, Leipzig 1925, 251,20 – 252,2). Ze względu na bliskość zainteresowań, nie ma większych wątpliwości, że wzmianka ta odnosi się do tego samego uczonego, którego należy utożsamić z Akylasem znanym z komentarza Syrianosa. Filozofa o imieniu Akylas wspomina również z respektem Proklos (*In Timaeum* 3,263,7); tu również zapewne mowa o Akylasie znanym z dzieła Syrianosa, nauczyciela Proklosa (Keil, s. 559; Pernot, s. 320).

Sposób, w jaki Syrianos cytuje Akylasa i Euagorasa, sugeruje, że Akylas mógł być uczniem tego drugiego (jego imię pojawia się zawsze po imieniu Euagorasa). Syrianos przywołuje samego Akylasa w dyskusjach bardziej szczegółowych, a Georgios z Aleksandrii i Neilos znają tylko Akylasa. Dlatego, zdaniem badaczy, Syrianos oraz późniejsi autorzy mieli w ręku jedynie utwór Akylasa i wyłącznie za jego pośrednictwem znali Euagorasa (Keil, ss. 557–588; Pernot, s. 318; Heath [2003b], ss. 77–78; odmiennego zdania był Gloeckner, ss. 66–68, 70–71). Ponadto, według Heatha ([2003b], ss. 9–10), sam Akylas nie był komentatorem Hermogenesa, ale Syrianos przejmując od niego definicje i podziały, a także za jego pośrednictwem poznał komentarze Metrofanesa (zob. I: Metrofan 2) do Hermogenesa (Schilling, s. 709).

Uważa się, że Euagoras działał w Atenach (por. Syrianos, *In Herm.* II 3,24), stąd przypuszczenie, że także Akylas był filozofem ateńskim (*PLRE*; Keil, s. 203; Brzoska, col. 829), nie ma ono jednak silnych podstaw.

Datowanie Akylasa, podobnie jak Euagorasa, pozostaje niepewne. Wiemy tylko, że autorzy ci żyli później niż Hermogenes (zob. I) i Metrofan 2). Działali więc między 2 poł. II w. lub poł. III w. (prawdopodobny okres aktywności Metrofanesa) a 437 r. (śmierć Syrianosa). Gloeckner (s. 69) datował czas życia obu na okres po 250 r. Kennedy (s. 74) twierdzi, że nie ma możliwości ustalenia ich chronologii na czasy czy to przed czy po Porfiryosie (zob. II). Russell (s. 42) natomiast datuje obu na III w. Ostatnio Pernot (s. 319) ostrożnie umieścił ich w IV w., uważając Akylasa za młodszego: „on peut placer Evagoras et son successeur Aquila au IVe”. Kieruje się przy tym argumentacją Keila, który zaproponował datowanie działalności Akylasa między 330 a 365 r., składając się ku górnej granicy, a Euagorasa – o pokolenie wcześniej. Taka datacja Keila opiera się na identyfikacji wspomnianego przez Euagorasa (Syrianos, *In Herm.* II 3,23)

sofisty (zob. I: Frynichos 2) z anonimowym sofistą (zob. I: Anonymus 48) wymienionym u Himeriosa (zob. I: Himerios). Schenkeveld odpiera jednak argumenty Keila i opowiada się za datowaniem wcześniejszym (por. dyskusja: I Frynichos 2). Po utożsamieniu Akylasa z autorem cytowanym przez gramatyka Romanusa uważa (s. 492), że Akylas nie mógł działać po 320 r., gdyż sam Romanus, zdaniem badacza, napisał swój utwór między 260 a 320 r. Umiejscowienie w czasie Romanusa jest jednak równie niepewne, gdyż np. zdaniem Kastera ([1988], s. 424), tworzył on między początkiem III a poł. IV w., choć uczony skłania się ostrożnie do datowania go na poł. III w. Nawet zatem przyjmując identyfikację Akylasa z autorem, z którego korzystał Romanus, możliwe jest jedynie wskazanie szerokich ram czasowych działalności Akylasa: między 2 poł. III a poł. IV w.

Nie można przyjąć argumentacji autorów *PLRE*, według których, ponieważ Akylas i Eugaoras są filozofami neoplatońskimi, należy ich umieścić w IV w., równie dobrze bowiem mogli działać w okresie wcześniejszym, kiedy rozwijał się nurt medioplatoński, oddzielany od późnego neoplatonizmu; na schematyczność takiej argumentacji słusznie zwraca uwagę Schenkeveld (s. 495, przyp. 26).

Seeck (s. 80), a także Pernot (s. 321) i autorzy *PLRE* wskazują na możliwość identyfikacji obu postaci z adresatami korespondencji Libaniosa. List (ep. 469) z 392 r. zaadresowany został do Akylasa, syna Gorgoniosa, który uzyskał jakieś zlecenie literackie od Olympiosa (ep. 1030). Z kolei niejaki Euagoras, młodszy kolega Libaniosa, jest adresatem trzech listów (ep. 809, 1132, 1440) z lat 363–364. Z treści nie dowiadujemy się niczego o działalności obu tych mężczyzn, nie wynika z niej też, by się znali, identyfikacja pozostaje więc bardzo niepewna i opiera się jedynie na zbieżności imion.

Literatura: *PLRE* I Aquila 1; J. Brzoska, *RE* II 1 (1895), Aquila 6, col. 314; J. Brzoska, *RE* VI 1 (1909), Evagoras 13, coll. 829–830; L. Pernot, *DPhA* I (1989), A 295, ss. 317–321; S. Gloeckner, *Quaestiones rhetoricae. Historiae artis rhetoricae, qualis fuerit aevo imperatorio, capita selecta*, Breslauer Philologische Abhandlungen 8,2, Breslau 1901, ss. 64–71; L. Schilling, „Quaestiones rhetoricae selectae”, *JKPh* Suppl. 28(1903), ss. 603–702; B. Keil, „Zwei Identificationen”, *Hermes* 42(1907), ss. 548–561; Russell (1983), s. 42; Kennedy (1983), ss. 74, 79, 103, 110, 115; J. Graeven, [wstęp do:] Cornuti *Artis rhetoricae epitome*, Berlin 1891, s. XXIX; D.M. Schenkeveld, „Aquila philosopher”, *CQ* 41(1991), ss. 490–495; Heath (2003b), ss. 1–91; Heath (2004).

ESz

ALBANIOS (Ἀλβάνιος)

2 poł. IV w. / Antiochia, Ankyra, Konstantynopol

Adresat kilku listów Libaniosa z lat 359/60–364 (ep. 63=C7, 140=C8, 181, 730, 794=C10, 833=C11, 1240=C75), wspomniany także w innych pochodzących z lat 355/6–364 (ep. 62=N51, 139=C2, 180, 444, 462, 536, 834=C12, 1267, 1444=C13) oraz w jednej z mów (or. LXII 37).

Pochodził z Ankyry (ep. 63, or. LXII 37). Był synem dekuriona tegoż miasta, Agesilaosa (tab. XIII), bratem Strategiosa (ep. 444, 1240, 1444) oraz bratankiem lub siostrzeńcem dekuriona Achilliosa (Seeck, ss. 47–48 II), szkolnego kolegi Libaniosa (ep. 767). Z kolei jego siostrzeńcem był Eusebios (Seeck [1906], s. 142 [XX]), syn reтора Eusebios (zob. I: Eusebios 5) i bratanek Olympiosa (Seeck [1906], s. 225 [VIII]), a kuzynem Hyperechios (zob. I) oraz może też Gaudentios (zob. I). Albanios pobierał nauki u Libaniosa (Petit [1956], ss. 49–50) w latach 355/6 (ep. 444) oraz 356/7 (ep. 536). Uczniami Antiocheńczyka byli także jego brat Strategios (Petit [1956], s. 49), siostrzeniec Eusebios (Petit [1956], ss. 56–57) oraz nieznanymi z imienia kuzyni, synowie Achilliosa (Petit [1956], ss. 51–54). Na początku drugiego roku nauki Strategios musiał powrócić do rodzinnej Galacji, ponieważ zmarł Agesilaos i należało przejąć ojcowskie zobowiązania z tytułu liturgii. Matka Albaniosa i Strategios oraz wuj (lub stryj) Achillios po drugim roku studiów wezwali również do domu drugiego z braci (ep. 536).

W liście (ep. 63) wysłanym w 359/60 r. do Albaniosa Libanios wspomina słynny panegyryk, który Albanios napisał na cześć Modestosa (ὅτε ἐπήνευς Μόδεστον) sprawującego

funkcję *comes Orientis* w latach 358–362 (*PLRE* I Modestus 2). Wzbudził on podziw Priskianosa (zob. I: Priskianos 1) i przysporzył sławy autorowi również w rodzinnej Ankyrze. Libanios zachęca adresata, aby dalej zajmował się retoryką, korzystając z poparcia Priskianosa, który od 359 r. przebywał na dworze, a w 360 zaczął karierę jako namiestnik kolejno kilku prowincji (*PLRE* I Priscianus 1). Według Seecka ([1906], ss. 51–52) oznacza to, że Albanios pozostawał w Antiochii jeszcze w 358 r., gdy Modestos objął urząd *comes Orientis* i dopiero w 359 znalazł się z powrotem w Ankyrze (ep. 63). W innym liście Libanios wspomina, że gdyby nie płacze i prośby matki, które uniemożliwiły Albaniosowi ukończenie nauki, zajmowałby się on teraz tym samym, co Libanios, tzn. uczyłby retoryki (ep. 1444: καὶ εἰ μὴ κλάουσα καὶ δεομένη μήτηρ πρὶν ἢ καιρὸν εἶναι τῶν πόνων τόνδε ἀπήγαγε, νῦν ἂν ἐπραττεν ὅπερ ἐγώ). W liście wysłanym w 363 r. do Maksimosa (zob. II: Maksimos 1), ówczesnego namiestnika Galacji znanego z zainteresowania retoryką, Libanios przedstawia Albaniosa jako retora (ep. 834: τὸν γοῦν Ἀλβάνιον ὁμοῦ ῥήτορά τε καὶ πλούσιον ἔδειξας οὐτε σιγᾶν ἀφίεις καὶ λέγοντι βοηθῶν καὶ πανταχὴ κοσμών); ten działał wówczas jako adwokat. W liście z 362/3 r. Libanios donosi, że Albanios szczęśliwie zachował majątek, wypełnił swoje obowiązki względem państwa i zyskał sławę człowieka dobrze przemawiającego (ep. 794: τὴν τοῦ δύνασθαι λέγειν δόξαν συλλέγειν). Aluzje do jego publicznych zobowiązań znajdujemy również w innych listach (ep. 730, 1444) z lat 362–363. Seeck ([1906], s. 52) sugerował, że Albanios przewodniczył wtedy dużemu procesowi w Konstantynopolu. Richtsteig klasyfikuje Albaniosa jako retora (ῥήτωρ).

Literatura: Sievers (1868), ss. 288–289; Seeck (1906), ss. 50–52; Petit (1956), ss. 18, 49, 50, 64, 101, 102, 109, 131, 132, 138, 141, 142, 144, 151, 156, 157, 159; Cribiore (2007), ss. 17, 146, 182, 183, 228. **PJ**

ALEKSANDROS [1] (Ἀλέξανδρος)

I / II w. / Seleucja w Cylicji

Ojciec Aleksandrosa Peloplatona z Seleucji (zob. I: Aleksandros 2), wspomniany przez Filostrata (*VS* 570): πατὴρ δὲ ὁμώνυμος καὶ τοὺς ἀγοραίων λόγους ἱκανώτατος („Ojciec nosił to samo imię i był bardzo utalentowany w mowach sądowych”). Wyrażenie to wskazuje, że ojciec sofisty Aleksandrosa zasłynął jako retor sądowy. Na tej podstawie *Liber Suda* nazwał go „adwokatem” (α 1128: Ἀλέξανδρος, Ἀλεξάνδρου, δικηγόρου). Z żywotu Filostrata (*VS* 576) wynika, że retor Aleksandros zachorował i zmarł wtedy, kiedy Aleksandros Peloplaton studiował u Dionysiosa z Miletu (zob. I: Dionysios 1), sofisty działającego za panowania Hadriana, dlatego syn musiał powrócić do rodzinnej Seleucji. W jego pięknej żonie miał być zakochany sam Apollonios z Tyany. Nic więcej nie wiadomo o tej postaci.

Literatura: Schmidt, *RE* I 2 (1894), Alexandros 97, col. 1459.

KS

ALEKSANDROS [2] Peloplaton (Ἀλέξανδρος Πηλοπλάτων)

ok. 115–175 r. / Seleucja, Antiochia, Rzym, Tars, Egipt, Ateny

Znany z żywotu Filostrata (*VS* 570–576) i *Liber Suda* (α 1128: καὶ ἄλλος Ἀλέξανδρος, Ἀλεξάνδρου, δικηγόρου, Κίλιξ, Σελευκεύς, σοφιστής, ὃς ἐπεκλήθη Πηλοπλάτων). Pochodził z Seleucji w Cylicji, nosił przydomek Peloplaton (‘Gliniany Platon’). Jego ojciec był retorem sądowym (zob. I: Aleksandros 1), matka wyróżniała się wielką urodą – miał się w niej kochać Apollonios z Tyany (Filostratos zaprzecza pogłoskom, że sofista był jego synem). Sam Aleksandros także odznaczał się piękną aparycją, był też bardzo bogaty. Jako młody człowiek został posłem swojego rodzinnego miasta do cesarza Antonina Piusa (*VS* 570: ἐπρόσβευε μὲν ὑπὲρ τῆς Σελευκείας παρὰ τὸν Ἀντωνίνον). Wyjechał do Pannonii na zaproszenie Marka Aureliusza i pełnił urząd prokuratora *ab epistulis Graecis* tego cesarza. Filostratos podaje (*VS* 576), że Aleksandros zmarł w wieku 60 lat bądź nieco wcześniej nad Dunajem lub w Italii; na krótko przedtem przestał być sekretarzem cesarza.

Był uczniem Favorinosa (zob. I) i Dionysiosa z Miletu (zob. I: Dionysios 1). Działal (ἐνεσπουδάξε) w Antiochii, Rzymie, Tarsie i w całym Egipcie (dlatego można sugerować jego identyfikację z retorem Aleksandrossem, który wystawił statuetkę w Memfis; zob. Aleksandros 6). W Atenach deklamował w teatrze Agryppy, a jego słuchaczem był Herodes Attikos (zob. I: Herodes 1) wraz ze swoimi uczniami, którzy z Maratonu przybyli (choć spóźnieni) specjalnie na występ Peloplatona. Potem deklamował Herodes Attikos, wzbudzając zachwyt Aleksandrosa, który miał powiedzieć, że wszyscy sofisci żywią się okruciami Herodesa. Został szczerze obdarowany przez Attyka dziesięcioma jucznymi zwierzętami, taką samą liczbą koni, pod czaszych, stenografów, talentów złota, a ponadto dostał wiele srebra i dwóch chłopców z demu Kollytos, ponieważ Aleksandrosowi przysparzały radości dziecięce głosy. Filostratos znał następujące tematy jego mów: pochwała Aten; mowa *Ktoś nakłaniania Scytów, by powrócili do wcześniejszego, koczowniczego trybu życia, ponieważ osiadłych w mieście dręczą choroby* (ὁ τοῦς Σκύθας ἐπανάγων ἐς τὴν προτέραν πλάνην, ἐπειδὴ πόλιν οἰκοῦντες νοσοῦσι); Perykles kazał prowadzić wojnę nawet po otrzymaniu wyroczni, że Apollon będzie wspomagał Spartan; wódz perski Artabases odradzał Kserksesowi podjęcie wyprawy przeciwko Grekom.

Żywot autorstwa Filostratosa pozwala na zaproponowanie dokładniejszej chronologii życia Peloplatona. Urodził się ok. 115 r., w końcu lat dwudziestych i na początku trzydziestych odbywał studia retoryczne, przerwane śmiercią ojca i powrotem do Seleucji. Ok. 140 r. udał się do Rzymu z poselstwem do cesarza. Następne lata spędził nauczając i wygłaszając deklamacje w różnych miastach imperium. Pod koniec lat sześćdziesiątych został mianowany sekretarzem cesarza, udał się wtedy do Carnuntum, gdzie Marek Aureliusz przebywał od 168 do 180 r. Zmarł ok. 175 r., prawdopodobnie tuż po zakończeniu sprawowania urzędu.

Frynichos (zob. I: Frynichos 1) w *Eklodze* powołuje się dwukrotnie na tego sofistę: przy okazji dyskusji nad słowem *uía* (234 Fischer: ἐν ἐπιστολῇ ποτε Ἀλεξάνδρου τοῦ σοφιστοῦ εὖρον τοῦνομα τοῦτο γεγραμμένον) oraz słowami *διδῶν καὶ διδῶν* (324 Fischer: ἐθαύμασα οὖν Ἀλεξάνδρου τοῦ Σύρου σοφιστοῦ δῶν καὶ διδῶν λέγοντος ἐπὶ εὐκτιοῦ). Działający w czasach panowania Marka Aureliusza i Kommodusa Frynichos znał więc zbiór listów Aleksandrosa z Syrii, czyli Peloplatona, i uznawał go za wybitnego attycystę.

Literatura: Schmid, *RE* I (1894), Alexandros 98, col. 1459; *PIR*² I nr 503; Bowersock (1969), ss. 53–54; Anderson (1986), ss. 49–51, 90–91, 112–113; S. Follet, *DPhA* I (1989), A 121, ss. 147–148. **KS**

ALEKSANDROS [3] (Ἀλέξανδρος)

1 poł. II w. / ?

Znany z *Liber Suda* (α 1128) oraz wzmianek w późniejszych traktatach retorycznych. *Liber Suda* wymienia kilku intelektualistów o tym imieniu, w tym także Aleksandrosa, syna Numeniosa (ὁ Νομηνίου, σοφιστής). Retor Numenios (zob. I) działał w czasach Hadriana, jego syn był więc sofistą aktywnym w 1 poł. II w. Nic nie wiadomo o miejscu działalności ojca i syna.

W anonimowej kompilacji dotyczącej teorii retoryki, tzw. *Anonymus Seguerianus*, pochodzącej z początku III w., autor wielokrotnie powołuje się na teorie Aleksandrosa, syna Numeniosa (rozdz. 3, 30, 49, 50, 51, 62, 116, 121, 125, 129, 133, 135, 144, 146, 155, 169, 221, 222), który był autorem *Sztuki retorycznej* (Τέχνη ῥητορικὴ). Do naszych czasów pod imieniem Aleksandrosa dotarł traktat w 2. księgach *O tropach i figurach retorycznych* (Περὶ σχημάτων), a jego autor utożsamiany jest właśnie z synem Numeniosa. Traktat teoretyczny Aleksandrosa, syna Numeniosa, przywołują komentatorzy Hermogenesa (*Proleg. Syll.*, ss. 292,28–293,2 – Aleksandros wymieniony jest tu obok Lollianosa [zob. Lollianos 1] i Apsinesa [zob.]; s. 359,16). W scholiach

do Demostenesa (or. 10,143,24; or. 20,18,44 Dils) pojawia się Aleksandros, komentator mów Demostenesa, utożsamiany przez Dindorfa właśnie z synem Numeniosa (Demosthenis *Opera*, Oxford 1851, t. VIII, s. XVIII: *est haud dubie Numenii filius, sophista, auctor librorum de figuris sententiarum et elocutionis*; Heath pokazuje, że jest to możliwe, choć nie ma silnych dowodów przemawiających za sofistą Aleksandroszem żyjącym w II w.).

Wydania: Spengel III, ss. 9–40; *Two Greek Rhetorical Treatises from the Roman Empire* (1997), ss. 77–239.

Literatura: Brzoska, *RE* I 1 (1894), Alexandros 96, coll. 1456–1459; W. Eck, *RE* Suppl. XIV (1974), Alexandros, col. 53; *PIR*² I nr 505; L. Pernot, *DPhA* I (1989), A 109, s. 122; M. Heath, „Zeno the Rhetor and the thirteen *staseis*”, *Eranos* 92(1994), s. 18; Anonyme de Séguir, *Art du discours politique*, ed. M. Patillon, BL, Paris 2005, ss. XLIII–LVIII; Heath (2005). **KS**

T. Flavios ALEKSANDROS [4] (Τ. Φλάβιος Ἀλέξανδρος) 1 poł. II w. / Hypata

Znany z inskrypcji wyrytej na bazie posągu wystawionego w Delfach (*FD* III 4,4,474): Ἀμφικτυόνων / δόγματι / Τίτ. Φλάβιον Ἀλέξανδρον τὸν σοφιστὴν [Τίτ.] Φλά. Φοῖνιξ / καὶ Φύλαξ τὸν πατέρα καὶ διδάσκαλον, / σύνεδρον Θεσ/σαλῶν, Ὑπαταῖον („Na mocy decyzji Amfiktonów Titos Flavios Foiniks i Flavios Fylaks [wnieśli] posąg Titosowi Flaviosowi Aleksandrosowi, sofistcie, ojcu i nauczycielowi, *synedros* [delegatowi] *koinon* Tessalii, obywatelowi Hypaty”). Wyrażenie πατέρα καὶ διδάσκαλον jest częstym określeniem stosowanym przez uczniów w stosunku do swoich mistrzów, w tym wypadku mamy jednak do czynienia z trzema sofistami w obrębie jednej rodziny, a Fylaks (zob. I) w inskrypcji z Olimpii został wprost nazwany synem Aleksandrosa. Aleksandros z pewnością nauczał retoryki swoich synów. Początkowo jako fundator posągu widniał jedynie Titos Flavios Fylaks, potem zatarto *praenomen* Titos w l. 5, wstawiono w tej samej linii imię Φοῖνιξ, a w następnej καί. Wydaje się, że Foiniks był młodszym bratem Fylaksa i został studentem ojca już po wystawieniu posągu.

W 1987 r. opublikowano tessalską inskrypcję (L. Gounaropoulou, „Tesseris kainouries apeleutherotikes apo ton Achino Damias”, [w:] *Ametos*, Thessalonique 1987, ss. 251–259) zawierającą akt wyzwolenia, w której widnieje imię urzędnika eponimicznego Flaviosa Aleksandrosa – stratega *koinon*: στο(ατεγούντος) Φλαβίου Ἀλέξανδρου. Wydawca datuje tekst na lata po 133/4 r., a przed połową II w. *Akme* sofisty Aleksandrosa przypada więc na lata czterdzieste II w., stąd wniosek, że urodził się zapewne ok. 100 r. Z lat czterdziestych pochodzi być może również posąg wystawiony mu przez synów w Delfach.

Sofista nie jest epikurejskim filozofem i przyjacielem Plutarcha, wymienianym w utworach *Quaestiones convivales* 635E–F oraz *De Herodoti malignitate* 854E (taka identyfikacja jest niemożliwa z powodów chronologicznych, poza tym brak wzmianek na temat jakiegokolwiek związku epikurejczyka z działalnością retoryczną; Jones).

Literatura: *PIR*² III nr 199; J. Pouilloux, „Une famille de sophistes thessaliens à Delphes au IIe siècle ap. J.-C.”, *REG* 80(1967), ss. 379–384; BE 1968, 172; C.P. Jones, „Alexander the Epicurean”, *BCH* 96(1972), ss. 265–267; Puech (1992), ss. 4834–4835; Puech (2002), ss. 44–45; Weir (2004), s. 117. **KS**

ALEKSANDROS [5] (Ἀλέξανδρος) 1 poł. II w. / Egipt

Znany ze sprawy prowadzonej w 135 r. w Koptos przed prefektem kohorty II *Hispanorum* (*M. Chr.* 372 *recto*, ll. 21–22: Ἀλεξάνδρου καὶ Ἡρακλείδου ὁ[η]τόρω[ν] ἀποκρυφθέντων). Razem z Herakleidesem (zob. I: Herakleides 1) byli adwokatami żołnierza Cassiusa Gemellusa pozwanego przez Egipcjanke, która zażądała zwrotu 700 drachm, twierdząc, że pieniądze te stanowiły pożyczkę.

Literatura: Crook (1995), ss. 83–84. **KS**

ALEKSANDROS [6] (Ἀλέξανδρος)

II w.? III w.? / Memfis?

Znany jako fundator statuetki „dla urodzajnego Nilu” w Memfis w Egipcie (*SB* 6812: Νῦλοι γονιμωτάτωι Ἀλέξανδρος ὀήτωρ). Była to zapewne mała statuetka dziecka, symbolizującego jeden z wielu *pecheis*⁵ otaczających personifikację Nilu, podobną do słynnej rzeźby z Watykanu i przedstawień rzeki na monetach z Aleksandrii. Jakakolwiek identyfikacja z innymi intelektualistami o tym imieniu wydaje się wątpliwa, należy zwrócić jedynie uwagę, że Aleksandros z Seleucji (zob. I: Aleksandros 1) podróżował po Egipcie. Może jednak fundator statuetki był miejscowym retorem.

Literatura: Puech (2002), nr 4, ss. 46–47.

KS

Klaudios ALEKSANDROS [7] (Ἀλέξανδρος)

1 poł. IV w. / Ateny?, Aleksandria?

Znany z hasła w *Liber Suda* (α 1128), w którym przedstawiono sześć osób: 1) filozof Aleksandros z Aigai – nauczyciel Nerona; 2) filozof Aleksandros z Afrodiasias; 3) sofista Aleksandros (zob. I: Aleksandros 3) – syn Numeniosa; 4) sofista Klaudios Aleksandros; 5) sofista Aleksandros – syn Kasilona, brat sofisty Eusebios (zob. I: Eusebios 3) i uczeń sofisty Iulianosa (zob. I: Iulianos 3); 6) sofista Aleksandros Peloplaton z Seleucji (zob. I: Aleksandros 2). W przypadku postaci 4) i 5) czytamy: καὶ ἄλλος, Κλαύδιος χρηματίας, σοφιστής, καὶ ἕτερος, ὁ Κασίλωνος, σοφιστής, ἀδελφὸς Εὐσεβίου τοῦ σοφιστοῦ, μαθητὴς δὲ Ἰουλιανοῦ („i inny, zwany Klaudiosem, sofista; i inny, syn Kasilona, sofista, brat sofisty Eusebios, uczeń zaś Iulianosa”). Nauck uważał jednak, że w *Liber Suda* błędnie pomnożono Aleksandrosów, a w przytoczonym passusie jest mowa o jednej osobie: Klaudiosie Aleksandrosie, synu Kasilona (zob. II: Kasilon), tekst trzeba zaś poprawić tak: Κλαύδιος [Ἀλέξανδρος] ὁ Κασίλωνος. Przesłanką takiej poprawki jest fakt, że ojciec Aleksandrosa pojawia się w glosach do *Lexicon rhetoricum Cantabrigiense* jako Klaudios Kasilon.

Ponieważ Eunapios pisze (*VS* 493), że Eusebios pochodził z Aleksandrii (ἐξ Ἀλεξανδρείας), dotyczy to również jego brata. Aleksandros i Eusebios wyjechali na studia do Aten, gdzie pierwszy uczył się jeszcze u Iulianosa z Kappadocji, drugi zaś już u jego ucznia i następcy, Proairesiosa (zob. I). Eunapios nie wymienia jednak Aleksandrosa wśród uczniów Iulianosa i w ogóle nie odnotowuje jego istnienia. Nie wiemy, gdzie Aleksandros prowadził działalność po studiach (Ateny? Aleksandria?).

W 1905 r. w Hermupolis znaleziono grecki list (P.Berol. 21849) datowany na 2 poł. V w. (Maehler). Niejaki Viktor (zob. II) prosi w nim Theognostosa (zob. II), którego określa mianem λογίτης (ktoś spośród adwokatów – σχολαστικοί lub *defensores* – ἐκδικοί), aby zwrócił mu książki, które pożyczył podczas pobytu w Hermupolis: Ἀλεξάνδρου Κλαυδίου τῷ [-] εἰς Δημοσθένην τὸν ὀήτορ[α] [-] Μενάνδρου τέχνην ἐν τάχ[ι] [-]. Po napisaniu tych słów Viktor przypomniał sobie jeszcze o dwóch książkach i już na drugiej stronie dopisał: καὶ μεθόδους καὶ ἐγκώμα ἐν τάχ[ει]. W tym miejscu interesuje nas tylko komentarz Aleksandrosa Klaudiosa do Demostenesa, ponieważ w zachowanych scholiach do Demostenesa (or. 10,1,1; or. 20,18,44 Dilts) są dwa imienne powołania na jakiegoś Aleksandrosa. Dindorf (*Demosthenis Opera*, Oxford 1851, t. VIII, s. XVIII) sugerował identyfikację z Aleksandrosem (zob. I: Aleksandros 3), synem Numeniosa. Dilts (t. II, s. 386) nazywa go „Alexander Rhetor”, natomiast Maehler (s. 309) wskazuje na możliwość utożsamienia z Klaudiosem Aleksandrosem, synem Kasilona. Biorąc pod uwagę przytoczoną wyżej notę z *Liber Suda*, ostatnia propozycja wydaje się najbardziej prawdopodobna. Sofista Klaudios Aleksandros był zatem zapewne autorem komentarza do Demostenesa, o którego zwrot prosił Viktor i na który mamy powołania w scholiach do Demostenesa.

⁵ Tj. „łokietków” – miar wylewu rzeki.

Literatura: *PLRE* I Alexander 8; *Lexicon Vindobonense*, ed. A. Nauck, St. Petersburg 1867 (repr. Hildesheim 1965), ss. 329–358; H. Maehler, „Menander Rhetor and Alexander Claudius in a papyrus letter”, *GRBS* 15(1974), ss. 305–311; Penella (1990), s. 89; Heath (2004), s. 83. PJ

ALEKSANDROS [8] (Ἀλέξανδρος)

poł. IV w. / Egipt

Znany z *P.Col.* VII 175 (= *SB* XVI 12692) z 17 V 339 r., gdzie pojawia się jako adwokat jednej ze stron podczas toczącego się przed syndikosem Arsinoe w Egipcie procesu o prawo własności pewnej posiadłości. Wstępuje tu jako retor (Ἀλέξανδρος ῥήτωρ)). Drugim adwokatem w tej sprawie był Theodoros (zob. I: Theodoros 1).

Literatura: Crook (1995), ss. 104–107.

PJ

ALEKSANDROS [9] (Ἀλέξανδρος)

2 poł. IV w. / Antiochia?, Konstantynopol?

Adresat listu (ep. 772) Libaniosa z 362 r., wspomniany w innych, pochodzących z lat 359–365 (ep. 52, 91, 1193, 1194, 1195, 1196=B161, 1197, 1198=C153, 1199, 1209, 1505, 1506, 1507, 1521, 1536, 1540⁶). Występuje w nich (ep. 1193, 1197, 1199, 1505) jako adwokat i *agens in rebus* (στρατιώτης). W liście (ep. 1505) wysłanym w 365 r. do Dekentiosa (*PLRE* I Decentius 1), będącego *magister officiorum* w latach 364–365, również został nazwany retorem i występuje jako *agens in rebus* podległy adresatowi (ἔστι γὰρ ῥήτωρ ὁ σὸς στρατιώτης). Bradbury (B, s. 199) w komentarzu do przekładu ep. 1196 błędnie nazywa go gramatykiem („the grammarian Alexander”).

Literatura: *PLRE* I Alexander 9; Seeck (1906), ss. 54–55 (V); Petit (1994), 12. Alexander, ss. 29–30.

PJ

ALKETIOS (Ἀλκίτιος)

II w. / ?

Galen (*De compositione medicamentorum*, Kühn XIII, s. 138) podał przepis na lekarstwo na żołądek, zwane *stomachike Gallou*, na które składała się starta i ugotowana w odpowiednich proporcjach mieszanka kopru, octu, aloesu i miodu. Receptę tę wzbogacił sofista Alketios: Ἀλκίτιος δὲ ὁ σοφιστὴς προσέθηκε τῇ γράφῃ, πηγάνου καὶ σελίνου („Alketios sofista dodał do tego przepisu rutę i seler”). Postać nieznana z innych źródeł.

KS

ALKIMOS (Ἀλκιμος)

poł. IV w. / Nikomedii

Adresat ośmiu listów Libaniosa (ep. 375, 397, 458=B113, 474=C147, 587, 598=N129, 1187=N129, 1363), współadresat (z Meteriosesem) jednego (ep. 79), wspomniany w czterech innych (ep. 430=N11, 501=N19, 586=B176, 802=N98), pojawia się też w jego tzw. *Autobiografii* (or. I 68).

Pochodził z Nikomedii (ep. 1187: φίλη γὰρ ἐπὶ φίλοις ἀνδράσιν ἔκειτο πόλις) i był spokrewniony z przyjacielem Libaniosa, Aristainetosem (ep. 586, 587, 598). Poznał Libaniosa w Nikomedii, gdzie ten nauczał w latach 344/5–348/9 (or. I 51). Rzekomo aresztowany razem z Libaniosem, gdy ów został oskarżony o spowodowanie śmierci żony rywalizującego z nim sofisty (zob. I: Anonymus 45) za pomocą czarów (tak: *PLRE*; Cribiore, s. 72; Bradbury, s. 152). Libanios jednak pisze tylko, że żołnierz wysłany po niego do Nikomedii przez *vicarius Ponticae* Filagriosą (*PLRE* I Philagrius 5), mający sprowadzić go do Nikai na proces, nadszedł, gdy obaj z Alkimosem przebywali w sklepie z wonnościami (or. I 68: ἐκαθήμεθ' οὖν ἐν μυροπωλίῳ τινὶ τὸν καιρὸν ἀναμένοντες Ἀλκιμὸς τε καὶ ἐγώ). Nie było żadnego powodu do aresztowania Alkimosa. Libanios w innym miejscu wspomina, co prawda, że razem z nim do Nikai sprowadzono siedmiu młodzieńców (or. I 66: τῶν νέων... ἐπτά), których imion nie podaje, ale Alkimos nie mógł być jednym z nich, ponieważ wtedy był już dorosłym sofistą, nie zaś uczniem (w ep. 501 z 356 r. pojawia się jako starzec: ἐν γῆρα); przy okazji Libanios krótko charakteryzuje Alkimosa,

⁶ W *PLRE* zamiast ep. 1209 podano ep. 1211, uwzględniono tu też ep. 1522.

pisząc, że był niczym syn jakiegoś boga, bo człowiek nie mógł zrodzić kogoś takiego (or. I 68: τὸν Ἀλκιμῶνα τοῦτον θεοῦ τινος ἔγωγε παῖδα ἡγοῦμαι γεγενῆσθαι, μὴ γὰρ ἄν ἐξ ἀνδρὸς φῦναι τοιοῦτον). Reiske (Libanii sophistae *Orationes et declamationes*, Altenburg 1791) sądził, że Alkimos miał związki z filozofią cynicką, a określenie θεοῦ τινος παῖδα jest grą jego imieniem (Aklimos/Alkides) nawiązującą do opiekuńczej roli Heraklesa, który miał czuwać nad Libaniosem (or. I 67). Podstawy do łączenia Alkimosa z filozofią cynicką są jednak kruche (sen Libaniosa – zob. Anonymus 45), a gra imieniem wątpliwa.

Alkimos nauczał retoryki w Nikomedii zapewne w czasie pobytu tam Libaniosa w latach czterdziestych oraz jeszcze w latach pięćdziesiątych IV w., co poświadczały listy z 355 (ep. 397) oraz 359 r. (ep. 359). W 356 r. wyjechał na krótko do Rzymu, o czym Libanios informuje w wysłanym w tymże roku do Basileiosa (zob. I) liście (ep. 501), w którym pisze, że Alkimos przejawia na starość odwagę młodych ludzi i udał się do Rzymu, zostawiając Basileiosowi trud nauczania chłopców (τὸν Ἀλκιμῶνα ἀκούω τὰ νέων ἐν γήρᾳ τολμᾶν καὶ πρὸς τὴν Ῥώμην πέτεσθαι περιθέντα σοι τὸν τοῦ συνεῖναι τοῖς παιδαρίοις πόνον). Zwracamy uwagę, że cesarz Konstancjusz przebywał wtedy na Zachodzie, a Rzym odwiedził w dniach: 28 IV – 29 V 357 r. (Kienast [1990], s. 310). Może zatem sofista wyruszył pod koniec 356 r. z jakimś uroczystym poselstwem do cesarza. W tym czasie Basileios albo zastępował Alkimosa w jego szkole, albo też jako nauczyciel we własnej szkole został pozbawiony wsparcia. Po powrocie z Rzymu w 357 r. Alkimos był osobą znaczącą, ponieważ urządził wtedy wspaniałe igrzyska, w których występowały dzikie zwierzęta (ep. 587, 598). Wieść o tym dotarła do Libaniosa, którego kuzyn został jesienią 357 r. syriarchą i podczas igrzyskach, jakie miał urządzić latem następnego roku, chciał wystawić niedźwiedzie, stąd w liście (ep. 586) wysłanym w 357 r. do przyjaciela Aristainetosa z Bitynii (*PLRE* I Aristaenetos 1) Libanios prosi o pomoc w ich sprowadzeniu. Przy okazji przypomina, że gdy „krewny” Aristainetosa (τὸν συγγενή σοι) organizował swoje igrzyska, przysłano mu zwierzęta z gór Antiochii. Teraz Libanios oczekuje na rewanż. Imię kuzyna Aristainetosa nie pada, ale chodzi zapewne o Alkimosa. Jako Bityńczyka o znaczącej pozycji spotykamy go również w liście (ep. 375) z 358 r. Za rządów Juliana Alkimos w 362/3 r. odwiedził dwór cesarza w Antiochii i spotykał się wtedy z Libaniosem (ep. 802). Ostatni chronologicznie list (ep. 1187), w którym się pojawia, pochodzi z 364 r., a ponieważ we wcześniejszym (ep. 501), z 356 r., mówi się o nim jako o starcu, musiał umrzeć niedługo potem.

Literatura: *PLRE* I Alcimus; Sievers (1868), ss. 54, 78, 79, 80, 84, 125, 233, 285; Seec (1906), s. 52; Cribiore (2007), ss. 72, 101. PJ

AMEINIAS (Ἀμεινίας)

1 poł. IV w. / Prusias w Bitynii

Retor znany z hasła w *Liber Suda* (I 348) poświęconego Himeriosowi (zob. I): Ἰμέριος, Ἀμεινίου ὀήτορος, Προσιάδος τῆς Βιθυνίας, σοφιστῆς τῶν ἐπὶ Ἰουλιανοῦ τοῦ βασιλέως... („Himerios, syn retora Ameiniasa, z Prusias w Bitynii, sofista z czasów cesarza Juliana...”). Ponieważ jego syn Himerios (tab. VIII) urodził się w Prusias i *akme* osiągnął w połowie IV w. (ok. 310–390), okres życia Ameiniasa trzeba wyznaczyć na 1 poł. tego stulecia i może umiejscawiać jego działalność w tym samym mieście.

Literatura: *PLRE* t. I Ameinias; Penella (2007), ss. 1, 20.

PJ

T. Flavios AMFIKLES (Τ. Φλάβιος Ἀμφικλῆς)

2 poł. II w. / Chalkis, Ateny, Frygia?

Filostratos nie poświęcił temu sofście osobnego żywotu, jednak trzykrotnie wspominał o nim jako o uczniu Herodesa Attikosa (zob. I: Herodes 1). W żywocie Hadrianosa z Tyru (zob. I) Filostratos pisze (*VS* 585–586), że Hadrianos w wieku 18 lat został studentem Herodesa Attikosa w Atenach i cieszył się takimi przywilejami, jak Skeptos i Amfikles, czyli należał do Klepsydrionu, grona najlepszych uczniów. Mistrz udostępniał

im swoją bibliotekę i zapraszał na uczty, podczas których dyskutowano na tematy literackie w czasie wyznaczonym klepsydrą. Podczas pewnego spotkania w gronie Klepsydrionu Hadrianos naśladował styl różnych mówców i wtedy Amfikles zapytał go, dlaczego brakuje wśród nich Attikosa. Hadrianos odrzekł, że „króla wymowy” może naśladować jedynie wówczas, gdy nie pije wina. Z kolei w żywocie Filagrosa z Cylicji (zob. I), znanego adwersarza Attikosa, czytamy (VS 578–579) o kłótni, do jakiej doszło w Atenach między Filagrosem a Amfiklesem. Kiedy Filagros spacerował w towarzystwie ludzi, którzy „w Atenach zawsze włóczyli się w otoczeniu sofistów”, natknął się na grupę kilku osób skupionych wokół młodzieńca. Myśląc, że wyśmiewają się z niego, zapytał, jak się ów młody człowiek nazywa, a ten odpowiedział: „Jestem Amfikles, jeśli słyszałeś o takim obywatelu Chalkis”. Filagros zakazał Amfiklesowi słuchać swoich wystąpień retorycznych, a wtedy Amfikles zapytał, kim jest, aby wydawać mu takie polecenia. Filagros, szczerze oburzony, że go nie rozpoznał, wypowiedział słowo dalekie od klasycznego języka, a wówczas Amfikles złośliwie zapytał, od jakiego autora pochodzi to słowo. W konsekwencji tego zdarzenia Filagros napisał list do Herodesa, skarżąc się, że ateński sofista nie nauczył swoich studentów dobrych manier, a ten w odpowiedzi skrytykował nieudany wstęp do listu.

W *Żywotach sofistów* widzimy więc znanego studenta Herodesa Attikosa, który w latach trzydziestych przebywał w Atenach, nie ma tam jednak żadnych informacji na temat dalszej retorycznej działalności Amfiklesa. W źródłach epigraficznych natomiast spotykamy kilka osób o tym właśnie imieniu:

1) Flavios Amfikles, archont Panhellenionu (IG II² 2957, napis dedykacyjny na bazie posagu, ll. 1–3: οἱ ἐπὶ Φλαουί/ου Ἀμφικλέ/ους ἄρχοντες);

2) młodo zmarły (nie doszedł do efebii) Amfikles, znany z dwóch niemal identycznych inskrypcji wyrzniętych w 2 poł. II w. na hermach i znalezionych w okolicach miasta Chalkis (IG XII 9, 1179 i 955); na szczególną uwagę zasługuje wykorzystany w tych tekstach dokładny cytat z Księgi Powtórzonego Prawa 28,22. 28, zawierający klątwy czyhające na tych, którzy ośmieliliby się zbeszcześcić hermy; zwyczaj stawiania kilku pomników zmarłemu przypomina dobrze znane hermy i pomniki wystawiane przez Herodesa Attikosa członkom swojej rodziny i zmarłym uczniom;

3) T. Flavios Amfikles, zwycięzca wyścigu rydwanów w czasie święta Erotideia w Thespiiai, wzmiankowany w dwóch listach zwycięzców z tego miasta (IG VII 1772; L. Robert, *Hellenica* II, Paris 1965, ss. 5–14); w inskrypcjach z Thespiiai wymieniany jest także jako ojciec Flavii Amfiklei, żony konsula T. Flaviosa Fileinosa, członka starej arystokratycznej rodziny tespijskiej (C.P. Jones, „A Leading Family of Roman Thespiiai”, *HSCP* 74(1970), nr 18–21); 4) Flavios Amfikles z demu Sfettos (IG II² 2194, ll. 24: [Φλάβ. Α]μφικλῆς Σφ.; tekst datowany na ok. 200 r.).

Sofista Amfikles, uczeń Herodesa, jest tożsamy z Flaviosem Amfiklesem, archontem Panhellenionu. Przyjmuje się, że Amfikles sprawował ten urząd w latach 177–189, z tego bowiem okresu nie znamy listy archontów związku. Taka data dobrze pasuje do chronologii życia mówcy, który urodził się prawdopodobnie ok. 115 r. i w latach trzydziestych studiował u Herodesa Attikosa. Amfikles wymieniony na hermie z Chalkis to na pewno syn sofisty, względy chronologiczne wykluczają bowiem identyfikację zmarłego z uczniem Herodesa Attikosa. Zwraca uwagę fakt, że zgodnie z sofistyczną modą (a nie z powodu związków z judaizmem) Amfikles użył wyszukanego starotestamentowego cytatu, który rozpowszechniony był w różnych środowiskach religijnych we Frygii. Nie można wykluczyć, że sofista odbył podróż do Azji Mniejszej (podczas której może wygłaszał mowy) i tam zetknął się właśnie z takim magicznym użyciem Księgi Powtórzonego Prawa. Flavia Amfiklea, córka sofisty, wyszła za mąż za przedstawiciela tespijskiej rodziny Filinoi, dlatego też sofista brał udział w zawodach odbywających się w tym mieście (stąd

wiemy, że jego *praenomen* brzmiał: Titos). Jego młodo zmarły syn został pochowany na Chalkis. Na pewno do rodziny sofisty należał także wpisany w końcu II w. na liście efebów Flavios Amfikles z demu Sfettos. Należy wykluczyć, że był on synem Flavii Amfiklei, gdyż jej rodzina osiadła w Thespiiai. Można przyjąć, że sofista miał jeszcze jednego syna, a Flavios Amfikles z Aten był jego wnukiem (tab. I). Nie wiadomo, czy rzymski obywatel T. Flavios Amfikles doszedł do konsulatu. Zasługuje na uwagę fakt, że w epigramie na hermie z Chalkis zmarły mówi o sobie, iż pochodzi ze sławnego rodu konsularnego (ww. 5–6: ναὶ μὴν καὶ γένεος φερε/κυδέος ἐξ ὑπάτων με / δέρεο).

Literatura: A. Deissmann, *Licht von Ost*, Leipzig ⁴1923, ss. 18 i 75; Follet (1976), s. 128; L. Robert, „Malédiction funéraires grecques”, *CRAI* 1978, ss. 244–252; G.H.R. Horsley, „A Judaizer from the Second Sophistic”, [w:] *New Documents Illustrating Christianity*, t. III, Macquarie University (North Ryde, N.S.W., 1978), ss. 123–125; C.P. Jones, „Prosopographical notes on the Second Sophistic”, *GRBS* 21 (1980), ss. 377–378; Spawforth, Walker (1985), s. 85, nr 9; P. Trebilco, *Jewish Communities in Asia Minor*, Cambridge 1991, ss. 68–69, Puech (2002), nr 5–7, ss. 47–64. KS

AMFILOCHIOS [1] (Ἀμφιλόχιος)

IV w. / Kappadocja?

Znany z epitafiów (epit. 25–28, 33, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109) i listu (ep. 63) Grzegorza z Nazjanzu (zob. I), adresat dwóch listów Libaniosa z 361 r. (ep. 634=C16, 671), wspomniany przez niego w dwóch innych z 361 i 364 r. (ep. 670, 1140).

Pochodził z Diocezarei (*Barrington Atlas*, 63 F4: Diokaisareia), błędnie identyfikowanej w *PLRE* (I Amphilochius 2) z Nazjanzem (*Barrington Atlas*, 63 E4: Nazianzos) w Kappadocji (epit. 105, 106). Był synem Filtatiosa i Gorgonii (epit. 107), bratem Nonny (epit. 99), matki Grzegorza z Nazjanzu (tab. XVII). Przyszedł na świat ok. 315 r., ponieważ urodzony w 314 r. Libanios nazywa go (ep. 670) swoim kolegą ze studiów (ἐμὸς συμφοιτητής). Oznacza to chyba, że uczyli się razem w Atenach, gdzie Libanios studiował w latach 336–340 u Diofantosa (zob. I). Potem Amfilochios był nauczycielem retoryki (epit. 104: λογίων καὶ μύθοιο δοτήρ, 105, 106, 108–109; Libanios, ep. 670: παιδευτής δεξιός, ep. 671: ὁ δὲ ἐδέξατό τε τοὺς λόγους). W liście z 361 r., adresowanym do Ulpianosa (zob. I: Ulpianos 4), Libanios nazywa Amfilochiosa współtowarzyszem Ulpianosa na urzędzie oraz biegłym nauczycielem i ojcem znakomitych synów (ep. 670: σὸς συστρατιώτης καὶ παιδευτής δεξιός καὶ παίδων πατήρ ἀρχούντων εἰς τιμὴν πατρί). Nie jest jednak jasne, gdzie Amfilochios uczył (zapewne w Kappadocji). Okresowo sprawował chyba również jakieś funkcje w aparacie państwowym, Libanios bowiem w tymże liście pisze, że Amfilochios związany był urzędowo (συστρατιώτης) ze wspomnianym Ulpianosem, który w latach 361–363 pełnił urząd namiestnika Kappadocji (*PLRE* I Ulpianus 3). Z przekazu Grzegorza wynika, że zajmował się też działalnością adwokacką (epit. 106: Τυτθὸν μὲν ποτλίεθρον, ἀτὰρ πολὺν ἀνέρα δῶκα βήμασιν ἰθυδίκοις ἢ Διοκαισαρέων, Ἀμφίλοχον). W 364 r. Libanios napisał list (ep. 1140) do filozofa Sopatrosa (zob. I: Sopatros 4), który wskazuje, że ten ostatni także przyjaźnił się z Amfilochiose.

Z małżeństwa z Liwią (epit. 25–27) miał dwóch synów (epit. 25–28, 33): Amfilochiosa (zob. I: Amfilochios 2) i Eufemiosą (zob. I) oraz córkę Teodozję (*Carmen* II, II 6; *PG* 37,1542–1550). Synów wysłał do Antiochii, do szkoły Libaniosa (ep. 634, 670, 671), i wyraźnie chciał, aby w przyszłości zajmowali się retoryką. Eufemios zmarł jednak w wieku 20 lat w 370 r., a Amfilochios został zimą 373/4 r. wyświęcony na biskupa Ikonion. Ojciec nie mógł się pogodzić z tymi stratami i miał pretensję do Grzegorza z Nazjanzu, że to przez niego jedyny już syn został biskupem. Grzegorz napisał do niego w tej sprawie list (ep. 63) w 374 r.

Amfilochios zmarł po 374 r., a przez śmiercią Grzegorza z Nazjanzu (389/90), ponieważ ten wspomina (epit. 103,104,107) o jego zgonie, który nastąpił gdzieś z daleka

od domu. Amfilochios był zapewne chrześcijaninem, ponieważ Grzegorz w *De vita sua* (*Carmen* II 1,41 = *PG* 37,1341–1342) pisze o swojej matce, a siostrze Amfilochiosa, że: „pochodziła z bogobojnej rodziny i sama celowała w pobożności” (przekł. A.M. Komornicka).

Literatura: *PLRE* I Amphilochius 2; Seeck (1906), s. 59 (II); Hauser-Meury (1960), Amphilochius 1, ss. 29–30; Cribiore (2007), ss. 69–70. PJ

AMFILOCHIOS [2] (Ἀμφιλοχίος)

ok. 340/45 – ok. 395 / Konstantynopol

Znany głównie z epitafiów (epit. 25–28 = *Anth. Gr.* VIII 118–121), *Carmen* (II, II 6 = *PG* 37,1542–1550) i listów (ep. 9,13, 22–28, 62, 63, 171, 184) Grzegorza z Nazjanzu (zob. I) oraz listów Libaniosa (ep. 634, 670, 671). Również Bazyli z Cezarei (zob. I) wysłał do niego kilkanaście listów (ep. 150, 161, 176, 188, 190, 191, 199, 200, 201, 217, 218, 231–236, 248), a w jeszcze jednym (ep. 163) wspomniał Amfilochiosa. Poza tym Amfilochios pojawia się w licznych źródłach dotyczących Kościoła i sporów doktrynalnych (Sokrates *HE* V 8; Sozomen *HE* VII 6; Theodoret *HE* IV 10 i 27, V 8 i 16; Focjusz, cod. 52; itd.), ale ten aspekt jego działalności tutaj nas nie interesuje.

Amfilochios pochodził z Kappadocji; według *PLRE* z Nazjanzu, ale to nieporozumienie, bowiem jego ojciec Amfilochios (zob. I: Amfilochios 1) wywodził się z Diocezarei, którą błędnie utożsamia się z Nazjanzem. List (ep. 161) Bazylego może sugerować, że urodził się i spędził dzieciństwo w Cezarei Kappadockiej, jednak chodzi w nim raczej ogólnie o pochodzenie z Kappadocji. Był synem wspomnianego Amfilochiosa i Liwii, bratem Eufemiosa (zob. I) i Teodozji. Jego ojciec był bratem Nonny, matki Grzegorza z Nazjanzu (tab. XVII). Amfilochios przyszedł na świat ok. 340/5 r., ponieważ jego nieco młodszy brat urodził się zapewne w 350 r. Poza tym listy (ep. 634,670,671) Libaniosa wskazują, że razem z bratem uczył się w szkole retora w Antiochii jeszcze w 361 r. Libanios przyjaźnił się z jego rodziną, a w jednym z listów (ep. 670) wspomina, że ojciec Amfilochiosa był jego szkolnym kolegą (ἐμὸς συμφοιτητής).

Amfilochios po skończeniu studiów próbował utrzymywać się z retoryki i wyjechał do Konstantynopola, gdzie przebywał w latach 362–369. Korespondencja Grzegorza z Nazjanzu dowodzi, że wykonywał zawód adwokata: w liście (ep. 9) z 362 lub 363 r. Grzegorz prosi go, aby bronił jego współdiakona (συνδιάκονος) Euthaliosa przed niesprawiedliwie nałożonymi na niego podatkami; z ok. 365 r. pochodzi list (ep. 13), w którym Grzegorz prosi, aby Amfilochios przybył i bronił przed sądem Nikobulosa Starszego, męża siostrzenicy Grzegorza, albo przynajmniej nie występował na rzecz strony przeciwnej; między 365 a 369 r. Grzegorz napisał list (ep. 22) do Sofroniosa, wpływowego urzędnika w Konstantynopolu (*PLRE* I Sophronius 3), w którym zwraca się o pomoc w sprawie oskarżenia Amfilochiosa o (przekł. J. Stahr) „coś nieszlachetnego dla pieniędzy” (τοῦτον ἄγεννές τι πράξειν ἐπὶ χρημασιν), jako że oskarżenie to było wynikiem zawiści (τὸν φθόνον). W tej samej sprawie Grzegorz zwraca się do Kaisariosa oraz Themistiosa (zob. I). Z pierwszego listu (ep. 23) wynika, że Amfilochios związał się z podejrzaną osobą, a „zaślepiony przyjaźnią do człowieka, nie przeczuwał potwarzy”. Drugi list (ep. 24) zaczyna się od słów: „Krasomówstwo w niebezpieczeństwie!” (Λόγος τὸ κινδυνεύον). Zdaje się, że Amfilochios musiał opuścić Konstantynopol ok. 369 r.

W latach 370–373 przebywał w Ozizala w Kappadocji, chyba w majątku rodzinnym, bo Grzegorz prosił go w czterech żartobliwych listach (ep. 25, 26, 27, 28) o przysłanie warzyw. Zimą 373/4 r. został wyświęcony przez Bazylego z Cezarei na biskupa Ikonion, co wywołało wielki żal jego ojca (ep. 63); o tym wyborze pisał też sam Bazyli (ep. 161). Amfilochios wpadł od razu w wir chrześcijańskich polemik na temat Ducha Świętego, ku zaniepokojeniu Grzegorza (ep. 62) zbytnio ulegając na początku wpływom Eustathiosa z Sebasty. Potem utrzymywał ścisłe kontakty z kuzynem z Nazjanzu: w liście

(ep. 171) z końca 382 r. Grzegorz prosi go o modlitwę; w liście (ep. 184) z przełomu 383/4 r. dziękuje za to, że Amfilochios obronił Bosporiosą, biskupa Kolonii, przez zarzutami o nieprawowierność. Jego działalność jako biskupa pozostaje poza naszymi zainteresowaniami (por. listy Bazylego), warto odnotować tylko, że uczestniczył w obradach synodu w Ikonion w 376 r., soboru w Konstantynopolu w 381, synodu w Side w 390 oraz synodu w Konstantynopolu w 394; w Side przewodniczył obradom, gdy wyklęto messalian. Był zwolennikiem współistotności, przeciwnikiem arianizmu, nauczał o bóstwie Ducha Świętego, nie miał jednak przygotowania teologicznego i pozostawał pod wpływem Ojców Kappadockich. Zmarł ok. 395 r.

Z jego prac zachowały się tzw. *Iambi ad Seleucum*, traktujące o życiu studenckim, a przypisane błędnie Grzegorzowi z Nazjanzu. Poza tym są jeszcze dzieła *strictie* religijne: list synodalny (PG 39,93–98) z Ikonion, pisany w 376 r., i osiem homilii (PG 39,35–94, 119–130). Mamy też *Rozprawę przeciw apotaktytom i gemelianom* w przekładzie koptyjskim oraz syryjskie fragmenty dzieł Amfilochiosa (Quasten III 424–425).

Wydania: *Iambi ad Seleucum* (PG 37,1577–1600); Amphilochii Iconiensis *Iambi ad Seleucum*, ed. E. Oberg, Berlin 1969; inne dzieła: PG 39,9–130; całość zachowanej spuścizny: K. Holl, *Amphilochius von Ikonium in seinem Verhältnis zu den grossen Kappadoziern*, Tübingen 1904; G. Ficker, „Amphilochiana” I, Leipzig 1906.

Przekład: Amphilochiusz z Ikonium, *Jamby do Seleukosa*, wstęp i przekł. P. Kochanek, *Vox Patrum* 6(1986), 11, ss 709–724.

Literatura: PLRE I Amphilochius 4; Jülicher, RE I (1894), Amphilochius 3, col. 1937; Hauser-Meury (1960), Amphilochius 2, ss. 30–32; Criore (2007), ss. 70, 110, 139, 161. PJ

AMMONIOS [1] (Ἀμμώνιος)

1 poł. II w. / Egipt

Znany z akt procesu datowanego na 127 r. (*P.Mil. Vogl.* 25), toczącego się przed działającym jako *iudex datus* prefekta Egiptu strategiem okręgu polemońskiego w nomie arsi-noickim. Proces dotyczył pożyczki w wysokości 2000 drachm udzielonej Geminosowi, zmarłemu bratu oskarżonego Paulinosa, przez dochodzącego w sądzie swoich praw Demetriosa. Adwokatem Demetriosa był retor Ammonios (II. 4–5: Ἀμμώνιος[ς] / ὁήτωρ ὑπὲρ Δημητρίου), w imieniu strony przeciwnej (Paulinosa) występował retor Palamedes (zob. I). Dokument zawiera *narratio* retora w *oratio recta*.

Literatura: Crook (1995), ss. 75–77.

KS

AMMONIOS [2] (Ἀμμώνιος)

poł. III w. / Egipt

Znany z *P.Stras.* I 41 i *P.Lips.* I 32 (=M.Chr. 93) pochodzącego z ok. 250 r. z Hermupolis. Są to akta procesu, podczas którego występował jako adwokat zwany retorem (Ἀμμώνιος ὁήτωρ). Poza nim pojawiają się tu również inni retorzy (zob. I: Antoninos 1, Horigenes, Sarapion 2).

Literatura: Crook (1995), ss. 96–98.

PJ

ANDRAGATHIOS (Ἀνδραγάθιος)

poł. IV w. / Antiochia?, Asia?

Wspomniany w dwóch listach Libaniosa wysłanych zapewne w 360 r. Adresatem pierwszego z nich (ep. 222) był ówczesny *vicarius Asiae*, Germanos (PLRE I Germanus 1), drugiego zaś (ep. 223) prokonsul Azji Iulianos (PLRE I Iulianus 11). W wydaniu Foerstera w tekście pierwszego listu Andragathios nie pojawia się, ale wydawca podał w aparacie, że w jednym z rękopisów (*Berolinensis gr.qu* 3 (302) z XV w.) w dwóch miejscach dopisano (suprascr. *Be*) jego imię (po słowach: τὸν φέροντα δέ dodano: Ἀνδραγάθιον δηλονότι – „to jest Andragathiosa”; pod koniec listu po: τοῦ νεανίσκου jest: τοῦ Ἀνδραγαθίου. εὐθὺς ἀπὸ μόνου τοῦ γράμματος γενήσεται πρῶτος ὁ Ἰουλιανός). W liście drugim Andragathios został wymieniony z imienia (τούτων μὲν οὖν θεῶ μελήσει, χάριν δὲ οὐκ ἤτησέ με μᾶλλον ἢ δέδωκεν Ἀνδραγάθιος οὐτοσι δεηθεῖς λαβεῖν

ἐπιστολήν). Z obu pism wynika, że dostarczył listy Libaniosa Germanosowi (ep. 222: τὸν φέροντα δὲ τὴν ἐπιστολήν) i Iulianosowi (ep. 223: δέδωκεν Ἀνδραγάθιος οὐτοσί δειθεῖς λαβεῖν ἐπιστολήν).

W liście wysłanym do Germanosa Libanios przedstawia go jako retora, który nie ustępuje żadnemu spośród tych z otoczenia prefekta (ep. 222: τῶν τε γὰρ περὶ τὸν ὑπαρχὸν ὀητόρων οὐδενὸς ὕστερος), zaś w piśmie do Iulianosowi ukazany został jako biegły mówca prefektów (ep. 223: τοῦ λέγειν δύναμις, ἣν ἐν τοῖς ὑπάρχουσιν ἔδειξεν). Musiał więc pracować w otoczeniu kilku prefektów *praetorio Orientis*. Według *PLRE* był adwokatem.

Literatura: *PLRE* I Andragathius 1; Seeck (1906), s. 373.

PJ

ANDROKLEIDES (Ἀνδροκλείδης)

2 poł. III w. / ?

Znany z *Liber Suda* (α 2180): Ἀνδροκλείδης, ὁ τοῦ Συνεσίου τοῦ Λυδοῦ τοῦ Φιλαδελφέως υἱός. οἷτος δὲ ἐπὶ Πορφυρίου τοῦ φιλοσόφου ἐδίδασκεν, ἐπειδὴ μέμνηται αὐτοῦ ἐν τῷ Περὶ τοῦ ἐμποδῶν τεχνολόγων („Androkleides, syn Synesiosa, Lydyjczyka z Filadelfii. Ten też nauczał w czasach filozofa Porfyriosa, ponieważ jest wspomniany w tegoż *O trudnościach piszących o retoryce*”).

Dzieła Περὶ τοῦ ἐμποδῶν τεχνολόγων Porfyriosa (zob. II) nie znamy skądinąd (ed. Smith: *opera incerta aut spuria*), a tytuł podany przez *Liber Suda* wzbudzał wątpliwości. Portus (*De sui temporis doctoribus*) poprawiał przekazane w rękopisach toż na τῶν, aby rodzajnik odpowiadał rzeczownikowi. Poza tym w manuskryptach ostatnie słowo jest inaczej akcentowane – τεχνολογῶν, tymczasem Portus i Adler przyjęli τεχνολόγων. Jak sugeruje przekład (*Suda On Line*) sporządzony przez Benedict (z poprawkami Whitehead'a) korekta Portusa nie jest konieczna: „since he mentions him in his *Concerning the Troublesome Rhetoricians*”. Zatem toż podkreślałoby tylko autorstwo Porfyriosa.

W *Liber Suda* Androkleides nie został nazwany ani sofistą, ani retorem, ale podano, że nauczał (ἐδίδασκεν). Był jednak wymieniony przez Porfyriosa w pracy dotyczącej problemów stojących przed osobami zajmującymi się retoryką (τεχνολόγοι). Miał działać w czasach życia filozofa (ok. 232–303?), co jednak może wynikać z przeświadczenia, że skoro ten go wymieniał, musiał być mu współczesny. Nie wiemy też, gdzie nauczał, Porfyrios bowiem mógł nie znać go osobiście.

Literatura: *PLRE* I Androkleides; Heath (2004), s. 68.

PJ

ANDROKLES (Ἀνδροκλῆς)

poł. IV w. / Ankyra

Adresat dwóch listów Libaniosa: z 364 (ep. 1242=C77) i 365 r. (ep. 1340). W 364 r. wysłał swego byłego ucznia Eusebiosowi do Antiochii, do szkoły Libaniosa, i w odpowiedzi otrzymał bardzo uprzejmy list (ep. 1242), w którym został przedstawiony jako dobry twórca mów (ἐγὼ γὰρ ἐπίστευον μὲν καὶ τοῖς ἀπαγγέλλουσιν ὡς εἶης λόγων ἀγαθὸς τεχνίτης). Wzmianka o Eusebiosie – przedstawionym jako członek rodziny znanej i bliskiej Libaniosowi – pozwala umiejscowić szkołę Androklesa w Ankyrze w Galacji, ponieważ tenże Eusebios pojawia się jeszcze w dwóch innych listach (ep. 1240=C75, 1241=C76) jako siostrzeniec Strategiosa i Albaniosa (zob. I), synów Agesilaosa z Ankyry, oraz bratanek Olympiosa (tab. XIII). Drugi list (ep. 1340) Libaniosa potwierdza dobre stosunki między sofistami.

Literatura: *PLRE* I Androkles; Seeck (1906), s. 70; A.J. Festugière, *Antioche païenne et chrétienne*, Paris 1959, ss. 153–159; Cribiore (2007), ss. 71, 115, 171.

PJ

ANDROMACHOS (Ἀνδρόμαχος)

2 poł. III w. / Neapolis?, Ateny, Nikomedia

Znany z *Liber Suda* (α 2185): Ἀνδρόμαχος, Νεαπολίτης ἐκ Συρίας, σοφιστής, υἱὸς Ζωνᾶ ἢ Σαβίνου, παιδεύσας κατὰ Νικομήδειαν ἐπὶ Διοκλητιανοῦ βασιλείᾳ („Andromachos, Neapolitańczyk z Syrii, sofista, syn Zonasa lub Sabinosa, nauczający w Nikomedii

za cesarza Dioklecjana”). *Liber Suda* (σ 475) wymienia też jego ucznia – sofistę Sirikiosia (zob. I), również pochodzącego z Neapolis. Poza tym Eunapios (VS 457), kreśląc sylwetkę Porfyriosia, wspomina, że w tych samych czasach wśród najbieglejszych retorów w Atenach wyróżniali się Paulos (zob. I: Paulos 3) i Andromachos z Syrii (κατὰ τοὺτους ἦσαν τοὺς χρόνους καὶ τῶν ῥητορικῶν οἱ ἐν Ἀθήνῃσι προεστώτες Παῦλός τε καὶ Ἀνδρόμαχος ἐκ Συρίας). Jego zdaniem Porfyrios osiągnął *akme* za czasów Galiena, Klaudiusza, Tacyta, Aureliana i Probusa (lata 260–282), kiedy żył też historyk Deksippos (zob. I: Deksippos 1). Oznacza to, że działalność Andromachosa i Paulosa powinna przypadać na 2 poł. III w. *Liber Suda* i Eunapios podają zatem najprawdopodobniej informacje o tym samym sofiscie. Według Heatha (szerzej zob. Paulos 3) Porfyrios znał ich być może osobiście z czasów studiów w Atenach u Kassiosa Longinosa (zob. I: Longinos 2).

Andromachos pochodził zapewne z Flavia Neapolis, koło dawnego Sychem w Samarii, określenie „z Syrii” (ἐκ Συρίας) jest zatem nieprecyzyjne. W przypadku jego ucznia Sirikiosia *Liber Suda* (σ 475) podaje dokładniej, że pochodził: ἐκ Παλαιστίνης. Nie wiemy, czy nauczał w Neapolis, ponieważ jednak nie był to wielki ośrodek intelektualny, chyba już w połowie III w. przeniósł się do Aten, gdzie został znanym retorem. Pod koniec III w., gdy Dioklecjan (284–305) uczynił swoją rezydencją Nikomedię, przybył do tego miasta, podobnie jak Laktancjusz. Według Cribiore (s. 72) najpierw uczył w Nikomedii, potem powrócił do Aten. Jest to jednak mniej prawdopodobne w świetle chronologii podanej przez Eunapiosa, z której wynika, że Andromachos działał w Atenach w czasach *akme* Porfyriosia, a zatem zanim za panowania Dioklecjana Nikomedia zaczęła przyciągać intelektualistów. Być może ojciec Andromachosa nosił dwa imiona lub miał przydomek albo też jego drugie imię to *patronimikon*; Andromachos byłby zatem synem Zonasa, syna Sabinosa (w *Liber Suda* pojawiają się obie zaproponowane tu sytuacje). Jest też jednak możliwe, że leksykon błędnie identyfikuje dwie postacie: Andromachosa, syna Zonasa, i Andromachosa, syna Sabinosa. Wtedy powstaje pytanie, czy nie było dwóch Andromachosów: jeden działający w Atenach, a drugi w Nikomedii.

Literatura: PLRE I Andromachus 2; Cohn, RE I (1894), Andromachos 20; Heath (2004), ss. 68, 79, 89; Cribiore (2007), ss. 50, 72.

PJ

L. Aurelios ANNIANOS (Λ. Αὐρήλιος Ἀννιανός)

1 poł. III w. / Thyateira

Znany z inskrypcji wyrytej na bazie jego posągu odnalezionej w Thyateirze (IGR IV 1226; TAM V 2,933): Ἀννιανόν, φιλοσ[έ]/βαστον ἀσιάρχῃ<v> δίς, / ἀρχιερέα τῶν Σεβαστῶν, / τὸν ἄριστον τοῦ <λ>αμπροτάτου τῆς Ἀσίας ἔθνους / καὶ πρῶτον τῆς πατρίδος, / τὸν ῥήτορα καὶ νομικὸν / ἀνείδρυσαν τειμώντες / ἐφ’ οἷς εὐ ποιῶν διατελεῖ / τὴν πατρίδα τὴν ἑαυτοῦ τὴν λαμπροτάτην / καὶ διασημοτάτην καὶ / μεγίστην Θυατειρηνῶν / πόλιν / οἱ λινουργοί. / ἐπιμελησαμένου Αὐ. Ε[ὺ]/τυχιανοῦ Ἀσκληᾶ ΑΠΟΑΥ/ ΤΟΥΡΗΙΩΥ („Aurelios Annianos, darzącego wciąż cesarzy, dwa razy azjarchę, kapłana cesarzy, najlepszego wśród prześwieczonego ludu Azji [tj. *koinon* prowincji], pierwszego w swojej ojczyźnie, retora i prawnika, wystawieniem posągu za zasługi wobec ojczyzny – wspaniałego i prześwieczonego miasta Thyateiry, uczcili wytwórcy lnu. O wystawienie posągu zatroszczył się Au(relios) Eutykchianos, syn Askłasa [---]”). Tytułatura miasta jest charakterystyczna dla czasów panowania Aleksandra Sewera, Annianos, typowy przedstawiciel miejskiej elity, żył więc w 1 poł. III w. W tekście został nazwany φιλοσέβαστον, a tytuł ten przysługiwał członkom rady miejskiej (Robert). Był kapłanem kultu cesarskiego, dwukrotnie pełnił urząd azjarchy, uczczono go jako euergetę swojego rodzinnego miasta. W inskrypcji nazwany jest retorem i prawnikiem (Il. 7: τὸν ῥήτορα καὶ νομικόν), uprawiał więc na pewno wymowę sądową i w pewnym zakresie posiadał znajomość prawa rzymskiego. Występująca w tekście inskrypcji nagrobnej (*TAM*

V 2,1084c, l. 26; tekst pochodzi z czasów panowania Filipa Araba) Aurelia Anniana na pewno była z nim spokrewniona.

Literatura: L. Robert, *Hellenica* VII, Paris 1949, ss. 211–212; Rossner (1974), s. 114; Campanile (1994), nr 120, ss. 118–119; Puech (2002), nr 8, ss. 64–67.

KS

ANTIKLES (Ἀντικλῆς)

2 poł. IV w. / Antiochia?, Cylicja?

Znany ze wzmianki w liście (ep. 783) Libaniosa wysłanym w 362 r. do ówczesnego namiestnika Cylicji, Kelsosa (zob. I). Richtsteig klasyfikuje go jako retora (ὀήτωρ). Według *PLRE* był młodym retorem polecanym przez Libaniosa Kelsosowi. Wymowa listu nie jest jednak oczywista: jego autor życzy Kelsosowi, aby „maż upajający” (ἀνὴρ μεθύων) nie zmienił go ani bardziej nie zasmucił oraz aby cieszył go Homer, a wraz z tym poetą wszyscy Cylicyjczycy, „a przed innymi Cylicyjczykami Antikles retor”; dalej Antikles został ukazany jako przykład pozytywny (σὲ δὲ μηδὲν μεταβαλλέτω μηδὲ λυπεῖτω μάλλον ἀνὴρ μεθύων ἢ Ὅμηρος ἐπαινῶν εὐφραίνειτω καὶ μετὰ τοῦ ποιητοῦ πάντες Κίλικες καὶ πρὸ τῶν ἄλλων Κιλικῶν Ἀντικλῆς ὁ ὀήτωρ, οὗ τὴν ψῆφον ἰσχυροτέρων νομιστέον ἀμφοτέρων τῶν ἡπείρων). Na koniec Libanios pisze o jakimś młodzieńcu (σὲ μὲν οὕτω δεῖ φρονεῖν, ὁ δὲ νέος οὐδὲν ἐλαττόνων ἢ σὺ πρότερον τεύξεται) – może nim być Antikles albo inna osoba.

Antikles zatem był chyba retorem działającym u boku Kelsosa w Cylicji, a ponieważ ten ostatni już w następnym roku (363) został namiestnikiem Syrii (*PLRE* I Celsus 3), Antikles towarzyszył mu może podczas pobytu w tej prowincji. Ponieważ Antikles ma cieszyć namiestnika πρὸ τῶν ἄλλων Κιλικῶν, był zapewne Cylicyjczykiem.

Literatura: *PLRE* I Anticles.

PJ

ANTIOCHOS [1] (Ἀντίοχος)

II w. / ?

Frynichos (zob. I) w *Eklodze* (170 Fischer) wymienia sofistę Antiochosa, autora dzieła *Agora* (Ἀντίοχος ὁ σοφιστῆς βιβλίον τι ὑπέγραψεν Ἀγορὰν ἐπιγραφόμενον). Frynichos działał w epoce Marka Aureliusza i Kommodusa, zatem Antiochos musiał być sofistą aktywnym nieco wcześniej bądź Frynichosowi współczesnym. Wydaje się bardzo prawdopodobne, że wymieniony sofista to Antiochos z Aigai (zob. I: Antiochos 2) (tak *PIR*² I nr 730), który żył w latach ok. 130–210, co pasuje do chronologii dzieła Frynichosa. Filostratos (*VS* 570) pisze, że Antiochos z Aigai był autorem wielu prac, w tym *Historii*; może wśród nich znalazła się i ta uwzględniona przez autora *Eklogi*. Chociaż taka identyfikacja jest bardzo kusząca także wobec faktu, że Frynichos cytuje znanych sofistów II w. (np.: Favorinosa [zob.] – np. 118, 147, 213, 215 Fischer; Diona – 23 Fischer; Lollianosa [zob. Lollianos 1] – 8, 159 Fischer; Ailiosa Dionysiosa [zob. Dionysios 1] – 74 Fischer), do jakich Antiochos z Aigai niewątpliwie należał, nie możemy jednak wykluczyć, że jest to inny – nieznamy nam – sofista.

KS

P. Anteios ANTIOCHOS [2] (Π. Ἀντεῖος Ἀντίοχος)

II w. / Aigai, Argos

Znany z żywotu Filostratosza (*VS* 568–570) i materiału epigraficznego. Pochodził ze znakomitego rodu w Aigai, a jego potomkowie zostali konsulami. Nie brał udziału w życiu politycznym, ale był euergetą w rodzinnej *polis*, przeznaczając własne pieniądze na zakup zboża i remonty budynków. Leczył się w miejscowym Asklepieionie. Pobierał nauki u Dardanosa (zob. I), studiował także w Efezie u Dionysiosa z Miletu (zob. I: Dionysios 1). Filostratos podaje, że nie wypadł dobrze w mowach formalnych, za to znakomicie deklamował, wyróżniając się argumentacją, oskarżeniem i inwektywą, a także świetnym konstruowaniem apologii – styl jego wymowy miał za wiele elementów sofistycznych niż zwykle stosowano w mowach sądowych, a z kolei był bardziej właściwy wymowie, jaką posługiwano się w sądzie, niż to zwykle zdarzało się

u sofistów. Antiochos oszczędnie wyrażał emocje, nie przeciągał monodii ani trenów. Filostratos podaje następujące przykłady tematów jego mów: zgwałcona dziewczyna zażądała śmierci gwałciiciela, a po przyjsciu na świat dziecka dziadkowie toczyli spór, kto będzie je wychowywał (przytacza cytat: ἀπόδος τὸ παιδίον, ἀπόδος ἤδη, πρὶν γεύσῃται μητρὸς γάλακτος – „Oddaj dziecko, oddaj je teraz, zanim spróbuje matczynego mleka”); eunuch zabił tyrana, który skazał go na kastrację, i broni się przed oskarżeniem o morderstwo (τίσι γὰρ ταῦτα ὡμολόγησε; παισὶ γυναικίους μειρακίους προεσβύταις ἀνδράσιν· ἐγὼ δὲ ὄνομα ἐν ταῖς συνθήκαις οὐκ ἔχω – „A z kimże to się ugodził? Ze wszystkimi kobietami, dziećmi, starcami i mężczyznami? Nie widzę jego imienia w kontraktach”); cytat dotyczy odparcia oskarżenia, że eunuch uczestniczył w spisku); obrona Kreteńczyków w sprawie grobu Zeusa (tj. dowodząca w ich imieniu, że grób boga znajdował się na Krecie), w której wspaniale użył argumentów zaczerpniętych z filozofii naturalnej i wiedzy na temat bogów (φυσιολογίᾳ τε καὶ θεολογίᾳ). Antioch napisał także dwa dzieła historyczne: *Historię* (ἡ ἱστορία) i *O ojczyźnie* (Περὶ τῆς πατρίδος) (może cytuje je Frynichos pod tytułem *Agora*; zob. Antiochos 1). Umarł w wieku 70 lat; Filostratos zna wersję, że stało się to w Aigai, i drugą – że poza rodzinną polis.

Na steli zachował się list Argos do Aigai, odnawiający stare związki obu miast (L. Robert, „Document d’Asie Mineure”, *BCH* 101[1977], ss. 120–121; O. Curty, *Les parenté légendaires entre cités grecques*, Genève 1995, nr 5; A. Chaniotis, *Historie und Historiker in den griechischen Inschriften*, Stuttgart 1988, E 28): [---] / [Αἰγεαί]ων τῶν ἐν Κιλικίᾳ ἀνανέωσις τὰς / [παλαιᾶς] πρὸς τὰν πόλιν συγγενῆς. / [Ὁ δᾶμος τ]ῶν Ἀργείων καὶ ἡ βουλὴ καὶ οἱ σύνοδοι Αἰγεαίων / [τῶν ἐν Κιλι]κίᾳ τοῖς ἄρχουσι καὶ ταῖς βουλῇ καὶ τῷ δάμῳ / [ἐαυτῶν συ]γγενέσι χαίρειν. Πόπλιος Ἄντειος Ἀντίοχος, / [πολίτας ὑμέ]τερος, γενόμενος ἐν ταῖς πόλιν ἀμὼν περὶ πολλοῦ ἐποι[ήσαντο ἀνανε]ώσασθαι τὰ τὰς ὑμετέρας πόλιος δίκαια πρὸς τὰν ἀμ[ε]/[τέραν καὶ ἐγ]γράψας στάλῃ θείναι ἐν τῷ τοῦ Λυκείου Ἀπόλλωνος ἱε/[ρῶι, ὅπερ καὶ] ἀδεῶς ἐπετρέψαμεν αὐτῷ, διδασκάλους ἐπιμελῶς / [περὶ τοῦτῳ]ν, ἅμα δὲ καὶ ὁρῶντες καλὰν ἄμμιαν τὰν ὑπὲρ τὰς / [πατρίδ]ος αὐτὸν φιλοτιμούμενον, ὅθεν βουλευτὰν τε / [αὐτὸν ἐποι]η-σάμεθα καὶ τὰς λοιπὰς ὅς προσῆκον ἐψηφισάμεθα / [αὐτῷ δωρεά]ς, καλὸν ἀρετὰς ὑπόμνημα νομίζοντες εἶναι τὰν / [τῶν ἀγαθῶ]ν ἀνδρῶν τιμάν· τὰς δὲ στάλῃς τὸ ἀντίγραφον ἐ/[πέ]ξαμεν ὑμῖν τὸ ὑπογεγραμμένον. / [Ἐπειδὴ Πόπλι]ος Ἄντειος Ἀντίοχος ἐπιδαμήσας ἀμὼν ταῖς πόλιν κοσ[μῶς καὶ φιλο]φρόνως, ἔν τε τοῖς λοιποῖς ἐπεδείξατο τὰν ἰδίαν κα/[λο]καγαθίαν καὶ τὰν ἐν παιδείᾳ τελειότατα, οὐκ ἦκιστα δὲ ἐν ταῖς / [περὶ τὰν πατρί]δα σπουδαῖ τε καὶ διαθέσει, φανεράν ἡμῖν ποιήσας / [τὰν ἀπ’ αἰῶνος? ὑπ]άρχουσαν ποτ’ Αἰγεαίους ἀμὼν συγγένην· περ/[σέα γὰρ ἔφη τὸ]ν Δανάας ἐπὶ τὰς Γοργόνας στελλόμενον ἐς / [τὰν Πεδιάδα? ἀφικ]έσθαι Κιλικίαν, ἅτις ἐστὶν τέρας τὰς πρὸς / [---] καὶ τὸ τὰς πατρίδος κομίζοντα ἀφεί/[δρυμα ---] διὰ τὸ μηδέπω τὸν ἄθλον ἐκ [---] („Odnowienie starych związków wspólnego pochodzenia z polis obywateli Aigai w Cylicji. Lud Argos, Rada i synedrowie ślą pozdrowienia do urzędników, do Rady i ludu Aigai w Cylicji, do tych, którzy są z tego samego rodu. Poplios Anteios Antiochos, wasz obywatel, przybył do naszej polis, bardzo starał się odnowić prawne związki waszego miasta z naszym i napisał to na steli, aby wystawić ją w świątyni Apollona Lykeiosa. Kiedy dowiedzieliśmy się o całej sprawie, zgodziliśmy się z przyjemnością. Równocześnie, widząc piękne współzawodnictwo w sprawie wspólnego pochodzenia, uczyniliśmy go buleutą i odnowiliśmy pozostałe zaszczyty, które mu niegdyś przyznaliśmy, bo uważamy, że jest to piękny pomnik ku czci dobrych ludzi. Wysyłamy wam kopię napisu na steli. ‘Kiedy Poplios Anteios Antiochos, przebywając w naszym mieście, dokładnie i życzliwie wykazał we wszystkich rzeczach własną mądrość, doskonałość w wykształceniu, a szczególnie w zapale i trosce o ojczyznę, uczynił dla nas obywatelstwo nasze stare i wspólne pochodzenie z obywatelami

Aigai. Powiedział, że Perseusz, syn Danae, wyruszając przeciwko Gorgoniom, [---] przybył do Cylicji, która jest krańcem [---] i tam, zabrawszy posąg [---]”.

Antiochos przebywał w Argos kilkakrotnie i dowodził pokrewieństwa obu miast na gruncie mitologicznym. Wyniki swoich ustaleń na pewno „publikował” w postaci mów wygłaszanych w Argos oraz wystawił – jak wynika z inskrypcji – stelę w świątyni Apollina. W rodzimym Argos także wygłaszał mowy na temat związków z Argos. Wreszcie, ta tematyka była zapewne częścią jego dzieła historycznego. Robert (ss. 127–128), Spawforth, Walker (ss. 103–104) i Chaniotis (s. 86) przypuszczają, że starania Antiocha wiązały się z przyjęciem Aigai do Panhellenionu.

Dla dokładniejszego datowania czasu życia Antiocha ważne są trzy informacje: studiował u Dionysiosa z Miletu; zmarł, mając 70 lat; w żywocie Hermogenesa (zob. I) Filostratos podaje, że ten lubił używać w mowach żartów, toteż sofista Antiochos powiedział mu, iż w wieku szkolnym był dorosły, wśród dorosłych zaś jest jak uczeń (anegdota cytowana w komentarzach do Hermogenesa; *Proleg. Syll.*, s. 244,7–8; 289,12–14; 311,15–16). Hermogenes zmarł w podszłym wieku ok. 205 r. Avotins, a za nim Puech przyjmują, że żył w latach ok. 130–205/10. Ponieważ studiował u Dionysiosa, którego szczyt działalności przypadł na czasy panowania Hadriana, proponujemy uznać, że urodził się nieco wcześniej, ok. 120 r., studiował w latach czterdziestych, zmarł natomiast w latach dziewięćdziesiątych II w. (w tychże latach spotkał się ze starym już Hermogenesem).

Literatura: W. Schmid, *RE* I 2 (1894), Antiochos 65, col. 2494; Dumrese, *RE* Suppl. VII (1940), Antiochos 65, col. 39; *PIR*² I nr 730; Jacoby, *FGrHist* 747; Avotins (1971), ss. 67–71; L. Robert, „De Cylicie a Messine et a Plymouth”, *JS* 1973, ss. 202–203; L. Robert, „Document d’Asie Mineure”, *BCH* 101(1977), ss. 122–129; Spawforth, Walker (1986); Chaniotis (1988); S. Follet, *DPhA* I (1989), A 199, ss. 215–216; Puech (2002), ss. 68–74, nr 10.

KS

ANTIOCHOS [3] (Ἀντίοχος)

II–III w.? / ?

Znany z inskrypcji wrytej w grobowcu Ramzesa VI (Baillet, nr 1327): Ἀντί[ο]χος Ἐ[---] αἰὼς ὁῦτω[ο]. Wydawca proponuje jego identyfikację z Antiochosem z Aleksandrii, wspomnianym przez Athenaiosa (*Deipnosophistae* XIII 482), autorem dzieła *O poetach w komedii średniej* (Περὶ τῶν ἐν μέσῃ κωμωδίᾳ ποιητῶν), wydaje się to jednak wątpliwe. Antiochos najprawdopodobniej nie pochodził z Egiptu, bowiem jest to typowa inskrypcja turysty odwiedzającego Dolinę Królów. Wszelką identyfikację z Kassianosem Antiochosem (zob. I: Antiochos 4) i Antiochosem z Cylicji (zob. I: Antiochos 2) należy uznać za wykluczoną.

Literatura: Puech (2002), nr 14, s. 88.

KS

Kassianos ANTIOCHOS [4], zwany Synesiosem (Κασσιανὸς Ἀντίοχος)

II/III w. / Ionia, Ateny

Wymieniony przez Filostratos (VS 627) w żywocie Aspasiosa z Rawenny (zob. I: Aspasios 2), który od czasu pobytu w Rzymie pozostawał w sporze z Filostratosem z Lemnos (zob. I: Filostratos 3), a kłótnia ta była podsycana następnie w Ionii przez sofistów Kassianosa i Aureliososa (zob. I: Aurelios 1) wyraźnie popierających Aspasiosa (ἐπέδωκε δὲ ἐν Ἰωνίᾳ ὑπὸ Κασσιανοῦ τε καὶ Αὐρηλίου τῶν σοφιστῶν αὐξηθεῖσα). Filostratos Młodszy w wieku 24 lat wyjechał do Rzymu, gdzie przebywał między 211 a 215 r., kiedy to występował przed Karakallą. Wiadomo również, że gościł w stolicy w 222 r., kiedy umarł cesarz Heliogabal. W tym mniej więcej czasie Aspasios był kierownikiem szkoły retorycznej w Rzymie. Kassianos Antiochos działał więc w Ionii w latach trzydziestych III w. Filostratos, wymieniając tych dwóch sofistów, podał jedynie ich *gentilicia*, co nie jest jego zwykłą praktyką i nasuwa przypuszczenie, że chciał odróżnić opisywane osoby od innych mówców o tym samym imieniu. Filostratos pisze ponadto, że Kassianos, wykorzystując różne okazje, przez jakiś czas starał się o objęcie szkoły w Atenach, chociaż